

Betragtninger

over

Vitruvii de architectura libri decem

med særligt Hensyn til den Tid,
paa hvilken dette Skrift kan være forfattet,

af

J. L. Ussing.

D. Kgl. Danske Vidensk. Selsk. Skr., 6. Række, historisk og filosofisk Afd. IV. 3.

Kjøbenhavn.

Bianco Lunos Kgl. Hof-Bogtrykkeri (F. Dreyer).

1896.

Blatt 10

Verzeichnis der architektonischen Werke

von J. J. ...

in der ...

...

...

«Vitruvii de architectura libri decem» hedder dette Værk i Haandskrifterne. Naar Udgaverne kalde Forfatteren M. Vitruvius Pollio, savner dette tilbørlig Hjemmel, se Rose et Müller-Strübings Fortale.

Da dette Skrift først blev trykt, i Slutningen af det 15de Aarh., vakte det en umaadelig Opsigt, og det med fuld Ret. En Forfatter, der efter eget Sigende var Cæsars og Augusts Samtidige, skjænkede os en fuldstændig Haandbog i den antike Bygningskunst, et værdifuldt Hjælpemiddel til Forstaaelsen af de talrige, tildels bevarede og høit beundrede Oldtidsrester og en Ledetraad for dem, der vilde efterligne disse, og det paa en Tid, da Renæssancen var i sin høieste Blomst og Alt gik ud paa at kalde Oldtiden til Live igjen. Baade Lærde og Architekter kastede sig over ham og benyttede ham; han blev virkelig en Lærer i Architektur for den nye Tid. Og hans Anseelse holdt sig i Aarhundreder; først i dette Aarhundrede er den begyndt at blegne. Nu behøve vi ham ikke mere, da det nøiere Kjendskab til den klassiske Oldtids bedste Monumenter har givet os bedre Mønstre og bedre Lærere. Nu vover man at se kritisk paa ham; man ser hans Feil og man tror ham ikke ubetinget, og har Øiet først begyndt at aabne sig, opdager det den ene Mangel større end den anden. I Stedet for en udmærket Arkitekt fra Roms allerbedste Tid finder man en indskrænket og uvidende Mand, der gjør sig vigtig med Kundskaber, han ikke har; ja det turde endog vise sig, at han ikke er den; han udgiver sig for. Men inden jeg gaar over til den nærmere Udførelse af dette, som skal være den egentlige Gjenstand for denne Afhandling, maa jeg forudskikke den Bemærkning, at det paa ingen Maade er min Mening, at dette Skrift bør bortkastes som unyttigt eller ubrugbart. Det er i mine Øine et Værk, som kan gjøre megen Nytte, naar det kun benyttes med Forsigtighed og med Kritik. Thi der er ingen Tvivl om, at vi her have en Forfatter fra Oldtiden, om end ikke fra den Tid, vi særlig kalde klassisk, en Mand, der havde set Adskilligt, som vi ikke kunne se, og havde Kilder, som vi ikke have. Det vilde derfor være af stor Vigtighed at vide, hvilke Kilder disse vare, og hvorledes han har benyttet dem, og det er intet ørkesløst Spørgsmaal, hvad Tid han har levet. Dette Spørgsmaal er af Vigtighed ikke blot for Archæo-

logien, men ogsaa for Sprogforskningen, thi nu til Dags spiller Vitruv en betydelig Rolle i Sproghistorien. Der findes Besynderligheder og Platheder i hans Sprog, som man synes at maatte betragte som henhørende til Almuens Tale, og som man ikke vilde undre sig over, naar man fandt dem ved Oldtidens Slutning, da Sproget nærmede sig sin Opløsning og Overgang i de romanske Sprog. Finder man nu Sligt allerede hos en Forfatter fra Augusts Tid, saa, slutter man, har dette «Vulgærsprog» stadig existeret ved Siden af Skriftsproget, og Konsekvensen bliver i Grunden, at selv Guldalderens Forfattere have ikke skrevet det virkelig levende Romersprog, men et konventionelt Skriftsprog. Men man er ikke berettiget til at beraabe sig paa Vitruv i denne Henseende, thi denne Forfatter har ikke levet paa Augusts Tid. Dette, haaber jeg, vil uden Vanskelighed vise sig i det Følgende, om det end ikke er saa let bestemt at angive, naar han har levet. At de positive Tegn paa hans Levetid ere faa, kan ikke undre os, da han udgiver sig for at tilhøre en tidligere Tid, og naturligvis ikke forsætlig røber sig selv; men underligt vilde det være, om der ikke alligevel fandtes saadanne Tegn, dels i Sproget, dels i de reale Fakta, han omtaler eller berører. Det er disse Tegn, vi i det Følgende ville søge at efterspore.

I.

Augusts Tid var den romerske Litteraturs Guldalder. Publikum var i Besiddelse af en høi Grad af Dannelse, og Forfatterne forstode at udbrede et eget Skjønhedspræg over deres Skrifter. I Litteraturen som i Kunsten føler man stadig, at man befinder sig paa et af den antike Kulturs Høidepunkter. Naar man nu tager Vitruvs 10 Bøger «de architectura» i Haanden, og hører, at disse skulle være skrevne paa den Tid, studser man og kan ikke tilbageholde en Tvivl om dette virkelig skulde være muligt. Hverken Sproget eller Stilen eller Tankerne synes at stemme dermed, og Ingen vilde være faldet paa at henføre Skriftet til den Tid, hvis ikke Forfatteren selv sagde det; men det gjør han. Man har da ment at kunne forklare dette paafaldende Fænomen ved at sige, at han var en praktisk Mand uden litterær Dannelse; det var naturligt, at en Mand, der hørte til Almuen, talte Almuens Sprog og ikke kunde skrive som en Lærd. Et saadant Ræsonnement kan man anvende paa de Forfattere, der have fortsat Cæsars Commentarii i Bellum Africum og Bellum Hispaniense; men her er Forholdet et andet. Han er en Mand, der gjør sig til af sin Dannelse — se blandt Andet Fortalen til 6te Bog — og som ofte kjendelig efterligner de klassiske Forfattere, som Cicero, men selv rigtignok er baade indskrænket og uvidende. Han er ingenlunde altid sig selv lig. Undertiden, navnlig i de rent tekniske Afsnit, er han tør og nogenlunde simpel; men i Indledningerne og i hans vidtløftige filosofiske Ræsonnementer er han salvesfuld og modbydelig affekteret. Denne Uensartethed komplicerer Spørgsmaalet. Ved en Forfatter, der skrev naturligt og som han talte i Livet, vilde man

langt lettere kunne danne sig en Forestilling om, naar han havde levet, end ved en Forfatter, der idelig laaner andetstedsfra, og hvor man ofte ikke kan sige, hvad der tilhører Sproget og hvad der kommer paa Stilens og paa Forfatterens særlige Eiendommeligheds Regning. De Bemærkninger, vi skulle gjøre om Vitruvs Sprog, ville ofte kunne siges mere at angaa hans Stil; men ogsaa Stilen bærer jo sin Tids Præg, og er os altsaa ikke uvedkommende. Vore Bemærkninger gjøre ingen Fordring paa at udtømme Stoffet; de maa snarere kaldes sporadiske; under Læsningen af en Forfatter vænnes man efterhaanden saaledes til hans Sprog og Stil, at Øiet sløves for hans Særheder. Af Specialundersøgelser over Vitruv har jeg kun kunnet benytte een, som jeg dog, trods Forfatterens forskjellige Standpunkt, har havt megen Nytte af, nemlig Praun, Bemerkungen zur Syntax des Vitruv, Bamberg 1885. Ogsaa min Ven, Dr. O. Siesbye skylder jeg vigtige Bidrag.

Vi ville begynde med at aftrykke et Par længere Stykker i Sammenhæng, for at Læseren strax kan faa en nogenlunde fyldig Forestilling om Forfatterens Person; de ere ikke mere paafaldende end utallige andre Steder i Bogen. Skriftet begynder med en Dedication til August:

«Cum divina tua mens et numen, imperator Cæsar, imperio potiretur orbis terrarum invictaque virtute cunctis hostibus stratis, triumpho victoriaque tua cives gloriarentur et gentes omnes subactæ tuum spectarent numen populusque Romanus et senatus liberatus timore amplissimis tuis cogitationibus consiliisque gubernaretur, non audebam, tantis occupationibus, de architectura scripta et magnis cogitationibus explicata edere, metuens ne non apto tempore interpellans subirem tui animi offensionem. Cum vero attenderem te non solum de vita communi omnium curam publicæque rei constitutione habere, sed etiam de opportunitate publicorum ædificiorum, ut civitas per te non solum provinciis esset aucta, verum etiam ut maiestas imperii publicorum ædificiorum egregias haberet auctoritates, non putavi prætermittendum quin primo quoque tempore de his rebus ea tibi ederem; ideo quod primum parenti tuo de eo fueram notus et eius virtutis studiosus. Cum autem concilium cælestium in sedibus immortalitatis eum dedicavisset et imperium parentis in tuam potestatem transtulisset, idem studium meum in eius memoria permanens in te contulit favorem. Itaque cum M. Aurelio et P. Minidio et Cn. Cornelio ad apparationem ballistarum et scorpionum reliquorumque tormentorum refectionem fui præsto et cum eis commoda accepi; quæ cum primo mihi tribuisti, recognitionem per sororis commendationem servasti. Cum ergo eo beneficio essem obligatus, ut ad exitum vitæ non haberem inopiæ timorem, hæc tibi scribere coepi, quod animadverti multa te ædificavisse et nunc ædificare, reliquo quoque tempore et publicorum et privatorum ædificiorum pro amplitudine rerum gestarum ut posteris memoriæ tradantur, curam habiturum. Conscripsi præscriptiones terminatas, ut eas attendens et ante facta et futura qualia sint opera per te posses nota habere; namque his voluminibus aperui omnes disciplinæ rationes.»

Hertil ville vi endnu føie et Stykke af Fortalen til 6te Bog, (§ 4):

«Cum ergo et parentium cura et præceptorum doctrinis auctas haberem copias disciplinarum, philologis et philotechnis rebus commentariorumque scripturis me delectans eas possessiones animo paravi, e quibus hæc est fructuum summa, nullas plus habendi esse necessitates eamque esse proprietatem divitiarum maxime, nihil desiderare».

Allerede her møder man en af de Eiendommeligheder, som særlig findes hos den senere Keisertids Forfattere, naar de ville skrive pænt og filosofisk, den hyppige Brug af abstrakte Substantiver, og det endogsaa i Flertallet; saaledes det af Vitruv særlig yndede cogitationes og auctoritates. Ligesaa unødvendige ere Flertallene copias, scripturis og necessitates. — Af abstrakte Substantiver, der kun forekomme hos Vitruv, skal jeg nævne ignotitia III præf. 3, indecentia VII, 5, 6, pervolitantia IX, 6, 1, nascentia IX, 6, 2, crescentiæ IX, 9 (8), 6, commensus = mensura I, 4, 8. I, 7 extr. III, 1, 3. V præf. 2. VI præf. extr. Paafaldende Pluralia ere conscriptiones V præf. 2. VII præf. 1, eruditiones I, 1, 17. II, 1, 8, scientiæ I, 1, 17. III præf. 1 et 3. IX, 6, 3, sollertiæ VII præf. 10, industriæ VII præf. 4. IX, 1, 2, hvilket dog ogsaa findes hos Plautus Most. 340.

Et af de hos Vitruv hyppig forekommende Ord er symmetria; efter Nohls Index findes det omtrent 100 Gange. Dette Ord er endnu paa Plinius' Tid helt fremmed for Romerne, se Hist. nat. XXXIV, 65: «non habet Latinum nomen symmetria.» Plinius er unægtelig en Mand, der sætter Pris paa sin latinske Stil, men han er ikke en saadan Purist, at han skulde undgaa ethvert fremmed Ord, selv om det var almindelig optaget i Sproget; hans Undskyldning er et Vidnesbyrd om, at dette endnu ikke var Tilfældet med symmetria.

Ikke sjælden findes Ord i en anden Forbindelse og anden Betydning end hos de klassiske Forfattere. Saaledes notitiam habere III præf. 1 og consequi VI præf. 4 «at have» og «faa Ry for». ponere «fremsætte» III præf. extr., og derefter antepone «fremsætte først» II præf. 5. dignum est for operæ pretium est II, 7, 4: si prope urbem essent, dignum esset, ut ex his officinis omnia opera perficerentur; lignende anføres af Vopiscus, Lactantius og Augustinus. necessitate = necessario X, 2, 1. proclivius delectabatur IV, 1, 9.

Et Par Gange faar videtur Betydningen placet, V, 10, 4: magnitudines balnearum videntur fieri pro copia hominum. VIII, 7 (6), 11: itaque minime fistulis plumbeis aqua duci videtur. Andre Steder tilføier Vitruv rigtig opoortere, saa at det maaske snarere kunde kaldes en stilistisk Eiendommelighed, at Forfatteren har troet at kunne undvære dette, ligesom II, 1, 8: primo volumine putavi ... exponere.

Med Hensyn til Adjektivernes Komparation finder man ofte en unødvendig Forstærkelse af Komparativen, maxime facilius I, 1, 4, maxime tutiores I, 5, 5, maxime utiliores II, 3, 2. quo magis ex meliore vino parabitur VII, 10, 4. potius digniores VI præf. 5. Smlg. nimium penitus VIII, 7, 14. Lignende Sulpicius Severus Chron. II, 46, 5: plus

justo inflator. Om Tilføielsen af Præpositionen ab i andet Sammenligningsled se strax nedenfor.

Superlativ findes oftere sat saaledes parallelt med et Positiv, at Forskjellen forsvinder, eller i alt Fald som en mere dannet Stilist ikke vilde gjøre. II, 8, 19: si sit optima seu vitiosa. VIII, 1, 10: quæ gravissimæ duræque et insuaues sunt partes. (Der er naturligvis Tilfælde, hvor en saadan Sammenstilling ikke skader, og hvor den kan findes selv hos klassiske Forfattere, se Wölfflin, Lateinische und romanische Comparation S. 54 f.)

Af Adverbier vil jeg nævne parve IX, 6 (4), 5. forte = fortasse VI præf. 4: Sed forte nonnulli hæc levia iudicantes putant eos esse sapientes, qui pecunia sunt copiosi. aliter «indbyrdes forskjellig» II, 1, 1. IX, 4, 1. trans «paa den anden Side» IX, 4 (1), 4: circumacta trans locis patentibus ex obscuris egreditur ad lucem, Noget der ellers kun findes hos kirkelige Forfattere, se Archiv für lateinische Lexikographie und Grammatik IV S. 248. trans contra «ligeoverfor» IX, 4 (1), 2 og (2), 2, ligesom hos Aurelius Victor og Boethius, se Archiv f. lat. Lex. V S. 319 ff.

Hvad Nægtelserne angaar, holder Forfatteren af at sætte Nægtelsen først i Sætningen. Han siger: non putavi prætermittendum for putavi non prætermittendum, non puto dubium esse o.l. Dette findes ogsaa enkeltvis hos andre Forfattere, men hos Vitruv særdeles hyppigt. Særlig paafaldende er II, 8, 8: non enim quæ sunt e molli cæmento, non eæ possunt esse in vetustate non ruinosæ. — I en tveleddet Sætning sættes altid ne ... neque, som I, 1, 7: ne sit cupidus neque in muneribus accipiendis habeat animum occupatum; neve findes ikke hos Vitruv. — Med Forkjærlighed benytter Forfatteren non minus i Stedet for item, se I, 1, 6, ligesom Grækerne οὐδὲν ἧσσον. V præf. 3. VI præf. 2. 3. VIII, 1, 5. IX, 3, 17.

I Brugen af Præpositionerne findes adskilligt Paafaldende, der tyder paa Opløsning i Sproget.

ab om Aarsagen, «paa Grund af», som II, 9, 11: ab pondere umoris non habent rigorem ... ab lentitudine firmas recipiunt catenationes. II, 9, 14: ab suci vehementi amaritate ab carie aut tinea non nocetur. — ab «i Sammenligning med» har Rose uden Tvivl med Rette udgivet i Stedet for Haandskrifternes ad VI, 3, 5: non enim atria minora ab maioribus eadem possunt habere symmetriarum rationes, en Brug, som Wölfflin i Archiv f. lat. Lex. VII S. 125 har paavist i de gamle latinske Bibeloversættelser Itala og Vulgata, og som har sin Analogi i Benyttelsen af andre Præpositioner, som præ, super eller supra, ultra.

ad sættes i Stedet for Dativ eller parallelt dermed, som IV, 3, 2: metopæ quæ proximæ ad angulares triglyphos fiunt. VII, 13, 2: hæ regiones sunt proximæ ad septentrionem. (Ligesaa Euodius hos Augustin Ep. 158, 2: ad finem vitæ proximus.) VI, 9 (6), 2: avationi rusticæ ministratio non erit longe, og strax efter: ad olearios fructus commoda

erit ministratio. Ligesaa X, 9 (4), 2: ita hortis ad irrigandum vel ad salinas ad temperandum præbetur aquæ multitudo. X, 6, 14: ut ad solvendum non esset for det almindelige solvendo. «Overhovedet», bemærker Praun S. 65, «har Præpositionaludtrykket ad med Gerundium og Gerundiv udvidet sin Sfære paa Bekostning af de andre Konstruktioner, Genetiv, Dativ og in med Ablativ», hvortil vi dog maa tilføie, at der for det Meste ikke er noget Paafaldende i denne Brug.

de i Stedet for den blotte Ablativ I præf. 2: parenti tuo de eo fueram notus. Ligesaa e I, 1, 4: circini usum, e quo maxime facilius ædificiorum expediuntur descriptiones. Om ex i Maalangivelser se nedenfor.

iuxta = secundum, i «Overensstemmelse med»: I, 1, 7: iuxta necessitatem. Det Samme findes hos Justinus og senere.

Hvad Konjunktionerne angaar, har allerede Dräger, *Histor. Syntax II*, S. 153 gjort opmærksom paa, at aut og sive vexle hos Vitruv uden mindste Forskjel.

si i Betydningen «om» omtales ndfr. nisi i Stedet for quam VI, 2, 1: Nulla architecto maior cura esse debet, nisi uti etc.

I syntaktisk Henseende falde blandt Andet Maalsangivelserne i Øinene. Den regelmæssige Konstruktion med Maalets Akkusativ ved Adjektiver har Vitruv ofte, som V, I, 6: mediana testudo inter columnas est longa pedes CXX, lata pedes LX; men han bruger ogsaa Genetiv, en Konstruktion, der ogsaa findes hos ældre Forfattere, se Madvigs Bemærkninger i Anledning af Prof. Madvigs latinske Sproglære 1841 S. 77, som Varro hos Plinius H. N. XXXVI, 92 f.: (pyramides) imæ latæ pedum quinum septuagenum, altæ centenum quinquagenum etc. Columel. II, 10, 16: areas latas pedum denum, longas pedum quinquagenum facito. Plin. XVIII, 140. XXXVI, 7. Saaledes Vitruv III, 4 (5), 1: uti lata et longa sit columnæ crassitudinis unius et dimidiæ, cf. III, 4 (5), 3. IV, 7 (8), 1. IV, 4, 1. VIII, 6 (5), 1. VIII, 7 (6), 4 etc. Men i Stedet for denne Genetivus qualitatis bruger Vitruv ogsaa Ablativ, se II, 3, 3: longum sesquipede, latum pede. IV, 4, 2: crassitudines (columnarum) extenuentur his rationibus, uti, si octava parte erunt quæ sunt in fronte, hæ fiant X parte. III, 4 (5), 2: ut superior pars tertia parte sit crassitudinis columnæ. ib. 10: cymatium epistylî septima parte suæ altitudinis est faciendum. IV, 7, 3: spiræ altæ dimidia parte crassitudinis ... plinthum altam suæ crassitudinis dimidia parte. I Stedet for den her anvendte partitive Genetiv findes ex IV, 6, 4: scapi cardinales sint ex latitudine luminis totius XII parte. Aldeles paafaldende sættes ex ved Maalbestemmelsen selv, se III, 4 (5), 1: uti crassitudo cum plintho sit columnæ ex dimidia crassitudine. X, 17 (11), 7: intervallum medium latitudo foraminis ex parte quarta.

Den partitive Genetiv ynder Vitruv i Udtrykkene eo loci og quo loci (der og hvor) se IX, 8 (7), 2 og 6: circini centrum collocandum est eo loci, quo secat eam lineam

æquinoctialis radius. X, 2, 2: in quadris tignorum posterioribus, quo loci sunt divaricata. IX, 8 (7), 4. Den samme partitive Genetiv findes paa en paafaldende Maade ved temperate ligesom hos andre Forfattere ved parum, I, 4, 7: volucres minus habent terreni, minus umoris, coloris temperate, aeris multum. II, 7, 3, II, 9, 9 og 11.

Her maa ogsaa omtales Genetiv i andet Sammenligningsled V, 1, 3: superiora inferiorum fieri contractiora. Denne Græcisme findes hos Apuleius, som Met. III, 11: statuas et imagines dignioribus meique maioribus reservare suadeo; de dogm. Plat. I, 9: Animam ... omnium gignentium esse seniore; hos Tertullian Apol. 40: maiorem Asiæ et Africae terram; i de latinske Oversættelser af Irenæus og Hermes Pastor, i den ældste latinske Bibeloversættelse (Itala) meget hyppig, som I Maccab. 6, 27: maiora horum facient. Vulgata har den regelmæssige Konstruktion: maiora quam hæc, og saaledes for det Meste, men enkelte Gange er ogsaa her Genetiven bleven staaende, se Wölfflin, Archiv f. Lex. VII, S. 117 ff.

Noceri brugt personlig i Passiv II, 7, 3: neque ab ignis vehementia nocentur. II, 9, 14: larix ab carie aut tinea non nocetur. Lignende Apuleius de dogmate Platonis II, 17.

Infinitiv i Stedet for ut findes ofte, f. Ex. VI præf. 1: mandavit dicere. ib. 2: hortando doctos esse. II, 7, 1: sequitur ordo de lapicidinibus explicare. X, 12 (7), 1: insequitur nunc monstrare. VI, præf. 4: e quibus hæc est fructuum summa, nullas plus habendi esse necessitates. V, 1, 3: recte est constitutum et altitudinibus et crassitudinibus superiora inferiorum fieri contractiora. VI, 10 (7), 4: non enim fuerat institutum matres familiarum eorum moribus accumbere.

Est causa cognoscere, II, 9, 15, for cognoscendi, er en af og til hos Digterne forekommende Konstruktion, se Madvig Lat. Gr. § 419. Man har bemærket, at Genetiv af Gerundium er meget sjælden hos Vitruv, medens Ablativen er overordentlig hyppig, se Praun S. 57 ff. Det er som bekendt Ablativformen, der gaar over i de romanske Sprog, Italiensk og Spansk.

I Stedet for det simple Futurum holder Vitruv af at bruge Omskrivningen med erit ut, se I, 1, 10: erit ut uterque liberetur. IV, 3, 5: ita enim erit ut omnia vitia emendentur. V, 12, 6: ita erit uti possit turris insuper ædificari. VI, 6, 11: tunc erit ut ... fiant. Dräger Hist. Synt. 2 S. 267 anfører det Samme af Apuleius Met. II, 3: numquam erit ut non apud te devertar.

Ved de afhængige Spørgesætninger kommer først selve Spørgeordet i Betragtning. Det er bekendt, at Konjunktionen num i Sølvalderen efterhaanden viger Pladsen for an, og senere helt forsvinder af Sproget. Hos Vitruv findes hverken num, (det enkelte) an, ne eller nonne; den eneste Partikel, hvormed han indleder en afhængig Spørgesætning, er si. Denne, maaske ved græsk Indflydelse opstaaede, Brug findes enkeltvis allerede hos Komikerne, hos Livius og hos den augusteiske Tids Digtere, men her er den eneraadende, se f. Ex. II, 8, 19: si est firma, probatur. Cf. II præf. 3. VI præf. 6. VII præf. 5.

VII extr. al. Ikkun i dobbelte Spørgesætninger finde vi to Gange *utrum* — *an*, I, 4, 9: *dubitantes utrum morbo an pabuli vitio læsa essent*. VI, 11 (8), 9: *in domini potestate est, utrum latericio an cæmenticio an saxo quadrato velit ædificare*. Men ogsaa der finde vi *si*, II, 8, 19: *de ipsa autem testa, si sit optima seu vitiosa, statim nemo potest iudicare*. VII, 5, 4: *neque animadvertunt, si quid eorum fieri potest necne*.

Hvad *Modus* angaar, er det tilstrækkelig bekjendt, at den hos alle klassiske Prosaister gjældende Regel, at afhængige Spørgesætninger sættes i Konjunktiv, ikke holder Stik, hvor Sproget nærmer sig til den daglige Tale, navnlig hos Plautus og Terents, se Madvig Lat. Gr. § 356 Anm. 3. Udover det der Antydede har navnlig E. Becker i Studemunds *Studia ad priscos scriptores Latinos I*, p. 117 ff. forsøgt at trække bestemte Grænser imellem Konjunktivens og Indikativens Brug hos Plautus, uden at det dog er lykkets ham at komme til noget virkeligt Resultat. Vi finde hos Plautus Indikativ ogsaa i adskillige af de Sætninger, hvor der efter hans Mening skulde staa Konjunktiv, ja vi finde begge Modi jævnsides i samme Sætning, se min Kommentar til Plautus' *Amphitruø* v. 17. Det er den daglige Tales Skjødesløshed, som Digteren har benyttet, hvor det faldt lettest i hans Rythmer; men ingen klassisk Prosaist vilde tillade sig at sætte Indikativ i en afhængig Sætning, der virkelig udtrykker en Overveielse eller en Tvivl. Men Vitruv har II, 6, 4: *Relinquitur desideratio . . . , quid ita non etiam ibi nascitur pulvis*. II, 9, 17: *Insequitur animadversio, quid ita quæ in urbe supernas dicitur abies deterior est, quæ infernas egregios in ædificiis ad diurnitatem præstat usus*. X, 22 (16), 10: *ex eo intellectum est, qua ratione adversarii . . . penetrare cogitabant*. En Del flere Steder anfører Praun S. 72. Tydeligst viser Regelløsheden sig, hvor Indikativ og Konjunktiv findes ved Siden af hinanden i samme Sætning, II, 9, 17: *De singulis generibus quibus proprietatibus e natura rerum videantur esse comparatæ quibusque procreantur rationibus, exposui, cf. II, 10, 3*. VI, 11 (8), 8: *quibus rationibus hæc poterunt esse firma et quem ad modum instituantur, exposui*. IX, 8 (7), 7: *quæ nobis tradita sunt et a quibus sint inventa, dicam*.

At der ofte findes Indikativ i Bisætninger til en *Oratio obliqua*, hvor der egentlig skulde staa Konjunktiv, og omvendt Konjunktiv, hvor der skulde staa Indikativ, ville vi ikke opholde os ved, da Sligt af og til ogsaa findes hos andre Forfattere, se Madvig Lat. Gr. § 369 Anm. 2 og 4. Men ganske uklassisk er uden Tvivl Konjunktiven i den ubestemt relative Sætning VII præf. 10: *Quorum utrum ei acciderit, merenti digna constitit poena*.

Disse Enkeltheder kunne forøges med mange andre; men jeg har forsætlig udeladt dem, der kunde finde en særlig Undskyldning eller mulig kunde opfattes paa forskjellig Maade, og dem, der ogsaa kunde findes hos ældre Forfattere. Naar jeg nu til Slutning skulde sammenfatte nogle af de vigtigste af disse Fænomener, vilde jeg nævne: den hyppige Anvendelse af Præpositioner, hvor det klassiske Sprog vilde udelade dem, og omvendt Udeladelse af Præpositioner foran Landes Navne (som II, 6, 5 *Achaia Asia* for *in A.*), Ord, der

ere almindelige hos de klassiske Forfattere, anvendte i en forskjellig eller dog modificeret Betydning eller erstattede med andre, som *narrare* med *memorare*, *ire* med *vadere* (Praun S. 7 og 107), *num*, *an* og det enklitiske *ne* med *si*, *neve* med *neque*, Græcismer som Genetiv i andet Sammenligningsled, hvortil vi kunne føie etiam ligesom *zai* i Sammenligninger, IX, 3, 11: *æquo pondere, quo etiam fuerat corona*, og den temmelig hyppige Anvendelse af græske Ord, ikke blot hvor det kan tænkes, at han har havt en græsk Kilde at benytte, men ogsaa i hans egne Ræsonnementer, som VI præf. 4: *philologis et philotechnis rebus*; endelig Ordstillingen, hvor vi ikke blot bemærke en Tilbøielighed til at trække Nægtelsen frem i Sætningen, men særlig maa gjøre opmærksom paa at Hjelpeverbene, *esse*, *posse*, *velle* o. a., helst sættes foran den Infinitiv, hvortil de høre, ligesom ogsaa det styrende Verbum paafaldende ofte sættes foran sit Objekt, hvad enten det er et enkelt Ord eller en hel Sætning. Alt dette, eller rettere det hele Sprog, hvorpaa dette kun er enkelte Exempler, er for mig et Vidnesbyrd om at Forfatteren ikke kan have levet paa Augustus Tid, men langt senere. De nyere Filologer pleie at forklare disse Besynderligheder af Almuesproget, og da de nu gaa ud fra, at Vitruv har levet paa Augustus Tid, slutte de, at dette «Vulgærlatin», som ellers kun lader sig paavise flere Aarhundreder senere, allerede har existeret i Augustus Tid, eller snarere, at det altid har existeret ved Siden af Skriftsproget, der har været en mere eller mindre kunstig Skabning. Det synes altsaa som om Sproget ikke afgiver noget tilstrækkeligt Vidnesbyrd i denne Sag; vi maa søge andre Beviser.

II.

Men hvorledes kan der være Tale om Beviser for det Modsatte her, hvor vi for det Første have Forfatterens eget udtrykkelige Vidnesbyrd og hans Dedikation til Keiser Augustus, og for det Andet se, at han et Par Menneskealder senere bliver citeret og benyttet af Plinius og Frontinus? Vi ville betragte den sidste Paastand først.

I 1ste Bog af Plinius' Naturhistorie, der indeholder Kildeangivelserne til hele Værket, og for hver Bog angiver de auctores, Forfatteren har benyttet, nævnes Vitruvius som Kilde ved 16de, 35te og 36te Bog. Iblant Kilderne til 31te Bog nævnes han ikke. I denne Bogs § 58 læse vi imidlertid, at en *fistula quinaria* er et Blyrør, der er dannet af en Plade, som, inden den bøjes sammen, er 5 Fingre bred, og Frontinus de aquis 25 siger, at dette Maal efter Nogle blev indført a *plumbariis per Vitruvium architectum*, der havde forklaret Navnet paa den anførte Maade, medens Andre mente, det var indført af Agrippa, og gav en anden Forklaring derpaa. Nu læse vi Vitruv VIII, 7 (6), 4: «E latitudine autem lamnarum, quot digitos habuerint ante quam in rotundationem flecantur, magnitudinum ita nomina concipiunt fistulæ; namque quæ lamna fuerit digitorum L, cum fistula perficietur ex ea lamna, vocabitur quinquagenaria similiterque reliquæ».

Skjøndt her rigtignok ikke ligefrem staar hvad Frontinus siger, er dette dog en logisk Følge deraf, og man antog uden videre, at det var dette Sted, der havde foresvævet baade Frontinus og Plinius, og naar den sidste ikke nævnte Vitruv blandt Kilderne til 31te Bog, maatte dette bero paa en simpel Uagtsomhed. Architekturforfatteren Vitruv citeres ogsaa af Servius ad Æneidem VI, 43: «Vitruvius, qui de architectonica scripsit, cum ab aliquo arce mur ingressu, id ostium dicit ab ostando, cum ingredimur, aditum ab adeundo». Her er en Ordforklaring af samme Art som den af Frontin citerede; det er aabenbart den samme Forfatter, der citeres. Men det af Servius anførte Sted findes ikke i de 10 Bøger, vi have under Vitruvs Navn, og dog ere disse overleverede uden et eneste Hul! Man kan altsaa ikke tilbageholde det Spørgsmaal, om den Vitruv, vi have, virkelig er den Forfatter, som Plinius, Frontinus og Servius have kjendt.

Tidligere Lærde havde ingen Anelse om at en saadan Tvivl kunde opstaa. Forfatteren fortæller jo selv, at han havde været Krigsbygmester under Cæsar og skrev under August, og han syntes at sidde inde med en stor Skat af Lærdom og teknisk Dygtighed, hvoraf man lige fra Renæssancetidens Begyndelse havde øst paa forskjellig Maade. Hvis en eller anden Kjender af den latinske Litteratur forargede sig over hans barbariske Sprog, undskyldte man ham med, at han var en simpel Arbeidsmand uden litterær Dannelse. At Bogen havde lige saa store Mangler i arkitektonisk og i teknisk Henseende, kunde de Fleste af Mangel paa de fornødne Kundskaber ikke se. Det var først efter at Hirt med Benyttelse af Vitruv havde opført sin Geschichte der Baukunst, at Kritiken vaagnede hos de Sagkyndige. En skarpttænkende Mand, der besad baade filologisk og teknisk Kundskab, Statsraad C. F. L. Schultz i Wetzlar paatog sig at undersøge Sagen nærmere. I et Brev til Goethe af 6te Mai 1829 (trykt i Welckers og Näkes Rheinisches Museum, 4de Bind 1836) meddeler han denne sin Ven sine Anskuelse, og anfører blandt Andet gyldige Beviser for, at Frontinus ikke har benyttet Vitruv, idet denne er fuld af Galskaber og Misforstaaelser, saa at man har en uvidende Charlatan ligeoverfor en sagkyndig Fagmand. Det var hans Hensigt, hvortil ogsaa Goethe opfordrede ham, at udføre dette videre og ligeledes at vise, at Plinius ikke havde benyttet og forkortet Vitruv, men omvendt Vitruv havde benyttet og udtværet Plinius; men hans Arbejde blev ikke færdigt og udgivet i hans levende Live. Han meddelte sine nærmeste Venner sine Tanker, og Osann i det Mindste var tilbøielig til at gaa ind derpaa (se Rhein. Mus. 5te Bind (1837) S. 617 f.). Men Schultz var i flere Henseender gaaet for vidt. Han erklærede ikke blot Vitruv, men ogsaa Pomponius Mela for uægte, hvori man ikke kunde give ham Ret, og han mente, at den saakaldte Vitruv var forfattet af Erkebiskop Gerbert, der 999 blev Pave under Navn af Sylvester II, en Mening, der allerede modbevistes ved at det ældste Haandskrift af Værket, codex Harleianus, er skrevet i det 9de Aarhundrede. Filologerne, der i Almindelighed manglede tekniske og arkitektoniske Kundskaber, ignorerede derfor de af Schultz endnu kun

leilighedsvis fremsatte Bemærkninger, skjøndt de i al deres Korthed vare saa overbevisende, at der ikke behøvedes Mere. H. Brunn omtaler ham i et Bonner-Program 1856: *De auctorum indicibus Plinianis* p. 57 ff., og mener at kunne affærdige ham ved at aftrykke et Par Steder af Plinius og Vitruv ved Siden af hinanden, uden at ane, at for en virkelig kritisk Læser gives derved det bedste Bevis for at Schultz havde Ret. Samme Aar (1856) udkom Schultz' efterladte Arbeide, udgivet af hans Søn: *Untersuchungen über das Zeitalter des römischen Kriegsbaumeisters Marcus Vitruvius Pollio* von C. F. L. Schultz, Geheimen Ober-Regierungs-Rath, herausg. von Otto Schultz, Ingenieur Lieutenant. Forfatteren har ikke faaet lagt den sidste Haand paa Værket, men dog leveret en nogenlunde udtømmende Besvarelse af Spørgsmaalet. At den Vitruv, vi læse, ikke har været nogen virkelig Architect eller Techniker, men en Stuelærd, der vilde give sig Udseende deraf, er klart eftervist; ligesaa at han ikke har levet paa Augusts Tid; Schultz mener nu at kunne sætte ham til Constantin den Stores eller snarere til Theodosius' Tid. Men «habent sua fata libelli». Denne fortræffelige lille Bog fremkom i en altfor beskedne Form, en lille tæt trykt Piece paa 55 Oktavsider; den er saa godt som glemt i Tydskland. Jeg har omtalt den i mit Universitetsprogram 1876 «Om Grækernes og Romernes Huse» S. 3, men Detlefsen, der i *Philologus* 1872 skrev en større Afhandling «Vitruv als Quelle des Plinius», og udførlig søgte at gennemføre den Sammenstilling af begge Forfattere, som Brunn havde antydnet, for derved at bevise den almindelige Anskuelses Rigtighed, synes ikke at kjende den; Teuffel nævner den afvisende i sin *Geschichte der römischen Litteratur* 1870, og saaledes i de 3 følgende efter hans Død af Schwabe besørgede Udgaver; men i den 5te Udg. (1890) er Schultz's Bog ikke mere omtalt; nu mener man at kunne tie den ihjel. Det synes derfor nødvendigt endnu en Gang at optage Spørgsmaalet, og særlig at anstille Sammenligningen imellem Plinius og Vitruv. Arbeidet er lettet ved Detlefsens Materialsamling, men Læseren vil uden Tvivl uddrage en ganske modsat Slutning deraf.

Der er en uhyre Forskjel paa Vitruvs og Plinius' Fremstilling og Stil. Den første er bred og snakkesalig, den sidste saa kortfattet, at han ikke sjælden bliver utydelig derved. Han giver altsaa, slutter man, et Excerpt af Vitruv; og naar nu denne korte Fremstilling dog indeholde vigtige Kjendsgjerninger, som ikke findes hos Vitruv, saa siger man, at dem har han taget fra en anden Kilde, thi man veed jo af hans egne Ord (Præfat. § 17), at hans Værk er en mosaikagtig Sammensætning af allevegnefra hentede Notitser. En saadan Dom er nu meget uretfærdig imod den lærde Samler, og man undres over, at en Mand som Detlefsen, der i en saa lang Aarrække har syslet med Plinius og virkelig erhvervet sig Fortjeneste af hans Textkritik, i Stedet for at faa Forkjærlighed for sin Forfatter, snarere har fattet Uvillie imod ham. Han har behandlet Textkritiken methodisk, men undertiden savnet Interesse for Indholdet og Sagkundskab. Plinius er ingen aandløs Mosaikarbejder, men en forstandig Forfatter, der ordner sine Samlinger paa bedste Maade.

De Sætninger, Detlefsen kalder andenstedsfra hentede Indskud, staa ganske paa deres Plads, i organisk Forbindelse baade med det Foregaaende og med det Efterfølgende. Lad os da se, om vor Vitruv virkelig kan have været en Hovedkilde for Plinius, og om det Mærkværdige skulde være sket, at der af en uklar, undertiden feilagtig, snakkesalig Fremstilling kunde laves et klart og dygtigt og næsten altid rigtigt Udto.

I 16de Bog, hvor Plinius taler om Træerne og deres Ved, benytter han for en stor Del Theophrast, hvem han ogsaa nævner iblandt sine Kilder; men der er et Træ, som Theophrast ikke kjender, Lærketræet, *larix*. Plinius kjender det fra romerske Kilder, se § 48. Romerne betragtede dette Tømmer som ganske udmærket; det led ikke af Fugtighed, § 43, ja ei engang af Ild, se § 45: «Alle andre Naaetræer give, naar de antændes, en umaadelig Røg, sprutte stærkt og udkaste Kul, men Lærketræet hverken brændes eller danner Kul eller fortæres af Ildens Magt paa anden Maade end Stene», «*excepta larice, quæ nec ardet nec carbonem facit nec alio modo ignis vi consumitur quam lapides*». Hvorfra har nu Plinius denne mærkværdige Historie om det Træ, der ikke kan brænde? Detlefsen mener fra Vitruv, som ogsaa nævnes blandt Kilderne til 16de Bog. Hos ham læses II, 9, 14: «*Larix vero, quæ non est nota nisi iis municipalibus, qui sunt circa ripam fluminis Padi et litora maris Hadriani, non solum ab suci vehementi amaritate ab carie aut tineâ non nocetur, sed etiam flammam ex igni non recipit nec ipsa per se potest ardere nisi uti saxum in fornace ad calcem coquendam aliis lignis uratur; nec tamen tunc flammam recipit nec carbonem remittit, sed longo spatio tarde comburitur*». Der er, som man ser, en Forskjel. Plinius siger, Ilden har samme Virkning paa Lærketræ som paa Sten, d. e. det springer i Stykker. Vitruv siger, det brænder kun ligesom Kalksten, naar man tager andet Ved til Hjælp. Man kan forstaa, at han har fundet, Plinius' mærkværdige Ord trængte til en Forklaring, og saa har tydet dem paa sin Maade; men det er umuligt, at Plinius, hvis Vitruv var hans Kilde, skulde have sat «*lapides*» i Stedet for Kalksten. Hvad Vitruv videre har at fortælle om Lærketræet, og hvorledes det skulde være opdaget af Cæsar, vil blive omtalt nedenfor.

I 16de Bog 196 har Plinius: «*Abietis quæ pars a terra fuit, enodis est. Hæc qua diximus ratione fluviata decorticatur atque ita sappinus vocatur, superior pars nodosa duriorque fusterna*». Hermed sammenlignes Vitruv, II, 9, 7: «*Ex ea (o: abiete), antequam est excisa, quæ pars est proxima terræ per radices recipiens ex proximitate umorem enodis et liquida efficitur; quæ vero est superior, vehementia caloris eductis in aera per nodos ramis, præcisa alte circiter pedes XX et perdolata propter nodationis duritiam dicitur esse fusterna. Imâ autem quum excisa quadrifluis disparatur eiecto torulo ex eadem arbore ad intestina opera comparatur et sappinea vocatur*».

I Plinius' Text er *decorticatur* en Rettelse af Udgifverne; Haandskrifterne have *decoratur*. Detlefsen mener S. 391, at der snarere burde skrives *decoratur* efter Vitruvs

eiecto torulo, hvilket vel maa forstaaes: «efter at have fjernet den blødere Del af Træet nærmest Marven». Dette kan naturligvis ikke ske før Træet er kløvet, og det er vel dette, Vitruv mener med det ubegribelige Udtryk quadrifluviis disparatur, der vel paa ordentligt Latin maatte hedde quadrifariam finditur. Er det Plinius' fluviata, der har ledet ham paa Vildspor? Galt er det i hvert Fald, hvorimod Plinius' Ord, naar man læser decorticatur, ere ganske i Orden. «Det fældede Træ skal lægges i rindende Vand efter Længden (smlg. § 186: lignum in longitudinem fluctuatur) og derpaa afbarkes; saa kaldes det sappinus» (ikke sappinea, som Vitruv har, og som der efter Politianus med Rette skrives hos Cato R. R. 37). Ogsaa i det Foregaaende er der nok at udsætte paa Vitruv. Først hans sædvanlige Begrundelse. Den Del, der er nærmest ved den fugtige Jord, bliver derfor fri for Knaster og flydende, liquida, hvilket næppe kan siges om Ved. Dernæst afhugger og afkvister han den øverste Del af Træet, omtrent 20 Fod. Ere da alle Træstammer lige lange? Han gjør sig som sædvanlig vigtig med Talbestemmelser, hvor der ingen Mening er i dem. Plinius har ganske simpelt: «den øverste haardere og mere knudrede Del hedder fusterna, den nederste sappinus». Det er dette, som den lærde Vitruv har interpuleret saa meningsløst.

Plinius fortsætter § 196: «Et in ipsis autem arboribus robustiores aquiloniæ partes, et in totum deteriores ex umidis opacisque, spissiores ex apricis ac diurnæ; ideo Romæ infernas abies supernati præfertur». Vitruv har II, 9, 17: «Insequitur animadversio, quid ita quæ in urbe supernas dicitur abies deterior est, quæ infernas egregios in ædificiis ad diurnitatem præstat usus», og derefter en vidtløftig Begrundelse og Forklaring paa en hel Side, som var ganske overflødig i det første Aarhundrede efter Christus, da enhver Romer vidste, at supernas var det, der kom fra den anden Side af Appenninerne, infernas det, der kom fra denne Side.

Plinius bemærker § 197, at der overhovedet er Forskjel imellem de forskellige Landes Træer, og anfører nogle Exempler derpaa, hvilket Vitruv ikke har. Dernæst: «Cedrus in Creta, Africa, Syria laudatissima; cedri oleo peruncta materies nec tineam nec cariem sentit. Iunipero eadem virtus quæ cedro; vasta hæc in Hispania, maximeque Vaccæis». Vitruv har § 13: «Item cedrus et iuniperus easdem habent virtutes et utilitates, sed quemadmodum ex cupresso et pinu resina, ex cedro oleum, quod cedreum dicitur, nascitur, quo reliquæ res cum sunt unctæ, uti etiam libri, a tineis et carie non læduntur. Arboris autem eius est similis cupresseæ foliatura, materies vena directa. Ea Ephesi in æde simulacrum Dianæ, etiam lacunaria et ibi et in ceteris nobilibus fanis propter æternitatem sunt facta. Nascuntur autem eæ arbores maxime Cretæ et Africæ et nonnullis Syriæ regionibus».

Man sammenligne Vitruvs vidtløftige og Plinius' korte Fremstilling. Vitruv jasker Cederen og Enebærtræet sammen og lader dem vøxe paa samme Steder, medens

Plinius siger, at hint voxer paa Kreta, i Syrien og Afrika, og dette i det nordlige Spanien. Naar dernæst Plinius siger, at Cederolien kan bevare Tømmer imod Orm, gjør Vitruv sig vigtig og siger, den bevarer alt andet, reliquæ res (!), ligesom ogsaa Bøger. Dette sidste er rigtigt, men det hører ikke herhen; det røber Manden, der kjendte mere til Bøger end til Bygninger. Hvad han tilføier om Dianatemplet i Ephesus, stemmer med Plin. § 213, men er ogsaa forvansket. Plin. har: «convenit tectum eius esse e cedrinis trabibus; de simulacro ipso deæ ambigitur; ceteri ex ebena esse tradunt, Mucianus III cos. ex his, qui proxime viso eo scripsere, vitigineum». Hos Vitruv blive Bjælkerne til Loftskassetter, og han siger, at Billedet var af Cedertræ, medens den mere samvittighedsfulde Plinius melder, at man i Almindelighed sagde, at det var af Ibenholt, medens Mucianus sagde det var af Vintræ. At Plinius ikke giver et Udtog af Vitruv, er aabenbart.

Plinius § 218 f.: «Fagus et cerrus celeriter marcescunt; æsculus quoque umoris inpatiens; contra adacta in terram in palustribus alnus æterna onerisque quantilibet patiens; cerasus firma; ulmus et fraxinus lentæ, sed facile pandantur, flexiles tamen stantesque a circumcisura siccata fideliores». Det Tilsvarende har Vitruv, II, 9, 9 ff., men som sædvanlig i en anden Orden og udtværet navnlig ved Tilføielse af taabelige fysiske Begrundelser: «Æsculus quod est omnibus principiis temperata, habet in ædificiis magnas utilitates, sed ea, cum in umore collocatur, recipiens penitus per foramina liquorem eiecto aere et igni operatione umidæ potestatis vitiatur. Cerrus et fagus quod ... celeriter marcescunt». Derefter tilføies noget Lignende om populus, salix, tilia, vitex; som Sagkyndige vist gjerne skjænke Forfatteren, men man savner Plinius' «cerasus firma». Dernæst: «Alnus autem, quæ ... in palustribus locis infra fundamenta ædificiorum palationibus crebre fixa ... permanet immortalis ad æternitatem et sustinet immania pondera structuræ cet». Man ser, det er ganske det Samme som hos Plinius, kun med den Forskjel, at han bruger det tekniske Udtryk, palatio, Pilotering, som han kjendte fra Ravenna, Romerrigets sidste Hovedstad; han tilføier nemlig: «Est autem maxime id considerare Ravennæ, quod ibi omnia opera et publica et privata sub fundamentis eius generis habent palos». Han fortsætter: «Ulmus vero et fraxinus ... sunt in operibus cum fabricantur lentæ et ab pondere umoris non habent rigorem et celeriter pandant; simul autem vetustate sunt aridæ factæ aut in agro, proiecto qui inest eis liquore, stantes emoriuntur, fiunt duriores cet». De sidste Ord synes hos begge Forfattere at være noget forvanskede; i alt Fald ere de meget uklare.

Der er saaledes ingen Tvivl om at, naar Plinius, som han siger, iblandt Kilderne til 16de Bog har benyttet Vitruvius, da er dette ikke den Forfatter, vi have under dette Navn, da denne meget snarere har udtværet og fordreiet Plinius.

I 31te Bog taler Plinius om Vandet. Hans Hovedkilde har her uden Tvivl været Theophrast, hvem han nævner baade i Bogen selv og iblandt sine auctores. Vitruv nævner han ikke.

Ikke desmindre mener Detlefsen, at han væsentlig har benyttet og abbrevieret ham, og kaster derved en Skygge over Plinius' Karakter, som denne Hædersmand burde være hævet over; men Detlefsen har nu forelsket sig i Vitruv. Han var jo den sagkyndige og lærde Mand, der skrev dels efter egen Erfaring dels efter talrige græske Kilder, se VIII, 3 (4), 27: «ex his rebus sunt nonnulla quæ ego per me perspexi, cetera in libris Græcis scripta inveni, quorum scriptorum hi sunt auctores, Theophrastus, Timæus, Posidonius, Hegesias, Herodotus, Aristides, Metrodorus etc.» Nei, har den ene af disse to Forfattere benyttet den anden, maa det nødvendig være Vitruv, der har benyttet Plinius, udeladt Noget og omskrevet det Øvrige i en vidtløftigere Form. Naar man gjennemlæser de af Detlefsen anførte Steder uden forudfattet Mening, vil man nødvendig komme til den modsatte Slutning af Detlefsens.

Plin. XXXI, 36: «Damnantur inprimis . . . obducunt vasa crustis» sammenlignes med Vitr. VIII, 5 (4), 1. Plinius siger «Damnantur (aquæ) quæ malum colorem faciunt bibentibus», Vitruv, at man, inden man benytter en Kilde til Vandledning, bør undersøge, «qua membratura sint qui circa eos fontes habitant homines, et si erunt corporibus valentibus, coloribus nitidis, cruribus non vitiosis, non lippis oculis, erunt probatissimi». Har Plinius virkelig af denne Ordsqualder kunnet uddrage sin simple og korte Sætning, saa har han været et sjælden klart Hoved. Men Vitruv har trods sin Vidtløftighed dog ikke medtaget en Prøve, som noget nær er den nærmest liggende af alle; Plin.: «si liquatæ leniter terram relinquunt», d. e. «Vandet er ikke godt, naar det ved en langsom Afsining, eller ved at sies igjennem en tæt Sigte, efterlader et jordagtigt Bundfald». ¹⁾ Plinius har altsaa ikke excerperet Vitruv; men vi tør heller ikke paastaa, at Vitruv har omskrevet Plinius. Der kan have existeret en anden os ukjendt Forfatter, som de begge have benyttet. Derpaa kunde den stærke Overensstemmelse med Palladius IX, 10 tyde.

Fra § 43 af taler Plinius om hvorledes man skal «finde Vand». Vitruv behandler det samme Emne i 8de Bogs 1ste Kap., særlig kunde Plin. § 44—46 synes benyttet af Vitruv, men udvidet til det dobbelte Omfang, uden at der kommer noget Nyt til, uklart og uordentligt. Plinius siger, at man vil finde Vand, (1) «hvor der er Siv og lignende Vandplanter og rigeligt med Frøer, hvorimod Pil og El o. l. er et skuffende Tegn; thi Fugtigheden, som de behøve, kan komme af Regnvand, der samles fra omliggende høiere Steder. (2) Saa er det sikrere, naar der findes taageagtig Uddunstning før Solopgang; for at opdage dette, lægger man sig plat ned med Hagen paa Jorden. En lignende Observation kan ogsaa foretages midt paa Dagen i Solskin, men den er vanskelig og anstrænger Øinene. Man griber derfor til et andet Forsøg. (3) Man graver et Hul i Jorden 5 Fod dybt, og ned-

¹⁾ Detlefsen har S. 395 den urigtige Forklaring, at «liquare wegen des adverbs leniter eher von einem gelinden erwärmen als von einem filtriren zu verstehen scheint».

lægger deri Krukker af ubrændt Ler eller en Kobberkjedel indsmurt med Fedt, hvori anbringes en brændende Lampe, hvorefter den dækkes med Grene og Jord.¹⁾ Dersom da Lerkarrene findes vaade eller revnede, og dersom Kobberkjedlen sveder eller Lampen gaar ud uden at Olien er formindsket, eller endog Vægen findes vaad, kan man utvivlsomt finde Vand. Allerbedst er det, naar Hullet udbrændes inden man lægger Karrene ned». Hvad nu Vitruv? Han begynder i § 1 med Plin. (2), hvor han fordrer, at man skal *procumbere in dentes*, og vidtløftig forklarer, hvorfor man skal sætte Hagen mod Jorden. Slutningen af Stykket, om at en lignende Observation kan foretages i Solskin, springer han over. Derefter kommer § 2 et Stykke, om hvad Slags Vand man kan vente at finde i de forskjellige Arter af Jord, ganske som hos Palladius IX, 8, hvilket Plinius har bagefter det Ovenanførte, i § 47—48, medens det her adskiller, hvad der hører sammen. Thi § 3 hos Vitruv svarer til (1) hos Plinius; men medens Plinius bestemt sondrer imellem Siv o. s. v., der er et sikkert Tegn, og Pil, El o. s. v., som ikke er det, slaa Vitruv og Palladius begge Dele sammen. Endelig i § 4 og 5 har Vitruv Plinius' (3).

Paafaldende er Vitruvs Overensstemmelse med Palladius, hos hvem IX, 8 det Selvsamme læses i samme Orden og med næsten de samme Ord. Vilde man nu sige, at det er Palladius, der har udskrevet Vitruv, møder man atter her den samme Vanskelighed som ved Plinius. Palladius' Fremstilling er klar og forstandig, Vitruvs bredere og utydeligere. Derefter har Palladius det Naturlige: «Naar man har faaet Vished om at der er Vand, saa graver man Brønden, *His itaque repertis ... puteum fodies*». Vitruv har derimod først et meget langt og aldeles uvedkommende Stykke om alle Slags Vandløb, varme og mineralske Kilder o. s. v. I Kap. 5 kommer han endelig til, hvorledes man skal prøve Vandets Godhed, det Stykke, vi have omtalt ovfr. S. 109 (17) = Palladius Kap. 10; dernæst om Vandledninger, og saa først Kap. 7 (6), 12 til Brøndgravningen. Dette Stykke kunde synes laant fra Palladius 9. Dog har han i saa Fald ogsaa havt Plin. § 49 for sig, thi fælles med ham har han Ordet *æstuaria*, hvilket Palladius ikke har. Vitruv har heller ikke hvad Palladius siger om Opmuringen af Brønden; han stemmer derimod med Plinius § 49: «*cum ad aquam ventum est, sine harenato opus surgit, ne venæ obstruantur*». Vitruv 7 (6), 13: «*cum ad aquam erit perventum, tunc sepiatur assa²⁾ structura, ne obturentur venæ*». Men saa tilføier Vitruv et Stykke om, at hvis der er alt for meget Vand, skal man stoppe det med Cæment, *signinum opus*, hvorigjennem han dog tænker sig at Vandet kan sive ud og filtreres; umuligt.

Palladius og Plinius omtale, som rimeligt er, Vandledningen først efter at Kilden er funden eller Brønden gravet, Pall. 11, Plin. 57; Vitruv VIII, 7 (6), 1 ff. gjør det omvendt. Angaaende Ledningernes Størrelse eller Maal faa vi kun tilbørlig Besked hos

¹⁾ I Detlefsens Text er Ordet *cooperto* uden Tvivl sat paa sit rette Sted.

²⁾ Saaledes fortræffelig rettet af Detlefsen S. 402. I de 2 Gudianske Hdskr. udelades Ordet; Harleianus hac sepiaturas structura. Udgifverne rette det til *sepiatur os structura*.

Frontinus. Han siger § 24: «Aquarum moduli aut ad digitorum ($\frac{1}{16}$ Fod) aut ad unciarum ($\frac{1}{12}$ F.) mensuram instituti sunt». Men siden (§ 25) indførtes et nyt Maal, hverken efter Fingre eller efter Tommer. Nogle sagde, det var indført af Agrippa, Andre «a plumbariis per Vitruvium architectum»; dette kaldtes *quinaria*. Nogle forklarede dette Navn af at det Maal af Vand, der blev tildelt den Enkelte, forøgedes til det Femdobbelte, Andre af at Blypladen, inden den blev bøiet sammen, var 5 Fingre bred. Frontinus selv mener derimod, det kommer «a diametro quinque quadrantum», d. e. af at Rørets Diameter er $1\frac{1}{4}$ Finger, ligesom *senaria* er $\frac{6}{4}$ Finger i Diameter o. s. v. indtil *vicenaria*, som er 5 Fingre. Ved større Maal, *vicenaria* til *centenum vicenum* (29 f.), regnede man dog ikke efter Diametren, men efter Omkredsen, men de praktiske Arbeidere foretog betydelige Ændringer heri (32). Frontin giver 37 ff. en Tabel over alle Maalene, hvor hver Slags Rør anføres med sin Diameter, Omkreds og Rumfang; men disse Maal stemme ingenlunde med hvad man vilde faa ud af Vitruv, Plinius og Palladius. Disse Forfattere angive derimod, hvad Frontin har anset for overflødig, Blyrørens forskellige Vægt, i hvilken Henseende Vitruv stemmer med Palladius, men ikke med Plinius. Schultz har S. 35 f. anstillet en omhyggelig Sammenligning imellem Frontinus og de Andre, og man maa give ham Ret i, at Plinius har manglet tilbørlig Sagskundskab, og at Vitruv har været aldeles uvidende. Han veed ikke engang, at Blyrørene bleve skaarne ud af valsede Plader, men tror, at de bleve støbte, fundantur, VIII, 7 (6), 4.

Hvad Ledningen angaar, siger Plinius § 57, at man helst skal føre Vandet fra Kilden igjennem Lerrør, der gaa ind i hinanden (*pyxidati*, hvilket Vitruv VIII, 7 (6), 8 ombytter med *lingulati*); men ved Springvand er man nødt til at bruge Blyrør. Palladius c. 11 siger, man bruger 4 Slags, «aut forma structili (muret, d. e. Cæment) aut plumbeis fistulis aut canalibus ligneis aut fictilibus tubis». Vitruv § 1 udelader Træenderne, men har *canales structiles*, *fistuli plumbei* og *tubuli fictiles*. Angaaende Ledningens Heldning har Plinius den simple og klare Forskrift, at den skal være $\frac{1}{48}$ Fod paa 100 Fod: «libramentum aquæ in centenos pedes sicilici minimum erit». Palladius: «Si per planum veniet, inter sexagenos vel centenos pedes sensim reclinetur structura in sesquipedem, ut vim possit habere currendi», d. e. ganske horizontal maa Ledningen ikke være; skal Vandet ikke staa stille, maa man i Mellemlum af 60 eller 100 Fod anbringe en svag Heldning i en Strækning af $1\frac{1}{2}$ Fod; om Heldningens Størrelse taler han ikke. Vitruv derimod: «si canalibus (som om det kun var ved den ene af de 3 Slags Ledninger, han omtaler, og ikke ved dem alle), solum rivi libramenta habeat fastigata ne minus in centenos pedes semipede». Hans Kilde kunde synes Plinius, men i Stedet for Plinius' *sicilici* skriver han *semipede*, $\frac{1}{2}$ Fod i Stedet for $\frac{1}{48}$! De nyeste Udgivere rette det til *sicilico*, som om Opgaven ikke var at udgive Bogen, men at rette Forfatterens Dumheder. Ja paa den Maade er det let at bevise, at Plinius har skrevet ud af Vitruv.

De næste Ord hos Plinius: «si cuniculo veniet, in binos actus lumina esse debe-

bunt», foreskrive, at naar Vandet føres igjennem en Tunnel, skal der være en Lysaabning ved hver 240 Fod. Vitruv har specus for cuniculus, puteus for lumen, og skriver: «puteique ita sint facti uti inter binos sint actus», hvilket korrekt skulde være: uti inter puteos bini sint actus.

Efter at Plinius har omtalt Vandledningerne, gaar han over til at omtale varme og mineralske Kilder, som det sømmede sig den, der skrev en historia naturalis. Vitruv, hvem disse slet ikke vedkom, har dog ikke kunnet lade være ogsaa at optage dette og lave en vidtløftig Udvikling i Stedet for Plinius' korte Ord; man sammenligne Plin. § 59 med Vitruv VIII, 3, 4 f., Detlefsen l. l. S. 405. Vitruv har een Tilføielse. Som Exempel paa salpeterholdige Kilder anfører han foruden Cutiliæ ogsaa Pinna i Vestinerlandet; han var maaske fra den Egn.

I 33te Bog taler Plinius om Farvestoffer; ligesaa Vitruv i 7de. Plinius nævner ikke Vitruv som sin Kilde; men Detlefsen veed, at han var det. Sammenligningen S. 406 f. vil strax vise, at ogsaa her snarere det Modsatte er Tilfældet. § 121 har Plinius om Minium: «probaturo auro candente; fucatum enim nigrescit, sincerum retinet colorem. Invenio et calce adulterari, ac simili ratione, ferri candentis lamna, si non sit aurum, deprehendi». Vitruv VII, 9, 5: «Vitiatur minium admixta calce. Itaque si qui velit experiri id sine vitio esse, sic erit faciendum. Ferrea lamna sumatur, eo minium imponatur, ad ignem collocetur, donec lamna candescat. Cum e candore color mutatus fuerit eritque ater, tollatur lamna ab igni et sic refrigeratum si restituatur in pristinum colorem, sine vitio esse probabitur, sin autem permanserit nigro colore, significabit se esse vitiatum». Han kjender kun een Slags Forfalskning, med Kalk; han kjender ikke Prøven med Guld. Han tror, at alt Minium, ikke blot det uægte, bliver sort paa den gloende Plade, men at det ægte bliver rødt igjen, naar det bliver koldt. — Derefter har Plinius § 122: «Inlito solis atque lunæ contactus inimicus». Dette udvider Vitruv § 2—3 overordentlig, og han tilføier en Historie om en Mand paa Aventinerbjerget, som, hvis det var en anden Forfatter, der fortalte den, kunde tyde paa, at Forfatteren havde levet i Rom. For at undgaa at Farven saaledes taber sig, siger Plinius, overtrækkes Væggen, hvor den anvendes, med en Voxfernis, der indbrændes med Gløder af Galæbler, gallæ carbonibus; Detlefsen har med Urette optaget Urlichs' Rettelse galea carbonibus, og forstaar galea om et Kobberkar, der lignede en Hjelm; Vitruv har nemlig misforstaaet Sagen og skrevet carbonibus in ferreo vase compositis, men det er jo ikke varmt Jern, men netop Gløderne, der skulle anvendes. Kan man virkelig tænke sig, at Plinius, naar han i sin Kilde fandt ferreo vase, skulde have ombyttet dette med et saæ særegent Ord som galea, hvorefter der ikke haves andet Spor end Deminutivet galeola i et Fragment af Varro hos Nonius p. 547? — Ligesaa umuligt er det, at Vitruv VII, 11, 1: «Cærulei temperationes Alexandria primum sunt inventæ, postea item Vestorius Puteolis instituit faciendum», skulde være Kilden til Plin. XXXIII, 161 f., som siger, der er 3 Slags cæruleum, Ægyptium, Scythicum og Cyprium, hvortil endnu kommer

Puteolanum og Hispaniense, og derefter: «nuper accessit et Vestorianum, . . . fit ex Ægyptii levissima parte». Detlefsen siger S. 408: «Plinius begeht einen Fehler»; man veed jo af Vitruv, at Puteolanum og Vestorianum er Eet. Nei, det er Vitruv, der fra sin Læsning af Cicero erindrede Banquieren Vestorius fra Puteoli, som gjør dem til Eet.

Iblandt Kilderne til 35te og 36te Bog nævner Plinius Vitruvius, og her mener Detlefsen tydelig at kunne paavise Sagen i det Enkelte. Hans ubegribelige Feilsyn er ligesaa tydeligt her som allevegne. Først i Sammenligningen mellem Plin. XXXV, 41—42 med Vitruv VII, cap. 10, hvor der tales om Tilberedelsen af atramentum. Vitruvs brede Udmaling indeholder intet Andet end hvad der følger af sig selv og hvad Enhver, som havde Lyst dertil, kunde lave.

XXXV, 170—173 taler Plinius de lateribus, om ubrændte Mursten. At det ikke er brændte, men i Solen tørrede Sten, er klart af Begyndelsen: «Lateres non sunt ex sabuloso neque harenoso multoque minus calculoso ducendi solo, sed e cretoso et albicante aut ex rubrica vel etiam e sabulo¹⁾, masculino certe. Finguntur optime vere, nam solstitio rimosi fiunt. Ædificiis non nisi bimos probant». Det er ligesaa klart af Slutningen: «Romæ non fiunt talia ædificia, quia sesquipedalis paries non plus quam unam contiginationem tolerat, cautumque est ne communis crassior fiat, nec intergerivororum ratio patitur». Det er en stor Mangel hos ham, at han ikke omtaler det almindelige Byggemateriale, lateres cocti, testæ; og dette kommer af, at han i Uagtsomhed blander begge Arter sammen; thi hvem kan tvivle paa, at det var brændte Sten, der anvendtes til Maussolos' og Attalos' Kongeborge? En saadan Skjødesløshed er desværre ikke umulig hos Plinius; men naar vi finde den samme hos Vitruv, er det klart, at han ikke har været Architekt²⁾. Sammenligne vi Plinius med Vitruv II, 3, 1, finde vi stor Overensstemmelse. Ordene ere som sædvanlig flyttede lidt om; solum er blevet til lutum, og i Stedet for sabuloso, sc. solo, har han sabulone soluto. Værre er det, at, naar Plinius i Overensstemmelse med Palladius siger, Stenene skulle stryges om Foraaret, dette ændres til: «ducendi sunt per vernum tempus et auctumnale»; Schultz bemærker med Rette, at dette Tillæg er galt, «weil die im Herbste gestrichenen Ziegel der Gefahr ausgesetzt sind, nicht vollkommen trocken zu werden, ehe es friert, wodurch sie denn alle Haltbarkeit verlieren». Det sidste Stykke, at Stenene helst maa være toaarige, udtværer Vitruv videre, og han tilføier, at i Utica forlangte man, de skulde være 5 Aar gamle(?).

Dernæst siger Plinius § 171: Der er 3 Slags Mursten, Lydium, som vi bruge,

¹⁾ Saaledes Jan og Detlefsen efter Cod. Bamberg.; de ældre Udg. med codd. Riccard. og Voss. sabuloso, hvilket Schultz S. 29 forsvarer, idet han underforstaar solo; han siger: «sabulum masculinum, fed Sand, er ingen Ting». Men Plinius har jo lige i Forveien sagt, at man ikke maa stryge disse Sten ex sabuloso solo. Hvad han forstaar ved sabulum masculinum, vide vi ikke.

²⁾ Palladius VI, 12 taler kun om ubrændte Sten; han tænker jo kun paa Landbygninger.

1½ Fod lang og 1 Fod bred, og de 2, som Grækerne bruge, enten 4 eller 5 Palmer lang og bred, tetradoron eller pentadoron; «Græci enim antiqui doron palmum vocabant, et ideo dora munera, quia manu darentur». Her har Vitruv: «ex his unum πεντάδωρον, alterum τετραδάωρον dicitur; δῶρον autem Græci appellant palmum, quod munus datio græce δῶρον appellatur, id autem semper geritur per manus palmum». Enhver vil undre sig over denne taabelige Slutning, samt over Oversættelsen af δῶρον ved munus datio, hvor Plinius rigtig har munus; men man bør ogsaa lægge Mærke til Forskjellen imellem Plinius' «antiqui vocabant» og Vitruvs «appellant». De troende Vitruvianere ville maaske sige, at Ordet brugtes paa Augusts Tid, men var gaaet af Brug paa Vespasians, men Sandheden er, at det var paa Homers og Hesiodos' Tid, det var i virkelig Brug.

Herefter har Plinius et Stykke om, at der paa enkelte Steder i Asien og i Spanien fandtes Mursten saa lette, at de ikke sank i Vandet. Ogsaa dette findes udvidet hos Vitruv paa hans sædvanlige Maade. Plinius fortsætter § 172: «Græci, præterquam ubi e silice fieri poterat structura, latericios parietes prætulere; sunt enim æterni, si ad perpendiculum fiant». Vitruv har først et langt Stykke om Mørtel samt om naturlige Sten og om Brudstensmure, tildels som Plin. XXXVI. Det er først II, 8, 9, at han atter kommer til det, der omtales hos Plinius § 171. Han har fortalt, at man ved Vurderingen af Huse, der ere opførte af Brudsten, gaar ud fra, at de kunne staa 80 Aar, og altsaa, idet man lægger Bygningssummen til Grund, trækker $\frac{1}{80}$ af for hvert Aar Bygningen har staaet. Saa fortsættes § 9: «De latericiis vero, dummodo ad perpendiculum sint stantes, nihil deducitur, sed quanti fuerint olim facti, tanti esse semper æstimantur». Uden at opkaste det Spørgsmaal, om dette virkelig skulde være troligt, ville vi kun gjøre opmærksom paa, at her er Plinius stiltiende gaaet over fra ubrændte til brændte Sten; Vitruv gjør det Samme. Plinius anfører Exempler paa saadanne Bygninger i Grækenland. Men naar Plinius taler om Athens Mur, «qui ad montem Hymettum spectat», tilføier Vitruv — om det er rigtigt, vide vi ikke — «et Pentelensem». Naar Plinius nævner Templerne (ædis) for Juppiter og Hercules i Patræ, gjør Vitruv det uden Tvivl urigtig til eet Tempel med to Celler: «Patris in æde Jovis et Herculis latericias cellas»; Slikt kunde ligne Romerne, men ikke Grækerne. Naar Plinius nævner Arretiums og Mevanias Mure, udelader Vitruv den sidste. I Stedet for Plin.: «(regia) Sardibus Croesi, quam gerusiam fecere», har Vitruv: «Croesi domus, quam Sardiani civibus ad requiescendum ætatis otio, seniorum collegio gerusiam dedicaverunt»; han synes ikke at vide, hvad gerusia er. Naar han ogsaa ved Borgen i Tralles tilføier: «quæ ad habitandum semper datur ei qui civitatis gerit sacerdotium», saa kan dette vel være muligt, men vi have ingen Sikkerhed for, at det ikke er lavet som saa Meget. Men vi vende tilbage til Maussolos. Denne nævner Vitruv tilsidst, og derefter har han en lang og morsom Digression om Halikarnassos og Artemisia, som vi ville haabe, han har havt fra en nogenlunde god Kilde; at Maussolos' Borg udvendig var beklædt med Prokonnesisk

Marmor, har ogsaa Plin. XXXVI, 47. Men saa vender han tilbage til Plinius' Slutningsætning, som vi have anført S. 113 (21): «Romæ non fiunt talia ædificia cet.»; men han aner ikke, at der der er Tale om ubrændte Sten; han tror, det er de samme, som i Maussolos' Slot, c. 8, 16: «Cum ergo tam magna potentia reges non contempserint latericiorum parietum structuram . . ., non puto oportere improbari quæ sunt e latericia structura facta ædificia, dummodo recte sint tecta». Men han havde jo i sin Kilde læst, at de vare forbudte i Rom, og anfører da den samme Grund som Plinius: «leges publicæ non patiuntur maiores crassitudines quam sesquipedales constitui loco communi. Ceteri autem parietes, ne spatia angustiora fiant, eadem crassitudine conlocantur (ere Mellemvæggene virkelig 1½ Fod tykke?); latericii vero nisi diplinthii aut triplinthii fuerint, sesquipedali crassitudine non possunt plus unam sustinere contignationem». Ikke urigtigt; men der skulde siges: Man kan altsaa i Rom, hvor man maa bygge høie Huse i mange Stokværk, ikke bygge med ubrændte Sten, der have mindre Dimensioner¹⁾, og saa ikke een Stens Mure, men to eller tre Stens, diplinthii aut triplinthii. Hans lille Smule Selvsyn kom i Strid med hvad han synes at have læst i sin Kilde. Han ender ogsaa med disse Ord: «Itaque pilis lapideis, structuris testaceis, parietibus cæmenticiis altitudines extractæ cet.», hvor han nødes til at give de brændte Sten deres eget Særnavn, structura testacea.

I 36te Bog handler Plinius om naturæ lapidum. Intet Sted havde Vitruv saa megen Anledning til at benytte ham som her. Om han har gjort dette, eller om de begge have benyttet en fælles Kilde, vover jeg ikke at afgjøre; men Resultatet af Sammenligningen er det samme som altid; der er en Mulighed for at Vitruv kan have benyttet Plinius, men der er ingen Mulighed for, at Plinius skulde have benyttet Vitruv. § 166 taler Plinius om den bløde Tufsten, tofus, man brugte i Karthago, dernæst § 167—168: «Alia mollitia circa Romam Fidenati et Albano. In Umbria quoque et Venetia albus lapis dentata serra secatur. Hi tractabiles in opere laborem quoque tolerant, sub tecto dumtaxat; aspergine et gelu pruinique rumpuntur in testas, nec contra auram maris robusti. Tiburtini ad reliqua fortes vapore dissiliunt. Nigri silices optimi, quibusdam in locis et rubentes, non nusquam vero et albi, sicut in Tarquiniensi Anicianis lapicidinibus circa lacum Volsiniensem et in Statonensi, quibus ne ignes quidem nocent. Iidem et in monumentis scalpiti contra vetustatem quoque incorrupti permanent; ex iis formæ fiunt, in quibus aera funduntur». Det tilsvarende Sted hos Vitruv er II, 7, Beg. Som Exempel paa bløde Tufsten i Omegnen af Rom tilføier han Rubræ et Pallenses, som han atter omtaler § 5; dem vide vi Intet om. Fremdeles tilføier han: «in Campania ruber et niger tofus», og naar Plinius taler om de bløde hvide Stene i Umbrien og Venetien, tilføier han in Piceno. Ved Siden af

¹⁾ Angaaende de romerske Murstens Maal se Durms Handbuch II, 2: Die Baukunst der Etrusker und Römer S. 114.

Plinius' Tiburtinæ tilføier han Amiterninæ og Soractinæ. Hvor rigtige disse Tilføielser ere, er det vanskeligt at sige, men vist er det, at den gode Orden hos Plinius som sædvanlig er forstyrret hos Vitruv. Naar Plinius siger, at disse bløde Tufsten ødelægges af Regn (aspergine) og Frost, udelader Vitruv skjødesløst det Første; han har blot: «gelicidiis et pruina in testas¹⁾ friantur èt dissolvuntur». Naar dernæst Plinius siger om Stenene fra lapicidinæ Anicianæ, at de ere hvide, siger Vitruv: colore quemadmodum Albanæ; men den graa lapis Albanus kunde med større Ret kaldes sort. Plinius' in Statonensi (sc. agro) bliver hos Vitruv til præfectura Statonensi. Man undres over denne aldeles uvedkommende Angivelse af Kommunens retlige Stilling. Om den er rigtig, kunne vi ikke sige. Statonia nævnes ikke hos Festus p. 233; men det gjør heller ikke Amiternum, som dog paa en Indskrift fra Augusts Tid (Orell. 3699) kaldes præfectura. De, der tro paa, at vor Forfatter har levet paa Augusts Tid, vilde altsaa kunne tage dette Datum til Indtægt, hvis det ikke bestemt stred imod Plin. III, 52, hvor en anden By i Etrurien kaldes præfectura, men Statonenses ikke. Og medens Plinius siger, at denne Sten er saa fortræffelig, at den ogsaa anvendtes til Skulpturer paa Bygninger, d. e. ornamental Skulptur, taler Vitruv § 4 om «statuas amplas factas egregie et minora sigilla floresque et acanthos eleganter scalptos», og dette kan sees «e monumentis quæ sunt circa municipium Ferentis ex his facta lapidicinis». I Hdskr. staar Ferentis; man retter det til Ferenti, som Sueton. Vesp. 3; men Ferentinum hedder Byen hos Strabo og Plinius og vel ogsaa hos Suetonius Otho 1 og hos Tacitus Hist. II, 50 (Hdskr. Ferentio); Tac. Ann. XV, 53 er korrupt; paa Italiensk hedder den Férento.

Plinius' Forskrift § 170, at, hvis man ikke stoler paa Stenens Holdbarhed, skal man bryde den 2 Aar i Forveien og lade den ligge under aaben Himmel, findes ogsaa hos Vitruv II, 7, 5, kun med den Forskjel, at han udvider den til alle Stene overhovedet, og forøvrigt breder sig som han pleier.

I § 171—172 taler Plinius om Grækernes Kvaderstensbygning, isodomum, pseud-isodomum og emplecton. Det samme Emne behandler Vitruv II, 8, 5—7 paa sædvanlig Maade, vidtløftigt og forsynet med fysiske Grunde. Detlefsen Philol. XXXI S. 418 finder Plinius uklar og kun forstaaelig ved Hjælp af Vitruv; i Virkeligheden er Plinius fuldstændig klar med Undtagelse af et Sted, hvor Læsemaaden er usikker: «medios parietes farcire fractis cæmentis diatonicon vocant». Dette er unægtelig gaadefuldt; formodentlig er der bortfaldet en Linie efter cæmentis. Det græske Ord er ganske usikkert; Bamb. har diatonichon, Leid. diemedion, Vindob. diothecon; Udgiverne have forsøgt Forskjelligt, som Pintianus «diamicton», Jan «diatoichon». Detlefsens «diatonicon» holder sig nærmest til Bamb. og til Vitruv: «præterea interponunt singulos crassitudine perpetua utraque parte frontatos, quos διατόνους appellat, qui maxime religando confirmant parietum soliditatem». Der

¹⁾ Saaledes med Rette Detlefsen i Philologus XXXI S. 415 f.; Hdskr. have congesta.

tales om Mure, hvor begge Ydersiderne ere opførte af regelmæssigt Kvadermurværk, men det Indre udfyldt med mindre Sten (emplecton). For at holde saadanne Mure sammen er det tjenligt, at der anvendes Bindere, d. e. lange Kvadersten, der lægges paa tværs helt igjennem Muren, saa at de have Front til begge Sider, Vitruvs *δέζονοι*. Det er rimeligt nok, at det er det Samme, der har været nævnt hos Plinius. Men «farcire . . . diatonicon vocant» kunde Plinius aldrig skrive; han havde dog lært Grammatik. Et Udtog af Vitruv er det aabenbart heller ikke.

I § 173 lærer Plinius, hvorledes Cisterner paa Gulv og Vægge bør dækkes med et fast stampet Lag Cæment bestaaende af 5 Dele rent Sand og 2 Dele rent Kalk samt indblandede Smaaesten, af hvilke dog ingen maa veie mere end 1 Pund. Lignende Vitruv VIII, 7 (6), 14—15. Men han taler ikke om Cisterner, som han overhovedet ikke kjender(!), men om Brøndgravning. Det er Brøndens Vægge og Bund, han beklæder med det omtalte Cæment, som han kalder opus signinum. Efter at have beskrevet dette ligesaa godt som han pleier, har han rent glemt, hvad han talte om, og naar Plinius siger om Cisternerne, hvad der er ganske rigtigt: «Utilius geminas esse, ut in priore vitia consistant atque per colum in proximam transeat pura aqua», skriver Vitruv (§ 15) tankeløst: «ea (hvad?) si duplicia aut triplicia facta fuerint, uti percolationibus transmutari possint, multo salubriorem et suaviorem aquæ usum efficient cet.»

Plin. § 174 om Kalken svarer til Vitruv II, 5, 1. Plin. § 175 handler om Sand: «Harenæ tria genera, fossicia, cui quarta pars calcis addi debet, fluviatili aut marinæ tertia; si et testæ tunsæ tertia pars addatur, melior materia erit». Vitruv II, 5, 1: «cum ea (calx) erit extincta, tunc materia ita misceatur, ut, si erit fossicia, tres harenæ et una calcis infundantur, si autem fluviatica aut marina, duæ harenæ et una calcis coiciantur; ita enim erit iusta ratio mixtionis temperaturæ. Etiam in fluviatica aut marina si qui testam tun-sam et succretam ex tertia parte adiecerit efficiet materiæ temperaturam ad usum meliorem». Bearbejdsmaaden er den sædvanlige. Særlig er at bemærke, at medens «materia» hos Plinius har den almindelige Betydning, Massen, Stoffet, faar det hos Vitruv den særlige «Mørtel», der hos de klassiske Forfattere hedder «harenatum»¹⁾, som Vitruv ogsaa har et Par Steder.

Plin. XXXVI § 176 f.: «Tectorium nisi quod ter harenato et bis marmorato inductum

¹⁾ Dette er rigtig bemærket af Schultz S. 31 ff. De enkelte Misforstaaelser og Feiltagelser, der findes i dette Kapitel, kunne ikke rokke Hovedresultatet. — Mere Grund er der til at undre sig over Detlefsens Behandling af disse to Steder, S. 421 f. Plinius' Forkortelser, siger han, blive stedse voldsommere, og i sin Ilfærdighed har han helt misforstaaet Vitruv. Men der er ingen Misforstaaelse, hverken hos ham eller hos Vitruv: de sige begge det Samme. Af Grubesand 3 Dele til 1 Del Kalk, altsaa Mørtelen dannes af $\frac{3}{4}$ Sand og $\frac{1}{4}$ Kalk; af Flodsand eller Strandsand 2 Dele til 1 Del Kalk, altsaa $\frac{2}{3}$ Sand og $\frac{1}{3}$ Kalk, eller hvis man vil tilføie endnu 1 Del knuste Potteskaar, bliver det $\frac{3}{4}$ Sand og knuste Skaar og $\frac{1}{4}$ Kalk.

est, numquam satis splendoris habet. Uliginosa et ubi salsugo vitiat, testaceo sublini utilius. In Græcia tectoriis¹⁾ etiam harenatum, quo inducturi sunt, prius in mortario ligneis vectibus subigunt. Experimentum marmorati est in subigendo, donec rutro non cohæreat, contra in albario opere, ut macerata calx ceu glutinum hæreat». Kort og klart; han taler om Ting, som Alle kjendte. Ønsker Nogen en yderligere Forklaring, kan han finde den hos Palladius I, 15: «Parietum vero tectura sic fiet fortis et nitida. Prima trullis frequentetur inductio; cum siccati coeperit, iterum inducatur ac tertio. Post hæc tria coria ex marmoreo grano cooperiatur ad trullam, quæ inductio tam diu subigenda est, ut rutrum, quo calx subigitur, mundum levemus. Hæc quoque marmoris grani inductio cum siccati inceperit, aliud corium subtilius oportet imponi; sic et soliditatem custodiet et nitorem». Vitruv derimod VII, 3, 5 ff.: «Coronis explicatis parietes quam asperrime trullissentur, postea autem supra, trullissatione subarescente, deformatur directiones harenati . . . Cum ab harena præter trullissationem non minus tribus coriis fuerit deformatum, tunc e marmore grandio directiones sunt subigendæ, dum ita materies temperetur, uti, cum subigatur, non hæreat ad rutrum, sed purum ferrum e mortario liberetur. Grandi inducto et inarescente alterum corium mediocre dirigatur. Id cum subactum fuerit et bene fricatum, subtilius inducatur. Ita cum tribus coriis harenæ et item marmoris solidati parietes fuerint, neque rimas neque aliud vitium in se recipere poterunt». Heri ere Ordene e marmore grandio og ndf. grandi aabenbart korrupte. Det hjælper ikke at rette grandio til grandi; Marmorsand kan ikke kaldes marmor grande eller blot grande; det Rette staar hos Palladius «marmoreo grano». Men selv om vi indsætte dette i Vitruvs Text, kunne vi ikke Andet end dadle den Skjødesløshed, hvormed han har benyttet sin Kildé. Han har begaaet en ikke uvæsentlig Feil. Vægpuksen bestod, som det læres overensstemmende hos Plinius og Palladius, af 3 Lag almindelig Sandmørtel og 2 Lag Marmormørtel; Vitruv forlanger «ikke mindre end 3 Lag almindelig Mørtel» og dernæst atter (et item) «3 Lag Marmormørtel». Lidt længere nede § 10 har Vitruv: «Græcorum vero tectores²⁾ non solum his rationibus utendo faciunt opera firma, sed etiam mortario collocato, calce et harena ibi confusa, decuria hominum inducta ligneis vectibus pinsunt materiam, et ita ad certamen subacta tunc utuntur». Hans Forholdsregler imod Fugtighed i Væggene, Kap. 4, 1, ere ikke lavede alene efter Plinius' «testaceo sublini», ligesaa lidt som dette efter Vitruv. Han har her benyttet en anden, virkelig arkitektonisk Kilde, som vi desværre ikke kunne paavise.

§ 178 f. siger Plinius: «Der er 4 Arter af Søiler. De, hvis Tykkelse for nedén er $\frac{1}{6}$ af Høiden, kaldes doriske; er den $\frac{1}{8}$, kaldes de ioniske; er den $\frac{1}{7}$, toskanské. De

¹⁾ Saaledes codd. Bamb. og Laurent. Detlefsen skriver tectoris, og forstaar dette som Nominativ Pluralis, en Form, som Plinius sikkert ikke har brugt. Man burde da skrive tectores, ligesom Vitruv VII, 3, 10.

²⁾ Cfr. foregaaende Note.

korinthiske ere ligesom de ioniske, men forskjellige, fordi deres Kapitæler have samme Højde som Søilens nederste Tykkelse, hvorved de synes smærkere; thi det ioniske Kapitæls Højde er kun $\frac{1}{3}$ af Tykkelsen. Det gamle Forhold var, at Søilernes Højde var $\frac{1}{3}$ af Templets Bredde. I det ældste Tempel for Diana i Ephesos satte man først Baser under Søilerne og gav dem Kapitæler, og man vedtog, at Søiletykkelsen skulde være $\frac{1}{8}$ af Høiden, Basernes Højde være den halve Søiletykkelse og Søilerne øverst være $\frac{1}{7}$ tyndere. Endelig er der de saakaldte attiske Søiler, hvis Kapitæler have 4 Hjørner og ligestore Sider» (d. e. ioniske Hjørnekapitæler, se Den græske Søilebygnings Udvikling S. 56 f.). Man kan kritisere dette Stykke, bl. A. Bemærkningen om, at Basen og Kapitælen først skulde være opfundne i Ephesos; man kan finde, det er for kort og ufuldstændigt; men Detlefsen har havt stærkt farvede Brillen paa, naar han (S. 426) kalder det «ein wahres wirrwarr» og klager over Gjentagelser, hvor der slet ingen er, og «ingensteds mere end her faar Indtrykket af en mosaikagtig Sammensætning». Plinius' korte Stykke skal være et Mosaik af Vitruv IV, 1, 6. 1, 8. 7, 2. 1, 11. 1, 1. 7, 2. 1, 7 (tant de bruit pour une omelette!). Dette følger «aus der sachlichen und theilweise wörtlichen Uebereinstimmung». Som om det var muligt at skrive om de selvsamme Ting uden af og til at bruge de samme Ord; eller som om den saglige Overensstemmelse ikke nødvendig maatte findes hos alle dem, der havde gaaet i samme Skole, og for hvem den samme Lærebog laa til Grund, formodentlig Varros Bog de architectura. Ligesom det er umuligt, at Plinius her kan have benyttet Vitruv, saaledes er det naturligvis ogsaa umuligt, at han skulde være Vitruvs Kilde. Vitruv, hvis egentlige Opgave det var at skrive om Architektur, havde andre Kilder end denne tarvelige Notits i et Værk, der egentlig handler om noget ganske Andet.

Tilslidst sammenligner Detlefsen Plinius' § 186—87 med Vitruv VII, Kap. 1. Der handles om Terrasser paa flade Tage, subdialia (Plin.). Ligheden er ofte stor, men der er ogsaa Uoverensstemmelser, og da er det altid Plinius, der er den tydeligste og forstaaeligste, f. Ex. Plin.: «(necessarium) ruderi novo tertiam partem testæ tunsæ addi, dein rudus, in quo duæ quintæ calcis misceantur, pedali crassitudine festucari»; Vitruv § 5: «ruderi novo tertia pars testæ tunsæ admisceatur calcisque duæ partes ad quinque mortarii mixtionibus præstant responsum». Medens Plinius først har et Lag Beton, hvori $\frac{1}{3}$ knuste Potteskaar, og saa et nyt, 1 Fod tykt, bestaaende af $\frac{2}{5}$ Kalk og $\frac{3}{5}$ Grus, har Vitruv kun 1 Lag og deri $\frac{1}{3}$ knuste Potteskaar og $\frac{2}{7}$ Kalk.

Efter det her Udviklede er det klart, at den Vitruv, vi have, ikke har været Plinius' Kilde. Man kunde ofte være fristet til at tro, at Forholdet var det omvendte, og at den saakaldte Vitruv havde udskrevet, og undertiden omskrevet og udtværet Plinius; men efter en fuldstændigere Undersøgelse maa det antages, at heller ikke dette er Tilfældet, men de have begge benyttet den samme Kilde. Denne lader sig desværre ikke positivt paavise, da

hele den ældre Litteratur er tabt; men der er overveiende Sandsynlighed for, at det er Varro, som vi nedenfor nærmere ville søge at godtgjøre.

III.

Medens vi saaledes hvad Hoveddelen af Vitruvs Værk, den arkitektoniske Del deraf, angaar kun have naaet en høi Grad af Sandsynlighed med Hensyn til Angivelsen af hans Kilde, ere vi heldigere stillede med Hensyn til den mekaniske Del, særlig den Del deraf, der handler om Krigsmaskiner, 10de Bog. Her er der betydelige Stykker, hvor vi med Sikkerhed kunne paavise Originalen. Schneider havde allerede i sin Kommentar til Vitruv III, p. 361 gjort opmærksom paa den paafaldende Lighed imellem Vitruv og Athenæos *περὶ μηχανημάτων*, og Haase siger rent ud i sin Artikel om Philon fra Byzants i Ersch u. Grubers Encyclopædie S. 429 Anm. 11, at hele Vitruvs 13—15 (19—21) Kapitel og adskilligt Andet er laant fra Athenæos. Saalænge man antog Athenæos for en alexandrinsk Forfatter, var der Intet at indvende herimod; men Diels har i sin Afhandling om Physikeren Straton i Sitzungsberichte der Berliner Akademie 1893 S. 111 Anm. udtalt, at af sproglige og stilistiske Grunde kan denne Forfatter kun henhøre til det 2det eller 3die Aarh. efter Chr., og da han nu delte den almindelige Anskuelse, at Vitruv var Augusts Samtidige, kom han til det Resultat, at Vitruv ikke havde benyttet Athenæos, men at de begge havde øst af den samme fælles Kilde. En yngre Filolog, M. Thiel, har i en Leipziger Doktor-disputats 1895 nærmere udført denne Tanke og ment, at den af Athenæos benyttede Agesistratos var denne fælles Kilde. Dette har han dog ikke været i Stand til at bevise, og jeg tvivler ikke paa, at en fornyet Sammenligning af begge Forfatteres Texter vil overbevise Læseren om, at Vitruv virkelig har havt Athenæos liggende for sig og delvis oversat ham, naturligvis paa sin sædvanlige Maade, snart ordret, snart skjødesløst og udtværet med unødvendige Omskrivninger og Tilsætninger.¹⁾

Hvem var nu denne Athenæos, og naar har han levet? Som sin nærmeste Forgænger nævner han Agesistratos, men naar denne har levet, vide vi heller ikke. Fremdeles nævner han den bekjendte alexandrinske Mekaniker Ktesibios. Denne synes at have levet i det 3die eller 2det Aarh. f. Chr.; nøiagtig lade Aarene sig ikke bestemme; naar man har ment dertil at kunne benytte Athenæos Deipnos. IV, p. 174 b, har man uden Beføielse identificeret den berømte Mekaniker med en Barber fra Aspendos, der havde samme

¹⁾ Thiel dømmer ganske rigtigt om ham S. 305: Ne de Vitruvio quidem quidquam restat, nisi ut moneare, qualis eius sit fides, quippe qui ipsum se inspexisse simulaverit quos ex Agesistrato noverrat auctores, et quamquam affirmat «se ad apparationem ballistarum et scorpionum reliquorumque tormentorum refectionem fuisse præsto» de bellicis machinis docere nescivit nisi Græco auctore ad verbum fere expresso. Han burde blot have sat Athenæus i Stedet for Agesistratos.

Navn; men at han har levet i Alexandrias Blomstringstid, kan næppe betvivles. Athenæos kunde nu have levet allerede i det 3die Aarh., og den Marcellus, til hvem Bogen er dediceret, kunde være den bekjendte Erobrer af Syrakus. Men af dette Navn alene kan naturligvis ingen Slutning drages, og naar Hultsch mener, at fordi Athenæos ikke omtaler Heron, maa han antages at være ældre end denne, og derfor rykkes op til 3die Aarh., da støttes ogsaa dette paa et uhjemlet Postulat, idet Herons Alder er efter Diels' og andre Sagkyndiges Dom lige saa usikker som Athenæos'. Betragter man Athenæos uden forudfattet Mening, d. e. uden at tage Hensyn til Vitruv, vil man ikke være i Tvivl om, hvilken Tid han tilhører. Dette viser sig strax i Indledningen. Forfatteren begynder med den Delphiske Forskrift, at man skal spare paa Tiden. Penge og alt Andet kan erstattes, men Tiden ikke. Ogsaa Homer siger jo: Natten igjennem at sove sig skikker slet for en Konge. En Forfatter, der skriver for at gjøre Nytte, bør derfor ikke bruge mange Ord og fylde sin Bog med Exkurser, men, som Filosoferne sige, vogte paa den beleilige Tid. Vidtløftigheden kan være nyttig til at indprente Begynderen Elementerne, men den praktiske Mand kræver Korthed. Inderen Kalanos bebrejder ogsaa Grækerne deres Snakkesalighed. Forfatteren vil derfor fatte sig i Korthed ligesom de Skribenter om Beleiringsmaskiner, der ledsagede Alexander den Store og Pyrrhos, og sørge for, at det ikke gaar ham som Isokrates, der ikke blev færdig med det Brev, hvori han vilde raade Philip af Macedonien ti Eftergivenhed, før Freden allerede var sluttet; han vil kortelig fremsætte, hvad han har lært af Agesistratos. En saadan Indledning er tydelig nok et Produkt af den rhetoriske Sofistik, der blomstrede i det 2det og 3die Aarh. efter Chr. Bogens Slutning røber den samme Tid. Man maa, siger han, endelig ikke tro, at han har skrevet denne Bog for at lære Folk at erobre og ødelægge Stæder; tværtimod, han vil kun Forsvar imod Voldsmændene, men man maa kjende deres Midler for at modarbejde dem. Særlig har han for Øie, at man maa være væbnet imod dem, der ikke ville underkaste sig Rigets fortræffelige Love, *κατὰ τῶν οὐχ ὑποταγῆσομένων τοῖς καλοῖς τῆς ἡγεμονίας νόμοις* (p. 39 Wescher). Saaledes vilde man ikke tale i det 3die Aarh. f. Chr., da Ægypten, Syrien og Macedonien stode rivaliserende over for hinanden, da Rom stod over for Karthago og Marcellus erobrede Syrakus. Saaledes taler man i Keisertiden, hvor man kun anerkjender et eneste Rige. I det 3die Aarh. efter Chr. siger Romeren, at han ikke vil gjøre Erobring, men kun bevare Freden i Riget og sørge for at denne ikke forstyrres af de desværre alt for hyppige Oprør. En Analyse af Sproget fører til det samme Resultat, og det er ikke først Diels, der har havt denne Mening, men henved 300 Aar tidligere havde Casaubonus i sin Kommentar til Trebellius Pollios Biografi af Gallienus Kap. 13 fremsat den høist sandsynlige Tanke, at Mekanikeren Athenæos var den Samme som den Athenæos fra Byzants, hvem Gallienus «*instaurandis urbibus muniendisque præfecit*». Han kan som ung Mand have skrevet denne Bog til en vis Marcellus; at vi i denne Tids sparsomme Overlevering ikke

ellers finde omtalt nogen Mand af dette Navn, kan ikke anføres som noget Modbevis; dette Skrift kunde kyalificere Forfatteren til den betydningsfulde Post, der blev ham overdraget.

Vi skulle nu sammenstille de Kapitler af Athenæos, som Vitruv har benyttet, med dennes Gjengivelse deraf. Athenæos, der i det Foregaaende har sagt, at han vilde følge Agesistratos, gjengiver dennes Fremstilling. Vitruv begynder med en Indledningssætning, der svarer ganske til Athenæos' nys anførte Epilog: «Restat mihi de oppugnatoriis rebus quemadmodum machinationibus et duces victores et civitates defensæ esse possint». Skjøndt han kun taler om Beleiringsmaskiner, forsikrer han dog Læseren, at han ikke vil Andet end sætte Stæderne i Stand til at forsvare sig.

Athenæos p. 9 ed. Wescher.

p. 9. *Κριὸν μὲν ἔφασκεν (sc. Agesistratos) εὐρεθῆναι πρότιστον ὑπὸ Καρχηδονίων ἐν τῇ περὶ Γάδειρα πολιορκίᾳ. Χωρίδιον γάρ τι προκαταλαμβανομένων αὐτῶν καὶ καθαιρούντων εἰς ἔδαφος τὰ τεῖχη νεανίσκους τινας οὐθὲν ἔχοντας ἄρμενον εἰς τὴν καθαίρεισιν δοκὸν λαβόντας διὰ χειρῶν ἐνσεΐειν εἰς τὸ τεῖχος καὶ ῥαδίως ἐπὶ πολὺν τόπον καθελεῖν. Ὅθεν συνιδὼν τὸ γενόμενον Τύριός τις ναυπηγὸς ᾧ ὄνομα ἦν Πεφρασμένος, ἐν τῇ πολιορκίᾳ, ἦν ἐποιῶντο μετὰ ταῦτα πρὸς τὴν τῶν Γαδειριτῶν πόλιν, ἰστὸν στήσας καὶ ἄλλον ἀπ' αὐτοῦ πλάγιον ἀρτήσας παραπλησίως ταῖς τῶν ζυγῶν φάλαγξιν ἔτυπτε τὸ τεῖχος ἔλκων ἐξ ἀντισπάστου τὸν πλάγιον. Ἀπόρως δὲ τῶν ἔνδον διακειμένων διὰ τὸ ξεῖνον τοῦ μηχανήματος συνέβαινε ἀτὰ πίπτειν ταχέως.*

Man ser, Oversætteren har været temmelig tro; kun paa eet Sted har han bredet sig unødvendigt, og paa et andet tilføiet den selvfølgelige Bemærkning, at Navnet Pephrasmenos svarede til Mandens Gjerning, ac ratione.

p. 10. *Γήρας δὲ μετ' αὐτὸν ὁ Καρχηδόνιος ὑπότροχον ποιήσας σχεδίαν ἐπέθηκε πλάγιον τὸν κριὸν καὶ οὐκ ἐξ ἀντισπά-*

Vitruv X, 19 (13).

1. Primum ad oppugnationes aries sic inventus memoratur esse. Carthaginienes ad Gades oppugnandas castra posuerunt. Cum autem castellum ante cepissent, id demoliri sunt conati. Posteaquam non habuerunt ad demolitionem ferramenta, sumpserunt tignum idque manibus sustententes capiteque eius summum murum continenter pulsantes summos lapidum ordines deiciebant et ita gradatim ex ordine totam communitiorem dissipaverunt. Postea quidam faber Tyrius, nomine Pephrasmenos ac ratione, ea inventione inductus malo statuto ex eo alterum transversum uti trutinam suspendit et ita reducendo et impellendo vementibus plagis deiecit Gaditanorum murum.
- 2.

Ceras autem Chalchedonius de materia primum basim subiectis rotis fecit supraque compegit arrectariis et iugis

στων εἶλκεν ἀλλ' ὑπὸ πλήθους ἀνδρῶν
προωθούμενον ἐποίησέ τι ὑπότροχον
σκέπασμα.

Vitruv har i sin Skjødesløshed gjort den omtalte Geras til en Chalkedonier i Stedet for til en Karthager, og forøvrigt tilføiet Adskilligt, som han og enhver Anden kunde vide i alt Fald af det Følgende, men som aabenbart slet ikke hørte hertil. Den græske Original taler ikke om nogen Galge, hvori Vædderen skulde hænge, men kun om, at den bevægedes frem ikke ved Svingning, men ved Menneskers Haandkraft. En saadan primitiv Maskine, som den her omtalte, kunde Vitruv ikke forestille sig.

Γήρας δὲ πρῶτος ὁ εὐρών διὰ τὴν
βραδύτητα χελώνην προσηγόρευσεν.
Μετὰ ταῦτα δὲ ἐποίησάν τινες ἐπὶ κυ-
λίνδρων προωθούμενον τὸν κρῶν καὶ
οὕτως ἐχρῶντο. Ἐπίδοσαν δὲ ἔλαβεν
ἡ τοιαύτη μηχανοποιία πᾶσα κατὰ τὴν
Διονυσίου τοῦ Σικελιώτου τυραννίδα
κατὰ τε τὴν Φιλίππου τοῦ Ἀμόντου βασι-
λείαν, ὅτε ἐπολιόρκει Βυζαντίου Φίλιπ-
πος. Εὐημέρει δὲ τῇ τοιαύτῃ τέχνῃ
Πολύειδος ὁ Θέτταλος, οὗ οἱ μαθηταὶ
συνεστρατεύοντο Ἀλεξάνδρῳ, Διάδῃς
καὶ Χαρίας.

Her er Vitruv kortere end Originalen. Han udelader den ikke uvigtige Sætning om at der var dem, der brugte Ruller i Stedet for Hjul, og han springer Dionysios over. Til Gjen-gjæld er han saa nøiagtig, at han beholder den attiske Form Thettalos i Stedet for den paa Latin ene brugelige Thessalus.

Διάδῃς μὲν οὖν αὐτὸς φησὶν ἐν τῷ
μηχανικῷ συγγράμματι εὐρηκέναι τοὺς
τε φορητοὺς πύργους καὶ τὸ λεγόμενον
τρύπανον καὶ τὸν κόρακα καὶ τὴν ἐπιβά-
p.11. θραν· ἐχρᾶτο δὲ καὶ τῷ ὑποτρόχῳ
κριῶ· γράφει γοῦν τὴν κατασκευὴν
αὐτοῦ.

varas et in his suspendit arietem coriis-
que bubulis textit, uti tutiores essent,
qui in ea machinatione ad pulsandum
murum essent collocati.

Ideo autem quod tardos conatus habu-
erat, testudinem arietariam appellare
3. coepit. His tunc primis gradibus positis
ad id genus machinationis, postea cum
Philippus Amyntæ filius Byzantium op-
pugnaret, Polyidos Thettalos pluribus
generibus et facilioribus explicavit, a quo
receperunt doctrinam Diades et Charias,
qui cum Alexandro militaverunt.

Itaque Diades scriptis suis ostendit se
invenisse turre ambulatorias, quas etiam
dissolutas in exercitu circumferre sole-
bat, præterea terebram et ascendentem
machinam, qua ad murum plano pede
transitus esse posset, etiam corvum de-
molitorem, quem non nulli gruem appel-
4. lant. Non minus utebatur ariete subro-
tato, cuius rationes scriptas reliquit.

Vitruv tillføier, hvad man let kan tænke sig, at disse bevægelige Taarne vare til at skille ad, og han forklarer ἐπιβάθρα nogenlunde i Overensstemmelse med Athenæos p. 25. Den sidste Sætning: «Non minus . . . reliquit» er ordret oversat, og gjør sin Nytte til at rette Athenæos' Text, hvori der er Forvirring. Efter αὐτοῦ staaer nemlig οὕτως, og derefter med Uncialbogstaver Κριῶν κατασκευή, og saa en Tegning, som dog ikke forestiller en χρώς, men et τρύπανον, og derfor først skulde staa p. 14. Alt dette bør udelades, som Professor J. L. Heiberg har gjort mig opmærksom paa.

Τὸν μὲν οὖν πύργον τὸν ἐλάχιστον, φησί, δεῖ γενέσθαι τὸ ὕψος πηχῶν ξ̄, τὸ δὲ πλάτος ἔχοντα πήχεις ιζ̄, συναγωγὴν δὲ τοῦ πλάτους εἰς τὸ ἄνω τὸ πέμπτον μέρος· τῶν δὲ σκελῶν τοῦ πύργου τὰ πάχη ἔχειν κάτωθεν τριπλάλαιστα, ἄνωθεν δὲ ἑπταδάκτυλα. Ἐγένετο δὲ ὁ τηλικούτος δεκάστερος περιπτέρου οὔσης ἐκάστης χώρας.

Her er en ordret Oversættelse. Der er kun een Afvigelse, formodentlig Skjødesløshed af Vitruv; det sidste Tal ἑπταδάκτυλα er gjengivet ved semipedalia, 6 Fingersbred i Stedet for 7.

Ὁ δὲ μέγιστος αὐτῶν πύργος τὸ μῆκος p. 12. εἶχε πήχεις ρκ, τὸ δὲ πλάτος εἶχε πήχεις κγς, τὴν δὲ συναγωγὴν καὶ οὗτος τὸ πέμπτον ἐλάμβανεν εἰς τὸ ἄνω μέρος, τῶν δὲ σκελῶν τὰ πάχη ποδαῖα καὶ κάτωθεν τετράγωνα, εἰς ἕξ δακτύλους τὸ πᾶν συναγόμενα ἐπὶ τὰ ἄνω.

Ogsaa her har Oversætteren fulgt Originalen. Stolperne skulde være firkantede for neden.

Ὁ δὲ τηλικούτος αὐτῶν πύργος ἐγένετο εἰκοσάστερος περιδρόμους ἐχούσης ἐκάστης στέγης κύκλω πλάτος γ̄ πηχῶν ἔχοντας εἰς τὴν ἐκβοήθησιν τῶν ἐμπυρισμῶν. Ἡ δὲ πρώτη στέγη ἐχέτω τὸ ὕψος πήχεις ζς, ἣ δὲ δευτέρα πέντε, καὶ ἕως πέντε στεγῶν τὸ αὐτὸ ὕψος λαμβανουσῶν, αἱ δὲ ἐπίλοιποι τεσσάρων

Turrim autem minimam ait oportere fieri ne minus altam cubitorum LX, latitudinem XVII, contracturam autem summam imæ partis quintam, arrectaria in turris imo dodrantalia, in summo semipedalia. Fieri autem ait oportere eam turrim tabulatorum decem, singulis partibus in ea fenestris.

5. Maiorem vero turrim altam cubitorum CXX, latam cubitorum XXIII, contracturam item quinta parte, arrectaria pedalia in summo semipedalia.

Han har kun udeladt Bemærkningen om, at

Hanc magnitudinem turris faciebat tabulatorum XX, cum haberent singula tabulata circumitionem cubitorum ternum; tegebat autem coriis crudis, ut ab omni plaga essent tutæ.

πηγῶν καὶ δύο παλαιστῶν τὸ ὕψος ἐγίνοντο. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ ἐλάττονος πύργου ἡ διαίρεσις τῶν στεγῶν τὸν αὐτὸν λόγον ἐλάμβανεν· ἐβύρσουν δὲ αὐτὰς ἀργαῖς βύρσαις.

Oversætteren har oversprunget hele det mellemste Stykke: εἰς τὴν ἐκβοήθησιν ... λόγον ἐλάμβανεν.

Τῆς δὲ χελώνης τῆς τὸν κριὸν φερού-
p. 13. σης ἡ ἐργασία ἦν ἡ αὐτὴ μικρῆς τε καὶ μεγάλης. Ἡ δὲ μερίστη ἐλάμβανε τὸ διάστημα τοῦ πλάτους πήχεις $\bar{\lambda}$, τὸ δὲ μῆκος πήχεις $\bar{\mu}$, τὸ δὲ ὕψος χωρὶς τῆς ἀετώσεως τῆς ἐφισταμένης ὕστερον πήχεις $\bar{\nu}$, τῆς δὲ ἀετώσεως αὐτῆς τὸ ὕψος ἀπὸ τοῦ καταστρώματος ἐπὶ ὀξύτατον πήχεις $\bar{\iota}$.

Oversætteren har misforstaaet den første Sætning. Han siger, at Testudo gjøres eadem ratione, paa samme Maade, som hvad? Der er Intet i det Foregaaende, hvortil det kan henføres; det er meningsløst. Originalen har: Chelone gjøres paa samme Maade, hvad enten den er stor eller lille. Ogsaa i det Følgende stor Skjødesløshed. Længden og Høiden angives, men Bredden springes over. Tallene stemme heller ikke; men dette kan jo mulig skrives paa Afskriverens Regning.

Ἵπερέβαλλε δὲ τὴν μέσσην στέγην ὁ ἀετὸς τοῦλάχιστον πήχεις δύο, παρακαταβαίνων τὴν ἐπιστέγην ἕως τῶν ἐπ' αὐτῶ δοκῶν, ὅπως ἦ περίδρομος ἔγκυκλος. Ἐξῆρε δ' ἐκ μέσης τῆς στέγης πυργίον τρίστεγον, καὶ εἰς μὲν τὰς ἄνω στέγας ἐτίθει καταπάλλτας, εἰς δὲ τὴν κάτω ὕδατος παράθεσιν ἐποιεῖτο. Ἐγίνοντο δὲ αὐτῇ τῇ χελώνῃ ὀρθοστάται κύκλω περίδρομον ἐχούση. Ἰσταται δὲ καὶ
p. 14. κριοδόχην ἐν αὐτῇ, ἐφ' ἣ τὸν κύλινδρον ἐτίθει, δι' οὗ προωθούμενος ὁ κριὸς δι' ἀντισπάστων ἐνήργει τὴν χρεῖαν. Ἐβύρσουν δὲ καὶ ταύτην ὁμοίως τοῖς πύργοις.

6. Testudinis arietariæ comparatio eadem ratione perficiebatur. Habuerat autem intervallum cubitorum XXX, altitudinem præter fastigium XVI, fastigii autem altitudo ab strato ad summum cubita VII.

Exibat autem in altum et supra medium tectum fastigium non minus cubita duo, et supra extollebatur turracula quattuor tabulatorum, in qua tabulato summo statuebantur scorpiones et catapultæ, inferioribus congerebatur aquæ magna multitudo ad extinguendum, si qua vis ignis immitteretur. Constituebatur autem in ea arietaria machina, quæ Græce dicitur κριοδόχη, in qua collocabatur torus perfectus in torno, in quo insuper constitutus aries rudentium ductionibus et reductionibus efficiebat magnos operis effectus. Tegebatur autem is coriis crudis quemadmodum turris.

Oversætteren har udeladt Sætningen *παρακαταβαίνων ... ἔνυχλος*, maaské fordi han ikke forstod den; jeg forstaar den i det Mindste ikke. Det Samme er Tilfældet ndfr. med Sætningen *ἐγίνοντο ... ἐχούση*. Han har desuden givet Taarnet 4 Stokværk i Stedet for 3, og medens Originalen har Blider i de øverste Stokværk og Vand i det nederste, har Vitruv Blider i det øverste og Vand i de nederste.

Τὸ δὲ τρύπανον χελώνην μὲν τὴν αὐτὴν [ἔχει] τῷ κριῶ, λαμβάνει δὲ καὶ πᾶσαν τὴν κατασκευὴν ὁμοίως ἔχουσαν. Τίθησι δὲ ἐπὶ τῆς κρηπίδος σύριγγα παραπλησίαν τῇ ἐν τοῖς εὐθυτόνοις γινομένη καταπάλαις καὶ πλάγιον ὄνισκον ὁμοίως ἐκείνοις ἔχουσαν. Ἐκ δὲ τοῦ ἄλλου μέρους αὐτῆς ἀπὸ τοῦ ἄκρου τροχιλέας ἐμβάλλει δύο, δι' ὧν προωθεῖ τὴν ἐπιτιθεμένην ἐν αὐτῇ κεραίαν, καὶ ἐπὶ τοῦ καταστρώματος δὲ τοῦ ἐν τῷ συριγγίῳ πυκνοὺς τίθησι κυλίνδρους, ἵνα ἐκίνητος ὑπάρχη, καὶ οὕτως βάλλει τὴν κεραίαν, ἐν ᾗ κριοκοπεῖ, ἐφελκόμενος αὐτὴν ἐκ τοῦ κάτω ὀνίσκου κει-
p. 15. μένου. Βυρσοῦται κύκλω σὺν ταῖς ἀψῖσι τὴν σύριγγα, ἵνα σκεπάζηται εἰς αὐτὴν ἡ κέρατα ἔσωθεν.

Her ere Uoverensstemmelserne store; men den græske Text er ogsaa saa forvansket og formodentlig defekt, at den delvis er uforstaaelig. Feilagtigt er det sikkert, naar Vitruv i Stedet for *ἐπὶ τῆς κρηπίδος* har in orthostatis. Naar han tilføier Maalene for Rendens Længde og Dybde, kan han have gjort dette efter sin Kundskab til Catapulterne, som han udførlig har beskrevet i det Foregaaende, Kap. 15 (10) ff. Den næstsidste Sætning *καὶ οὕτως ... κειμένου*, som er aldeles uforstaaelig, har han sprunget over. Den sidste Sætning derimod er hos Vitruv fuldstændig forstaaelig, medens den græske Text i og for sig ikke er det, idet Læseren ikke kan vide, hvad det er for *ἀψίδες*, der omtales. Der maa være bortfaldet Noget i Forveien, og det er muligt, at Vitruvs Text har været fuldstændigere.

Herefter har Athenæos en Sætning, som ikke findes hos Vitruv, men som ogsaa er aldeles uvedkommende og uden Tvivl maa høre andetsteds hen: *Τοῦ γὰρ ἔργου καλῶς διατυπούμενου τοῦ ἀρχιτέκτονος τοῦθ' εὐρίσκεται εὐδοξία· κατὰ δὲ λόγον ἐκτεθειμένου τὰ*

¹⁾ Hdskr. inclusit uti.

7. De terebra has explicuit scriptis rationes. Ipsam machinam uti testudinem in medio habentem collocatum in orthostatis canalem, quemadmodum in catapultis aut ballistis fieri solet, longitudine cubitorum L, altitudine cubiti, in quo constituebatur transversa sacula, in capite autem dextra ac sinistra trocleæ duæ, per quas movebatur quod inerat in eo canali capite ferrato tignum. Sub eo autem in ipso canali inclusi tori¹⁾ crebri celeriores et vehementiores efficiebant eius motus. Supra autem id tignum, quod inibi erat, arcus erigebantur ad canalem crebriter, uti sustinerent corium crudum, quo ea machina erat involuta.

συντάγματα μέγιστον ἕξει κλέος τοῖς ὑπομνήμασιν. En saadan filosofisk Betragtning kan ikke have afbrudt den saglige Fremstilling. Derefter:

Τὸν δὲ κόρακα οὐ φημι εἶναι ἄξων 8. De corace nihil putavit scribendum,
κατασκευῆς. quod animadverteret eam machinam
nullam habere virtutem.

Grunden har Vitruv tilføiet; men det Foregaaende er oversat, og det er klart, at Vitruv har læst ikke φημί, men φησί. Saa bliver Subjektet Diades; men han, som havde opfundet denne Maskine, vilde dog vel ikke selv sige, at den ikke duede. Det er uden Tvivl Athenæos, som finder dette og derfor springer Beskrivelsen af κόραξ over.

Τὴν δὲ ἐπιβάθραν ἢν τρόπον δεῖ γενέσθαι προειπὼν ἐν ἀρχῇ δηλώσειεν οὐδὲν διεσαφήνισεν, οὐδ' ὑπὲρ τῶν κατὰ θάλατταν διὰ νεῶν¹⁾ προσαγομένων ἔργων δεδήλωτα· ἀλλὰ καὶ ταῦτα παρ-εῖται, καίτοι σφόδρα ἐπαγγελτικῶς καὶ μεγάλως ποιησαμένου τοὺς λόγους.

De accessu, quæ ἐπιβάθρα Græce dicitur, et de marinis machinationibus, quæ per naves²⁾ aditus habere posse scripsit, tantum pollicitum esse vehementer animadverti neque rationes earum eum explicavisse.

At Athenæos kritiserer Diades paa denne Maade, kan man forstaa; men at Vitruv ogsaa oversætter dette Stykke, som jo er hans Opgave aldeles uvedkommende, er for det Første et Vidnesbyrd om Mandens Lyst til at smykke sig med laante Fjer, og dernæst maa det vel overbevise selv den mest Vantro om, at han ligefrem har oversat Athenæos og ikke blot benyttet samme Kilde som han.

Ἡμεῖς δ' ἐγράψαμεν πρῶτον χελώνης χωστρίδος κατασκευῆν, εἶτα τῶν ἄλλων μηχανημάτων.

Quæ sunt ab Diade de machinis scripta quibus sint comparationibus exposui; nunc quemadmodum a præceptoribus accepi et utilia mihi videntur exponam.

Athenæos forlader nu Diades, og Vitruv naturligvis ligesaa, skjøndt han aldrig har set ham; men derfor forlader han ikke Athenæos. Denne angiver i det Følgende Philon fra Athen som sin Kilde, Vitruv angiver kun sine præceptores.

Τοῦτο τὸ κατασκευάσµα φησι Φίλων ὁ 20
p.16. Ἀθηναῖος χρήσιμον εἶναι πρὸς τε τὰς (14).
γνωµένας εἰς τὴν προσαγωγὴν τῶν μηχανημάτων παρόδους καὶ τὰς παρεκτάσεις τῶν σταδίων καὶ τὰς συγχώσεις τῶν τάφρων, καὶ ἐάν τινα ἄλλον τρόπον

Testudo, quæ ad congestionem fossarum paratur, e qua etiam accessus ad murum potest haberi, sic erit facienda.

¹⁾ Hdskr. δὲ ἀτφ.

²⁾ Hdskr. navium.

δέη χῶσαι· χρήσιμον δὲ καὶ πρὸς τὰς
ἐφεδρίας τοῦτο γίνεται.

Vitruv er her kortere. Han har derved ogsaa undgaaet det for os uforstaaelige τῶν σταδίων.

Πήγνυται δὲ αὐτὴ εἰς ἐσχάριον τετρά-
γωνον ἔχον τὴν πλευρὰν ἐκάστην πηχῶν
ἰδ'. ἔχει δὲ καὶ διαπήγματα τέσσαρα
καὶ περιπήγματα δύο, τὰ μὲν πάχη
ἔχοντα δέκα δάκτυλα, τὰ δὲ πλάτη τρι-
πάλαιστα. Διάπηγμα ἕκαστον ἀπεχέτω
δύο πήχεις καὶ παλαιστὴν ἕνα. Λαμ-
βάνει δὲ ἀμαξίποδας ἐκάστη χώρα τεσ-
σάρων τῶν ἐν ταῖς γωνίαις, ἐν οἷς
στρέφονται οἱ τῶν τροχῶν ἄξονες ἀπο-
κλειόμενοι σπάθαις σιδηραῖς, ἕνα, ὅταν
δέη παροδοποιεῖν προάγοντας (τουτ-
έστιν εἰς τοῦμπροσθεν πλατὺν τόπον
ποιεῖν ἢ καὶ ὁμαλὸν πρὸς τὸ πολεμῆσαι)
ἢ καὶ παρατιθέναι τινὰ μηχανήματα,
ἕξῃ ἐκσπύσαντα τοὺς τροχοὺς μετὰ τὸ
ἀποκλειῖσαι τοὺς ἄξονος. Οἱ δὲ τροχοὶ
p.17. γίνονται τέσσαρες τὴν μὲν διάμετρον
τριπήχεις, τὸ δὲ πάχος ποδιαῖοι, δεδε-
μένοι σιδηραῖς λεπῖσι ψυχρηλάταις.

I Maalene, som han omsætter fra græske Alen (6 παλαισταί) til romerske Fod (4 παλ.), er der smaa Forskjelle. Vitruv har 25 F. i Stedet for 21; 9 (thi dette betyder vel FS) Fingre i Stedet for 10; 1½ F. i Stedet for 1½ F. + 1 Finger. Derimod fortæller han noget Nyt om de saakaldte ἀμαξίποδες eller arbusculæ. De skulle være saaledes indrettede, at de kunne dreies og Maskinen efter deres forskjellige Stilling kjøres frem og tilbage, til høire eller venstre eller i skraa Retning. Om han har tilføiet dette efter sin egen Kundskab, eller om han fra nu af ikke har benyttet Athenæos selv, men en Mellemmand, præceptores, vide vi ikke. Slutningen, Beskrivelsen af Hjulene, har han udeladt.

Ἐπιζεύγνυται δὲ ἐπὶ τὸ ἐσχάριον ξύλα
δύο ἐκατέρας πλευρᾶς ὑπερέχοντα καθ'
ἐκάτερον μέρος τοῦ μήκους πήχεις δ'
περὶ δὲ τὰς ὑπεροχὰς αὐτῶν περιπήγ-

Basis compingatur, quæ Græce ἐσχάρα
dicitur, quadrata habens quoque versus
latera singula pedum XXV et trans-
versaria quattuor. Hæc autem contine-
antur ab alteris duobus crassis FS,
latis S. Distent autem transversaria
inter se circiter pede et S, supponan-
turque in singulis intervallis eorum
arbusculæ, quæ Græce ἀμαξίποδες di-
cuntur, in quibus versantur rotarum
axes conclusi lamnis ferreis; eæque
arbusculæ ita sint temperatæ, ut habeant
cardines et foramina, quo vectes traieci
versationes earum expediant, uti ante
et post et ad dextrum seu sinistrum
latus sive oblique ad angulos opus
fuerit, ad id per arbusculas versatas
progredi possit.

2. Conlocentur autem insuper basim tigna
duo in utramque partem proiecta pedes
senos, quorum circa proiecturas figantur
altera proiecta duo tigna ante frontes

νυται ἄλλα δύο ξύλα ὑπερέχοντα ἐκ μὲν τοῦ πρόσθεν μέρους πήχεις ἦ, ἐκ δὲ τοῦ ὀπίσω πήχεις δ̄. πάχη δὲ ἕκαστα λαμβάνει αὐτῶν καὶ πλάτη τὰ αὐτὰ τῶ ἐσχαρίῳ.

I den sidste Sætning er Oversættelsen skjødesløs. Bjælkerne siges kun at springe frem fortil, men ikke bagtil, og Maalene stemme ikke.

Αὐτῶ τε ἐσπῆγγονται τῶ ἐσχαρίῳ ἐπὶ τὸ πλινθίον αὐτοῦ κίονες ἑπταπήχεις διαλείποντες ἀπ' ἀλλήλων ἕκαστος πῆγγον ἕνα· κατακλείει δὲ αὐτοὺς ἐπάνω κύκλω πάντας ἐπιστόλιον· καὶ ἀπ' αὐτοῦ συστάται ἴστανται εἰς ἀλλήλους ἐξερείδοντες τὴν ἀνάστασιν τοῦ ὕψους ποιοῦντες πήχεις ἦ· ἐπὶ δὲ τῶν συστατῶν ἐπιζεύγνυται δοχός. Οἱ δὲ συστάται ἀντηρίσι καὶ πλευρώμασι διαλαμβάνονται, καὶ φράττονται αἱ στέγαι πᾶσαι σανιδώμασι μάλιστα μὲν φοινικινοῖς, εἰ δὲ μὴ, τῶν ἄλλων ὅσα εὐτόνα ἐστι ξύλα πλὴν κεδρίνων, πευκίνων καὶ κληθρίνων· ταῦτα p. 18. γὰρ καὶ ἔκφυρά¹⁾ ἐστι καὶ εὐκλαιστα. Καταλαμβάνεται δὲ ἄνωθεν τὸ σανίδωμα γέρροισ πεπλεγμένοις λεπτοῖς καὶ πυκνοῖς ὡς ἔνι προσφάτοις. Ἐπὶ δὲ τούτοις καταλαμβάνονται βύρσαις ῥεραμμέναις ὁμοίως ταῖς τύλαις καὶ σάττεται εἰς αὐτὰς μάλιστα μὲν ἔλαια ἢ τὸ καλούμενον θαλασσόπρασον ἢ ἄχυρα ὕξει βεβρεγμένα· ταῦτα δὲ εἰσι χρήσιμα πρὸς τε τὰς τῶν λιθοβόλων πλῆγὰς καὶ πρὸς τοὺς ἐμπυρισμούς.

Oversættelsen er i det Hele nøiagtig; men ogsaa her kommer lidt Nyt til, som Oversætteren mulig kan have tilføiet efter egen Erfaring. I Stedet for de 10^{1/2} Fod høie Søiler har han sammen-

¹⁾ Hdskr. πυρά.

pedes VII, crassa et lata uti in basi sunt scripta.

Insuper hanc compactionem erigantur postes compactiles præter cardines pedum VIII, crassitudine quoquo versus palmipedales, intervalla habentes inter se sesquipedis. Ei concludantur superne intercardinatis trabibus. Supra trabes conlocentur capreoli cardinibus alius in alium conclusi, in altitudine excitati pedes VIII. Supra capreolos conlocetur quadratum tignum, quo capreoli coniungantur. Ipsi autem laterariis circa fixis contineantur teganturque tabulis maxime prininis, si non, ex cetera materia quæ maxime potest habere virtutem, præter pinum et alnum; hæc enim sunt fragilia et faciliter recipiunt ignem. Circum tabulata conlocentur crates ex tenuibus virgis creberrime textæ, maximeque recentibus percerudis coriis duplicibus consutis fartis alga aut paleis in aceto maceratis circa tegatur machina tota; ita ab his reicientur plagæ ballistarum et impetus incendiorum.

satte Stolper paa noget over 9 Fods Høide og $1\frac{1}{4}$ Fods Tykkelse. Uoverensstemmelse er der i Angivelsen af Tagværkets Høide; Athenæos har 12 Fod, Vitruv 9. Ligesaa i Materialiet for Træbeklædningen. Athenæos foretrækker Palmetræ, hvilket kunde tyde paa alexandrinsk Herkomst, Vitruv, Italieneren, der ikke havde Adgang til hint, foretrækker Stenegen.

Ἄλλη δὲ τις ἐστὶ χωστρίσις χελώνη, τὰ μὲν ἄλλα παραπλησίως ταύτῃ πεπονημένη καὶ κατακλείσεις τὰς αὐτὰς ἔχουσα, πλὴν τοὺς συγκύπτας οὐκ ἔχει, ἀλλὰ κύκλω ἐπάνω τῶν κίωνων καὶ τῶν ἐπιστυλίων θωράκιον καὶ ἔπαλξιν ἐκ σανίδων καὶ γέροντων, καὶ ἐπὶ τῶν σελημάτων σανίσιν ἰσχυραῖς περιβέβληται. Κατελήπται δὲ καὶ πηλῶ τετριχωμένῳ πάχος ἔχοντι ὥστε τὸ πῦρ μὴ ἐνοχλεῖν. Καὶ ἔστιν αὕτη χρησίμη οὐ μόνον εἰς χῶσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἐφεδράς· οἱ γὰρ στρατιῶται ἐμβαίνοντες εἰς αὐτὴν προσάγουσι πρὸς τὸ τεῖχος ὥστε ἐντὸς βέλους γενόμενοι ἐφεδρεύειν. Αὕτη δὲ γένοιτ' ἂν
 p.19. ὀκτάτροχος ἢ χελώνη· ἀλλὰ τοιαῦτα μηχανήματα ἔξεστι μετασκευάζειν τῷ τεχνίτῃ ἐμβλέποντι εἰς τοὺς τόπους τῶν προσαγωγῶν.

Stedet er nøiagtig oversat, kun med Udeladelse af Sætningen *Καὶ ἔστιν αὕτη ... ἐφεδρεύειν.*

Τὸ δὲ τῆς ὀρυκτρίδος χελώνης γένος τὰ μὲν ἄλλα παραπλησίως τοῖς πρότερον φρονόμηται, τὴν δὲ ἔμπροσθεν ὀρυκτρίδα δὴν ἔχει προσαγωγὴν, ὅπως προσελθοῦσα πρὸς τὸ τεῖχος ἀπαρτίσῃ αὐτῷ καὶ μὴ παρεπίπτῃ ἀπὸ τοῦ τείχους τὰ ἀφιέμενα βέλη, ἀλλ' ἀσφαλῶς οἱ ὑπορύττοντες ἐν αὐτῇ ὄντες ἐργάζονται.

Her fortæller Oversætteren, at denne Maskine, som Athenæos kalder *ὀρυκτρίσις χελώνη*, paa Græsk hedder *ὀρυξ*, hvilket vel kan være muligt. Men naar han i Stedet for Athenæos'

21 Est autem et aliud genus testudinis, (15). quod reliqua omnia habet quemadmodum quæ supra scripta sunt, præter capreolos, sed habet circa pluteum et pinnas ex tabulis et superne subgrundas proclinatas supra, quæ tabulis et coriis firmiter fixis continentur. Insuper vero argilla cum capillo subacta ad eam crassitudinem inducatur, ut ignis omnino non possit ei machinæ nocere. Possunt autem, si opus fuerit, eæ machinæ ex VIII rotis esse, si ad loci naturam ita opus fuerit temperare.

Quæ autem testudines ad fodendum comparantur — ὀρυγες Græce dicuntur — cetera omnia habent uti supra scriptum est, frontes vero earum fiunt quemadmodum anguli trigoniorum, uti, a muro tela cum in eas mittantur, non planis frontibus excipiant plagas sed ab lateribus labentes, sine periculoque fodientes qui intus sunt tueantur.

ὀρθὴν sætter quemadmodum anguli trigoniorum, er dette mig aldeles uforstaaeligt. Skal Maskinen slutte tæt til Murfladen (ἀπαρτίξειν), kan dens Front ikke være Spidsen af en Triangel.

p. 21. Τῆς δὲ ὑπὸ Ἡγήτορος τοῦ Βυζαντίου ἠύρημένης χελώνης γίνεται τὸ μὲν μήκος τοῦ ἐσχαρίου πηχῶν $\overline{\mu\beta}$, πλάτος δὲ $\overline{\kappa\eta}$. Τὰ δὲ σκέλη τὰ ἐπὶ τοῦ ἐσχαρίου πηγνύμενα τέσσαρά τε συντίθεται καὶ ἕκαστον ἐκ δύο ξύλων συντημμένον τὸ μήκος μὲν ἐχόντων πῆχεις $\overline{\kappa\delta}$, τὸ δὲ πᾶχος εἰ παλαιστάς, τὸ δὲ πλάτος πηχυαῖα. Τροχοὶ δὲ γίνονται ἐν αὐτῇ ὀκτώ, δι' ὧν ἀνάγεται τὸ σύνπαν ἔργον. Τὸ μὲν ὕψος αὐτῶν εἰς πῆχεις $\overline{\delta\epsilon}$, τὸ δὲ πᾶχος πῆχεις $\overline{\beta}$ · συμβάλλονται κατὰ

p. 22. πλάτος καὶ πᾶχος ἀμφαλλάξ· καὶ δεσμεύονται λεπίσσι ψυχρηλάταις· στρέφονται δὲ ἐν ἀμαξίποισιν.

2. Non mihi etiam videtur esse alienum de testudine, quam Hegetor Byzantius fecit, quibus rationibus sit facta exponere. Fuerat enim eius baseos longitudo pedum LX, latitudo XIII. Arrectaria, quæ supra compactionem erant quattuor conlocata ex binis tignis fuerant compacta, in altitudinibus singula pedum XXXVI, crassitudine palmipedali, latitudine sesquipedali. Basis eius habuerat rotas VIII, quibus agebatur. Fuerat autem earum altitudo pedum VIS ÷, crassitudo pedum III; ita fabricata triplici materia alternis se contra subscudibus inter se coagmentata lamnisque ferreis ex frigido ductis alligata.
3. Eæ in arbusculis, sive amaxopodes dicuntur habuerant versationes.

Oversættelsen er i det Hele nøiagtig. De to første Maal ere formodentlig forskrevne; Vitruv har 60 Fod i Stedet for 63, og 13 i Stedet for 42. Slutningen, om Hjulenes Sæmmensætning, udvider han noget. Han sæmmensætter dem af 3 Lag Tømmer, sammenholdte med Svalehaler.

Κίονες δὲ πῆγνυται ἐπὶ τοῦ ἐσχαρίου δωδεκαπῆχεις πλάτος μὲν ἔχοντες παλαιστάς $\overline{\gamma}$, πᾶχος δὲ δέξυ δακτύλους· ἀπέχει δὲ ἄλλος ἀπ' ἄλλου κίων παλαιστάς $\overline{\zeta}$, καὶ ἐπιζεύγνυται ἐπ' αὐτῶν ἐπιστόλια κύκλω πλάτος ἔχοντα παλαιστάς $\overline{\delta}$, πᾶχος δὲ $\overline{\gamma}$. Ἐπὶ δὲ τῶν ἐπιστολίων πῆγνυται συγκύπται τὸ ὕψος ἐξαιρόντες³⁾ πῆχεις $\overline{\eta}$, καὶ ἐπ' αὐτῶν δοκὸς ἐμπῆγνυται πλαγία, εἰς ἣν πᾶσαι αἱ κορυφαὶ τῶν συγκυπτῶν πῆγνυται.

Item supra transtrorum planitiem, quæ supra basim fuerat, postes erant erecti pedes XVIII¹⁾, latitudinis S ÷²⁾, crassitudinis FZ, distantes inter se IS ÷; supra eos trabes circumclusæ continebant totam compactionem latæ pede I ÷, crassæ S ÷; supra eam capreoli extollabantur altitudine pedum XII; supra capreolos tignum conlocatum coniungebat capreolorum compactiones.

¹⁾ Hdskr. XXVIII ::

²⁾ Hdskr. ÷ ::

³⁾ Hdskr. ἐξαιρόντες.

Oversættelsen synes ganske nøiagtig. Derfor har jeg rettet de uforstaaelige Maalsangivelser i Vitruvs Text.

Καὶ γίνονται δύο πλευραὶ κεκλιμέναι, καὶ λοιπὸν τὸ πᾶν ἔργον σανιδοῦται καὶ σκεπάζεται παραπλησίως ταῖς χωστρίσι χελώναις. Ἔχει δὲ καὶ μέσσην στέρην ἐπὶ τῶν στύλων ἀναπαυομένην, ὅπως ἡ βελοστασία ἐπ' αὐτῆς εἴη.

Hverken den græske Text eller den noget frie Oversættelse er tilstrækkelig klar.

Ἰστανται δὲ ὀπίσω τῆς κριωδύχης σκέλη p.23. δύο συμβεβλημένα ὄρθια ἐν μέσῳ τῆς χελώνης ἔχοντα κατὰ τὸ μῆκος τριάκοντα πήχεις, τὸ δὲ πᾶχος αὐτῶν πηχυαῖον, τὸ δὲ πλάτος τριπαλαιστιαῖον. Ἐφαρμόζεται δὲ ἐπ' αὐτῶν περικέφαλον καὶ μέσον ἄλλο διὰ τῶν σκελῶν διάπηγμα, καὶ ἀναμέσον τοῦ τε περικεφάλου καὶ τοῦ διαπήγματος πήγνυται ξύλον ὄρθιον, καὶ ἐφ' ἑκατέρου μέρους τοῦ ξύλου τοῦ παγέντος καὶ τῶν σκελῶν ἐμβάλλονται ὀνίσκοι τετορνευμένοι, ἐξ ὧν τὰ ὄπλα ἐξήρτηται τὰ ἀνέχοντα τὸν κρίον.

I Begyndelsen er Oversættelsen ordret; kun Maalet af Bredden stemmer ikke. Derefter bliver Oversættelsen meget fri.

Ἐπὶ δὲ τοῦ περικεφάλου τῆς¹⁾ κριωδύχης πήγνυται θωράκιον ὥστε ἐν αὐτῇ ἀσφαλέστατα δύνασθαι ἐστάναι τοῦς ἐφοπτεύοντας τὰ ἀποστελλόμενα ἐκ τῶν ἐναντίων πρὸς τὸν κρίον. Τοῦ δὲ κριωῦ τὸ σύμπαν γίνεται μῆκος πήχεις ρζ, ἐκ δὲ πτέρυγος πᾶχος μὲν ποδῶν β, πλάτος δὲ πέντε παλαιστῶν· εἰς ἄκρον δὲ p.24. συνῆχται αὐτοῦ τὸ μὲν πᾶχος ποδιαῖον,

Item fixa habuerant lateraria in transverso, quibus insuper contabulatio circumdata contegebat inferiora. Habuerat autem mediam contabulationem supra trabeculas, ubi scorpiones et catapultæ conlocabantur.

Erigebantur et arrectaria duo compacta pedum XXXV crassitudine sesquipedali, latitudine pedum II, coniuncta capitibus transversario cardinato tigno et altero mediano inter duos scapos cardinato et lamnis ferreis religato, quo insuper conlocata erat alternis materies inter scapos et transversaria traiecta cheloniis et anconibus firmiter inclusa. In ea materia fuerunt ex torno facti axiculi duo, e quibus funes alligati retinebant arietem.

5. Supra caput eorum, qui²⁾ continebant arietem, conlocatum erat pluteum turriculæ similitudine ornatum, uti sine periculo duo milites tuto stantes prospicere possent et renuntiare quas res adversarii conarentur. Aries autem eius habuerat longitudinem pedum CIV, latitudine in imo palmipedali, crassitudine pedali, contractu a capite in latitudine

¹⁾ Hdskr. καὶ τῆς.

²⁾ Mon ikke quæ?

τὸ δὲ πλάτος τριπαλαιστιαῖον. Ἔχει δὲ καὶ στόμα σιδηροῦν ὅμοιον ἐμβόλῳ προμήχει, τὸ δὲ σῶμα ἀλωτὸν καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἕλικες ἀποτείνουσι σιδηραῖ προσηλωμέναι τῷ κριῶ τέσσαρες ἐπὶ πήχεις ἑ.

Ved Oversættelsen er at mærke, at den sætter 2 Soldater til Observation ovenpaa Maskinen, medens Originalen intet Tal har. Det første Maal er urigtigt, formodentlig ved en Skrivfeil. I Angivelsen af Væddernes Fortyndelse udefter er Bredden og Tykkelsen byttet om. Endelig udelades τὸ σῶμα ἀλωτὸν, og ἕλικες oversættes simpelthen ved lamminæ.

Υποζώννυται δὲ ὄλος ὁ κριὸς ὄπλοις ὀκταδακτύλοις τρισὶ, καὶ διαλαμβάνεται κατὰ μέσον ἐκ τριῶν διαλεμμάτων ἀλύσει πηγυαίαις. Ὁ δὲ δεσμὸς ὁ ἐν μέσῳ τὸν κριῶν ἔχων ἐπὶ παλαιστάς ε̄ λαμβάνει τὸν ἐλιγμὸν ἐν τῷ κριῶ. Βυρσοῦται δὲ κύκλω, ὅταν κατελιχθῆ, βύρσαις ἀργαῖς. Τὰ δὲ ὄπλα, ἀποτεταμένα ἐκ τῶν ὀνίσκων τῶν ἐκ τῆς κριοδόχης καὶ ἀνέχοντα τὸν κριῶν, ἔχει τὰς ἀρχὰς

p. 25. ἀλύσει σιδηραῖς τετραπλαῖς πεπλεγμένας, καὶ περιβεβύρσωνται αἱ ἀλύσεις πρὸς τὸ μὴ ὀρᾶσθαι.

Oversætteren har 4 Touge i Stedet for 3, og medens Originalen kun har ὑποζώννυται, leverer han en Forklaring hentet fra Skibenes ὑποζώματα, som sikkert er urigtig, ja aldeles umulig paa dette Sted.

Γίνεται δὲ καὶ ἐπιβάθρα σανίδος ἐφελωθείσης τῇ προφορᾷ τοῦ κριῶ, καὶ ἐπὶ ταύτης γίνεται ἐκ τριτημορίων δίκτυον πεπλεγμένον, ἔχον τὰς ὀπὰς παλαιστιαίας πρὸς τὸ ῥαδίως ἀναβαίνειν ἐπὶ τὸ τεῖχος δι' αὐτοῦ. Ἔχει δὲ καὶ † παραδείγματα ἐξ ἑκατέρου μέρους ὁ κριὸς, ἐπειδὴ τὰ τῆς κάσαις παραπλήσια ...

6. pedis, crassitudine S—. Is autem aries habuerat de ferro duro rostrum ita uti naves longæ solent habere, et ex ipso rostro lamminæ ferreæ IIII circiter pedum XV fixæ fuerant in materia.

A capite autem ad imam calcem tigni contenti fuerunt funes IIII crassitudine digitorum VIII, ita religati quemadmodum navi a puppi ad proram continenter, eique funes præcinctura transversa erant ligati habentes inter se palmipedalia spatia. Insuper coriis crudis totus aries erat involutus. Ex quibus autem funibus pendeat, eorum capita fuerunt ex ferro factæ quadruplices catenæ, et ipsæ coriis crudis erant involutæ.

7. Item habuerat proiectura eius ex tabulis arcam compactam et confixam, in qua [rete]¹⁾ rudentibus maioribus extentis, per quorum asperitates non labentibus pedibus faciliter ad murum perveniebatur. Atque ea machina sex modis movebatur, progressu, item latere dextra et sinistra; porrectione non minus in

¹⁾ rete mangler i Hdskr. Rose har tilsat det efter Athenæos.

p. 26. *Κινήσεις δὲ τὸ ἔργον λαμβάνει ξξ, τὴν εἰς τὸ ἔμπροσθεν καὶ τὴν εἰς τὸ ὀπίσω καὶ τὰς εἰς τὰ πλάγια καὶ τὴν ἀνάνευσιν καὶ τὴν ἐπίνευσιν. Καθαίρει δὲ ἀπὸ ἐβδομηκονταπήχους ὕψους, καὶ εἰς τὰ πλάγια παρασύρει ἐπὶ πήχεις ἐβδομηκοντα· οἰακίζεται δὲ ὑπὸ ἀνδρῶν ρ, ἔχουσα τὸ σύμπαν βάρους τάλαντα τετρακισχίλια.*

Sætningen *ἔχει δὲ καὶ κ. τ. λ.*, som baade er forvansket og defekt, har Vitruv sprunget over. Efter progressu mangler «et regressu»; maaske Afskriverens Feil. Naar han til Slutning omsætter 4000 Talenter til 480000 Pund, er dette en Regning, vi ikke kunne gjøre Rede for. Lidt nedenfor forklarer han en *λίθος τριτάλαντος* som en Sten paa 360 Pund; han regner altsaa 120 Pund paa Talenten.

Her ophører Vitruvs sammenhængende Benyttelse af Athenæos. Han bevæger sig nu med større Frihed. Kap. 22 (16) mener han, at han har talt nok baade om de forskjellige Slags Blider og om Testudines og Taarne; de repugnatoriis vil han ikke skrive; de maa indrettes efter Omstændighederne. Som Exempel herpaa anfører han en Historie fra Demetrios Poliorketes' Beleiring af Rhodus, da det lykkedes at gjøre hans berømte Helepolis uskadelig. Athenæos omtaler denne i umiddelbar Tilslutning til de nys anførte Ord p. 27 saaledes: *Ἡ δὲ ὑπὸ Ἐπιμάχου τοῦ Ἀθηναίου γενομένη ἐλέπολις, ἣν Δημήτριος ὁ Ῥοδίου πολιορκῶν προσήγαγε τοῖς τεύχεσιν αὐτῶν, ἔστι τοιαύτη. Τὸ μὲν ὕψος λαμβάνει πήχεις ρ, τὸ δὲ πλάτος πήχεις ἦ· γίνεται δὲ τῷ σχήματι πυργοειδῆς· ὑπομένει δὲ πληγὴν ὡς τριατάλαντου λίθου.* Vitruv har Kap. 22 (16), 4: «Interea rex Demetrius, qui propter animi pertinaciam Poliorcetes est appellatus, contra Rhodum bellum comparando Epimachum Atheniensem nobilem architectum secum adduxit. Is autem comparavit helepolim sumptibus immanibus industria laboreque summo, cuius altitudo fuerat pedum CXXV, latitudo pedum LX. Eam ciliciis et coriis crudis confirmavit, ut posset pati plagam lapidis ballista immissi pondo CCCLX; ipsa autem machina fuerat milia pondo CCCLX.»

Athenæos fortsætter med at sige, at de paa Skibe anbragte Maskiner, *σμβόλαι*, vil han ikke omtale; thi de ere almindelig bekjendte, og dersom de ikke indrettes med stor Forstand, ere de farlige. Saaledes gik det ved Chios' Beleiring. Man havde gjort dem betydelig høiere end Byens Mure. Da de nu skulde til at virke, turde Mandskabet ikke springe ned paa Muren fra denne Høide, og sænkes kunde Maskinen ikke, da Skibet saa vilde kæntere. Da Beleirerne nu stak Ild paa Maskinen, brændte hele Besætningen. Vitruv omtaler dette længere nede § 9: «Non minus Chio cum supra naves sambucarum

altitudinem extollebatur et in imum inclinatione demittebatur. Erigebatur autem machina in altitudinem ad disiciendum murum circiter pedes C, item a latere dextra et sinistra procurrendo præstringebatur non minus pedes C. Gubernabant eam homines C habentem pondus talentum quattuor milium, quod fit CCCCLXXX pondo.

machinas hostes comparavissent, noctu Chii terram harenam lapides progeserunt in mare ante murum. Ita illi postero die cum accedere voluissent, naves supra aggerationem, quæ fuerat, sub aqua sederunt nec ad murum accedere nec retrorsus se recipere potuerunt, sed ibi malleolis confixæ incendio sunt conflagratæ.» Vitruv synes ikke at have forstaaet Athenæos. Han fortæller her noget Lignende som det, han ovfr. § 7 har fortalt om Rhodiernes Foranstaltninger imod Demetrios' Helepolis, en Fortælling der forøvrigt ved Sammenligning med Diodor og Plutarch viser sig lige saa uvederhæftig som Historien om Massilias Beleiring, hvorom udfr. S. 45 (137).

Athenæos anfører denne Historie som Bevis paa, at Mekanikeren ogsaa bør kjende Optiken. Noget lignende, fortsætter han, hændte ogsaa Kallistratos, der har skrevet om Mekanik, da han skulde transportere Sten til Templet i Ephesos. Han havde konstrueret en trekantet Maskine, som man beundrede i Tegningen, men flytte Stenene kunde den ikke. Han gjør i den Anledning den Bemærkning, at de smaa Modeller undertiden skuffe, idet de ikke lade sig udføre i den fulde Størrelse, medens der omvendt er Ting, der ikke kunne fremstilles i smaa Modeller, men strax maa udføres som de skulle være: *Ὅδ' γὰρ συνείδεν ὅτι ἔνια ἐπὶ τῶν μικρῶν παραδειγμάτων τὴν φαντασίαν ποιῶσιν· οὐ γὰρ γίνονται εἰς ἀΐξησιν τὰ τοιαῦτα· πάλιν δὲ ἐπ' ἐνίων μικρὰ παραδείγματα οὐ δύνανται γενέσθαι, ἀλλὰ τὰ ἐνεργῶντα εὐθὺς κατασκευάζονται.* Denne Bemærkning er i den Grad faldet i Vitruvs Smag, at han ogsaa har optaget den Kap. 22 (16), 5: «Non enim omnia eisdem rationibus agi possunt, sed sunt alia, quæ exemplaribus non magnis similiter magna facta habent effectus alia autem exemplaria non possunt habere, sed per se constituuntur, nonnulla vero sunt, quæ in exemplaribus videntur veri similia, cum autem crescere coeperunt dilabuntur».

Vitruvs Arbeidsmaade, hvormed Læseren allerede ved Sammenligningen med Plinius har kunnet gjøre Bekjendtskab, viser sig endnu tydeligere ved Sammenstillingen med Athenæos. Tiende Bogs Kap. 19—21 ere ligefrem oversatte, skjøndt ikke altid ordret. Undertiden er en Sætning udeladt, til andre Tider er Fremstillingen vidtløftigere, idet der tilføjes Begrundelser og lidet betydende Tillæg, hvor Forfatteren selv har vidst lidt Besked; thi at han virkelig har havt at gjøre med Indretningen af Blider og lignende Krigsmaskiner, ikke for Cæsar og August, men et Par hundrede Aar senere, er ikke usandsynligt. At Vitruv virkelig har benyttet og delvis oversat Athenæos, og ikke blot, som Nogle have ment, benyttet samme Kilde som denne, fremgaar 1) af, at Overensstemmelsen ikke blot findes i det virkelige reale Indhold, men ogsaa i de rent individuelle Bemærkninger, som i Kritiken over Diades, der høitidelig havde lovet at beskrive *ἐπιβάθρα* og *σαμβύκαι*, men ikke havde holdt dette Løfte (19 (13), 8), og i Bemærkningen om Forskjellen imellem Modellen og den udførte Maskine (20 (16), 5); 2) ved en Sammenligning af Texterne. Hans Text af Athenæos har ikke været bedre end vor. Kun paa eet Sted, p. 14 f. = Kap. 19 (13) 7, kan han virkelig bruges til at rette og supplere den græske Text. Pag. 15 har han læst *φησί* i Stedet for *φημί*, se ovfr. S. 127 (35). Ellers ingen Forskjel. Det Korrupte og Ufor-

staaelige har han i Reglen sprunget over. Fra det 22de Kapitel bevæger Vitruv sig med større Frihed, men han benytter endnu Athenæos, selv hvor der ikke var nogen virkelig Grund dertil, se ovfr. S. 135 (43), hvorimod de yderst tarvelige, tildels aldeles urigtige Beleiringshistorier, hvormed Bogen slutter, ere laante andenstedsfra, hvis han da ikke selv har lavet dem.

IV.

Men er det dog ikke altfor dristigt, saaledes uden videre at forkaste Vitruvs eget Vidnesbyrd, og berettigede de anførte Indicier virkelig til at dømme ham som Falskner? Lad os da undersøge hans egne Udtalelser og se, om ikke netop de skulde domfælde ham.

Dedikationen til August have vi aftrykt ovfr. S. 97 (5). Man har sammenlignet denne med Begyndelsen af Horats' Brev til August: «Cum tot sustineas et tanta negotia solus, Res Italas armis tuteris, moribus ornes, Legibus emendes, in commoda peccem si longo sermone morer tua tempora, Cæsar», og det er rimeligt, at Vitruv har kjendt denne og efterlignet den; men hvilken Forskjel! Man kan vanskelig tænke sig Noget finere og smagfuldere end Horats', og Noget smagløsere og plumpere end Vitruvs. Han begynder ganske vist med at omtale Augusts guddommelige Aand; men lidt efter læse vi om hans egne magnæ cogitationes. Vi læse, at han har været bekjendt med Cæsar og interesseret sig for hans Tapperhed (eius virtutis studiosus¹⁾), og at han efter hans Død havde overført sin Gunst til August (idem studium meum in eius memoria permanens in te contulit favorem). Da August nu efter sin Søster Octavias Anbefaling har givet ham en Pension, vil han vise sig taknemmelig, og da han har lagt Mærke til, at August bygger Meget, har han nedskrevet dette; for at Keiseren nu selv kan læse sig til hvad han behøver. En fransk Forfatter (Terquem, *La science Romaine à l'époque d'Auguste*) forklarer denne paafaldende Form af, at August havde opfordret Vitruv til at skrive Bogen, men Forfatteren siger jo saa tydelig som muligt, at han gjør det af egen Drift.

Selve Tiltalen «imperator Cæsar» er paafaldende. At Horats, hvem August behandlede som en god Ven, kalder ham med det Familienavn, man altid brugte, Cæsar, er i sin Orden; men Vitruv vil gjøre mere Stads ad ham, og tilføier saa imperator. Ja saa maa Bogen være skreven før Ao. 27; thi i dette Aar tilkjendte Senatet Octavian Tilnavnet Augustus, og han antog det, og fra dette Øieblik er det staaende, og kan i al Fald ikke erstattes af det langt underordnede imperator. Men Litteraturhistorikerne ere nu enige om, at Bogen er skrevet adskillige Aar senere. Forfatteren omtaler Quirinus' Tempel (III, 2, 7) som blev opført Ao. 16²⁾, og han kjender kun eet Stentheater i Rom (III, 2, 2), medens

¹⁾ Har Forfatteren ment noget Saadant som «begeistret for hans Tapperhed», saa er Ordet brugt i en anden Betydning end hos de klassiske Forfattere. Det Stødende i dette Udtryk vilde saa bortfalde, men det bliver i det næste: in te contulit favorem.

²⁾ Se dog nærmere ndfr.

Balbus' Theater blev opført Ao. 13. «Also», siger Teuffel I⁵ p. 622, «fällt die Abfassung ums J. 740/14.», og dog faar August ikke det ham tilkommende Hædersnavn. Forøvrigt kjender Vitruv selv Navnet Augustus, se V, 1, 7, et Sted, vi nedenfor skulle omtale nærmere.

Han meddeler ogsaa et Par Træk fra Cæsars Tid. Saaledes VIII, 4, 25: «C. Julius Masinissæ filius, cuius erant totius oppidi agrorum possessiones, cum patre Cæsare militavit. Is hospitio meo est usus; ita cotidiano convictu necesse fuerat de philologia disputare.» Hvis nu denne Person var kjendt andenstedsfra, kunde heri mulig findes et Bevis, for Vitruvs Vederhæftighed; men dette er ikke Tilfældet. Man har beraabt sig paa Sueton. Iul. 71, hvor der fortælles, hvorledes Cæsar som ungt Menneske med den største Heflighed havde forsvaret Masintham, nobilem iuvenem, imod Kong Hiempsal, der paastod, at han var hans Skatskyldige, og da Dommen gik ham imod, med Vold modsatte sig dens Execution: «stipendiarium quoque pronuntiatum et abstrahentibus statim eripuit occultavitque apud se diu et mox, ex prætura proficiscens in Hispaniam, inter officia prosequentium fascesque lictorum lectica sua avexit». Vitruv skulde have ombyttet Navnet Masintha med det Romerne mere bekjendte Masinissa, og hans Søn skulde senere være kommen til stor Rigdom og have gjort Krigstjeneste hos Cæsar; ja den numidiske Prins skulde endog have nedladt sig til at modtage romersk Borgerret af Cæsar og bære hans Navn. Dette synes maaske ikke umuligt, men det er kun en Mulighed, og dets Beviskraft er altsaa ingen. At identificere Suetons Masintha med den i Appians Civil. IV, 54 omtalte Masinissa, der var en ivrig Pompeianer, Kong Jubas Forbundsfælle, og hvis Søn Arabion kæmpede under S. Pompeius i Spanien, som Drumann gjør, Geschichte Roms III, S. 605 Anm. 7, gaar ikke an, lige saa lidt som det er troligt, at det skulde være en Søn af denne Masinissa, hvem Vitruv omtaler som Cæsarianer.

I Slutningen af Værket (X, 22, 11 ff.) fortælles udførligt om Massilias Beleiring, hvorledes Beleirerne have gravet over 30 Miner, men Byens Befolkning modarbejder dem ved at fordybe Graven foran Muren og ved at anlægge Vandbassiner inde i Byen, hvorfra de kunde styrte store Vandmasser ned over dem, der trængte frem ad Minegangene, saaledes at de tilsidst gik som Seierherrer ud af Kampen. Massilias Historie tillader nu ikke at tænke paa nogen anden Beleiring end Cæsars i Aaret 49; thi Staden stod altid i det venligste Forhold til Rom, og kjendte ingen anden Fjende end Gallerne, om hvis Beleiring vi Intet høre og hvem Ingen kan tiltro en saa methodisk Fremgangsmaade. Men nu have vi i 2den Bog af Cæsars Bellum civile hans egen Beskrivelse af Beleiringen. Den fortæller udførligt om de Volde, der opføres, de Beleiringstaarne og Beleiringsmaskiner, der føres frem imod Murene, om hvorledes de Beleirede stikke Ild paa disse, men Tabet atter erstattes, saa at Overgivelsen tilsidst bliver en Nødvendighed; thi de gik ikke som Seierherrer ud af Kampen. Der er ikke et Ord om Minerne. Den hele Historie om disse er vilkaarlig lavet og kunde lige saa godt være fortalt om en anden By; men Pseudovitruv

har nu været saa uheldig at kalde Staden Massilia, saa at vi positivt kunne godtgjøre hans Uvederhæftighed.

Endnu en Historie fra Cæsars Tid er værd at omtale; den kjendes ikke fra Cæsars egne Optegnelser; men man vil maaske sige, han har ikke fundet den betydelig nok til at omtale den. II, 9, 15 ff. fortæller Vitruv, at Cæsar engang, da han stod med sin Hær ved Alperne (circa Alpes), havde befalet alle Stæderne i Omegnen at sende ham Proviant, men der var en Bjergfæstning, castellum Larignum, som ikke vilde adlyde. Denne skulde da tvinges, og Cæsar rykkede imod den. Men foran Borgens Port var der et høit Taarn opført af Træstammer lagte skiftevis paa langs og paa tværs ligesom i et Baal. Dette søgte han at tænde Ild paa, men Ilden vilde ikke fænge, og Byen maatte formelig beleires for at nødes til Overgivelse. Cæsar erfarede da, at dette Træ, som ikke kunde brænde, var det hidtil ukjendte Lærketræ, larix, og derfor hed Borgen castellum Larignum, d. e. Lærketræsborgen. At denne lille barbariske Alpefæstning har et rent latinsk Navn, er paafaldende; men den hele Historie om dette Træ, der ikke kunde brænde, er jo saa aabenbart en Røverhistorie, at det er umuligt at tænke sig, at en Ingeniør i Cæsars Hær skulde have fortalt den. Den skyldes en uvidende Litterat fra meget senere Tider. Vi have ovenfor S. 106 (14) f. betragtet dette Sted i en anden Sammenhæng. Her ville vi kun bemærke, at det forholder sig rigtigt, at Lærketræet oprindeligt var ukjendt i Italien. Endnu Plinius tror, at det ikke kan brænde. Vitruv derimod veed Mere. Han kjender det fra de sumpige Egne ved Pofflodens Munding og det adriatiske Hav, hvorhen Tømmeret førtes ned ad Poffloden for at bruges til den der saa hyppige Pilotering (II, 9, 14, 11, 16), hvortil det særlig egnede sig.

I hine Egne, i Venetien og særlig i Ravenna og Syd for denne Stad i Fanum, var Vitruv formodentlig hjemme. Rom derimod kjender han forholdsvis mindre til. At han har set Rom og endog opholdt sig der i nogen Tid, vove vi ikke at benægte, men af hans Bog kan man ikke se det. Den skal være skrevet c. 14 f. Chr., d. e. paa en Tid, da der udfoldedes den mest storartede Byggevirksomhed i Rom, da August var i Færd med at «forandre Murstensbyen til en Marmorstad», og da Strabo skrev sin begeistrede Skildring af Verdensstaden (V, 3, 8). Deraf er der ikke Spor hos Vitruv, med mindre man vil nævne den ovfr. citerede Fortale, hvori han siger, at han har lagt Mærke til at August har bygget og bygger meget, og derfor vil give ham gode Raad. Var der Nogen, hos hvem man maatte forudsætte Interesse for disse Byggeforetagender, saa var det dog hos den Mand, der skrev om Architektur. Nogle af Augusts Pragtbygninger vare vistnok endnu ikke færdige Aar 14; Marcellustheatret blev indviet 3—4 Aar senere, og Forum Augusti med Mars Ultors Tempel først Aar 2 f. Chr.; men mange stod der allerede, som Cæsars Tempel, Juppiter Tonans' Tempel o. m. a., for ikke at tale om Agrippas Pragtbygninger paa Campus Martius, hvis sidste Rest, Pantheon, vi endnu beundre; thi vel er den kun en Skygge af

hvad den har været, restaureret af Hadrian og Septimius Severus, og mishandlet i den nyere Tid; men Bibeholdelsen af den oprindelige Indskrift: M. Agrippa III cos. fecit, er et sikkert Vidnesbyrd om, at Helheden er uforandret. Om alt dette har Vitruv ikke et Ord. Hvad han nævner af romerske Bygninger er rene Ubetydeligheder i Sammenligning med hine, og de synes alle at tilhøre en ældre Tid. Her har man dog undtaget Quirinus' Tempel, som Vitruv III, 2, 7 anfører som dorisk og som *dipteros octastylus*, hvorefter det er sandsynligt, at det havde 76 Søiler, saaledes som Dio Cassius LIV, 19 siger om det af August Ao. 16 indviede Tempel. Men dette var jo kun en Nybygning, og det ældre Tempel, som blev erstattet af Augusts, kunde meget godt (trods Beckers Ræsonnement, Röm. Topographie S. 572) have havt samme Størrelse og samme Antal Søiler, hvorimod man med Rette kan spørge, hvorfor August, naar han vilde opføre en ny Pragtbygning, ikke her, som han pleiede, benyttede den korinthiske Stil, men den i hans Tid lidet agtede doriske.

Fremdeles nævner Vitruv som Exempel paa ædis in antis (III, 2, 2) et lille, uden Tvivl gammelt Tempel for Fortuna: «huius exemplar erit ad tres Fortunae ex tribus quae est proxime portam Collinam», og strax efter som *prostylos Iuppiteris* og Faunus' Tempel paa Øen, som efter Livius XXXIV, 53 blev indviet Ao. 194: «huius exemplar est in insula Tiberina in aede Iovis et Fauni». I § 5 forklarer han *peripteros* og tilføier saa: «quemadmodum est in porticu Metelli Iovis Statoris Hermodori (Hdskr. Hermodi) et ædis Mariana (Hdskr. admariana) Honoris et Virtutis sine postico a Mucio facta.» Her er særlig at bemærke, at Porticus Metelli paa den Tid, Vitruv skal have skrevet, ikke længere hed saaledes; den hed porticus Octavia, idet Octavian efter det dalmatiske Felttog Ao. 33 ombyggede den pragtfuldt og gav den sin Søsters Navn, Dio Cass. XLIX, 43. Om Mucius' Tempel vide vi aldeles Intet. Endelig taler Vitruv III, 2 (3), 5 om tuskanske Templer: «uti est ad Circum maximum Cereris et Herculis Pompeiani, item Capitolii». Cerestemplet var et af Roms ældste Templer; det blev lovet af Dictatoren Postumius i Slaget ved Regillersøen 496; Dio Cass. L, 10 beretter, at det brændte Aar 31, og hos Tacitus Ann. II, 49 læse vi, at Tiber Ao. 17 efter Chr. indviede det, da det var gjenopført efter en Ildsvaade. Om dette nu er den hos Dio omtalte Ildebrand, eller en anden senere, er os temmelig ligegyldigt; men lad os antage, at allerede August har restaureret Templet strax efter Branden Aar 31, saa forekommer det os ikke synderlig sandsynligt, at han ved en Gjenopførelse skulde have bibeholdt den toskanske Stil med sit store, brandfarlige Bjælkeværk og Tag. Det Samme gjælder jo ogsaa om Capitolium, hvorom Dionysios Halsk. IV, 61 siger, at det blev gjenopført paa samme Grundplan som før, men af et kostbarere Stof (*ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς θεμελίοις, τῇ πολυτελείᾳ τῆς ὕλης μόνον διαλλάττων τὸν ἀρχαῖον*), hvormed stemmer den Beretning, at Sulla skulde have benyttet Søiler, der vare bestemte til Olympieet i Athen, altsaa korinthiske.

Alle disse af Vitruv her anførte Exempler ere ganske sikkert ikke samlede af ham selv, men skrevne ud af den samme Bog, hvorfra han har det System af Tempelbygningens Udvikling, som disse Exempler skulle oplyse. Hvad var nu dette for en Bog? Vitruv nævner selv sine Forgængere, VII Præf. 14: «Fufcius nimirum de his rebus primus instituit edere volumen, item Terentius Varro de novem disciplinis unum de architectura, P. Septimius duo; amplius vero in id genus scripturæ adhuc nemo incubuisse videtur, cum fuisent et antiqui cives magni architecti, qui potuissent non minus eleganter scripta comparare». Den første og den sidste af de her nævnte Forfattere kjende vi Intet til; om Vitruv har kjendt dem, er vel ogsaa et Spørgsmaal; men Varros Værk de novem disciplinis, hvis ene Bog handlede om Architekturen, blev vistnok læst igjennem Aarhundreder, indtil den fortrængtes af Martianus Capella. Det er sandsynligvis denne Bog, Vitruv har benyttet. Den Systematik, vi her træffe, er ganske i Varros Smag, men om denne end skriver sig ikke fra ham, men fra græske Forgængere, er det dog let forstaaeligt, at de Exempler han anfører ere tagne fra det republikanske Rom; Varro døde som en halvfemsindstyveaarig Olding Aar 28 eller 29. Havde Vitruv levet paa Augusts Tid, havde han sikkert taget sine Exempler fra de Pragtbygninger, som Alle kjendte og beundrede, og ikke fra det Rom, der var i Færd med at forsvinde og som Ingen mere brød sig stort om, og Monumenter, der havde skiftet Navn, vilde ikke være blevne anførte med deres gamle skrinlagte Navn.

Gaar man ud fra disse Kjendsgjæringer, at de Exempler paa Bygninger, der anføres, tilhøre Republikens Tid, samt at Augusts Pragtbygninger ikke kjendes og Agrippas Navn ikke engang nævnes, og at Keiseren tiltales som Imperator Cæsar, ikke som Augustus, kunde man, som ovfr. bemærket, være tilbøjelig til at slutte, at Bogen maatte være forfattet ikke, som man i Almindelighed antager, henimod Midten af Augusts Regering, men lige i Begyndelsen, inden han endnu havde antaget Navnet Augustus; men Vitruv kjender jo ogsaa dette Navn, ja han har selv bygget et Tempel for August! Dette fortæller han i 5te Bogs 1ste Kap., hvor han beskriver den Basilika, han har bygget i Fanum ved Adriaterhavet, eller som han, ligesom Pomponius Mela, kalder den, Colonia Julia Fanestris. Denne Bygning¹⁾ var forbunden med et «ædis Augusti, quæ est in medio latere parietis basilicæ conlocata spectans medium forum et ædem Iovis». Saa nødes vi altsaa til at sætte Bogens Affattelse længere ned. Men hvad skulle vi sige til et Augustus' Tempel i Italien medens August endnu levede? Vi have jo hos Sueton (Aug. 52) og Dio Cassius (LI, 20) udtrykkelige Vidnesbyrd om, at dette ikke taaltes. Provinsbeboerne tillod

¹⁾ Det er her ikke Stedet til at forsøge en Restauration af Bygningen; men jeg kan ikke undlade at bemærke, at naar K. Lange, Haus und Halle S. 193 Taf. V, 8, med de ældre Fortolkere lægger Hemicyclen bagest i Templet, lader dette sig virkelig ikke forene med Vitruvs Ord. Marini og Quicherat (Revue archéol. 1878. XXXV) have aabenbart Ret i at sætte den i Tempets Pronaos.

August at bygge Templer for sig, naar han der blev sat i Forbindelse med Romerstaten som dens Repræsentant, og det blev Templer for Roma og Augustus; Romerne tillod han ikke dette. Han fandt sig i at man opreiste Altre og offrede for hans Helbredelse, naar han var syg, for en lykkelig Hjemkomst, naar han var fraværende; for hans Seier, naar han var i Krig og for Freden, naar han tilveiebragte den o. s. v., overhovedet for hans Lykke (Fortuna Augusta), og at man i dette Øiemed udnævnte Præster (flamines) for ham; men virkelige Templer skulde forbeholdes de udødelige Guder, og kunde ikke tilkomme Nogen, der endnu vandrede om paa Jorden. Man har ment at kunne modbevise dette ved et Par Indskrifter fra Augusts Tid¹⁾; men den ene, fra Benevent (Mommson, Inscript. regni Neap. 1406), omtaler et Cæsareum, og vedkommer os altsaa ikke; den anden er den bekjendte Pisanske Indskrift til Ære for den Ao. 2 f. Chr. afdøde Lucius Cæsar (C. I. L. XI, 1, 1420). Beslutningen om at hædre ham blev taget «in foro in Augusteo». Men et Augusteum er ikke det Samme som et ædes Augusti; det er en Basilika eller en lignende stor Bygning, der bærer Augusts Navn og naturligvis ogsaa er prydet med en Statue af ham, saaledes som den bekjendte Bygning ved Forum i Pompeii, som man pleier at kalde Macellum Augusti. Dette kunne vi saa meget sikrere udtale, som Johannes Malalas udtrykkelig siger, at Cæsareet i Antiochia var en Basilika, se p. 216: *Ἰούλιος Καῖσαρ . . . ἔκτισε βασιλικὴν ἣν ἐκάλεσε τὸ Καισάριον*, og p. 287: *τῆς λεγομένης βασιλικῆς τὸ Καισάριον, τὸ κτισθὲν ὑπὸ τοῦ Καίσαρος Ἰουλίου τοῦ δικτάτορος, ὅπου ἴστατο ὁ ἀνδρὶὰς τοῦ αὐτοῦ Καίσαρος*, cf. p. 338. — Vitruvs ædis Augusti i Fanum er i Virkeligheden et afgjørende Bevis for, at det omhandlede Værk ikke er forfattet i Augusts Levedage; men et skarpt kritisk Øie vil uden Tvivl opdage mange andre.

Saaledes læse vi I, 7, 1, hvor der gives Regler for, hvor man skal lægge de forskjellige Guders Templer: «Iovi et Iunoni et Minervæ in excelsissimo loco . . . Mercurio autem in foro aut etiam ut Isidi et Serapi in emporio». Dette vilde være ganske naturligt i det 2det Aarh. efter Chr. og senere, da Isisdyrkelsen var udbredt alle vegne og særlig ikke savnedes i nogen Havnestad; men i Augusts Tid var det anderledes. Ganske vist havde Isisdyrkelsen trængt sig ind paa mange Steder; men den havde ogsaa mødt alvorlig Modstand i de romerske Lande og Senatet havde gjentagne Gange forbudt denne fremmede Kultus. Disse Forbud hindrede vistnok ikke, at der hist og her reiste sig Isistempler, ja i Opløsningens Aar 43 blev det endog officielt vedtaget, at der skulde opreises et Tempel for Isis og Serapis (*νεῶν τῶν τε Σαράπιδι καὶ τῆ Ἰσίδι ἐψηφίσαντο* Dio Cass. XLVII, 15), uden Tvivl en Indrømmelse til det laveste Folkelag; der siges ikke, hvor dette Tempel laa; men det var sikkert uden for Byen, formodentlig langt ude paa Campus Martius; det har vel været det Iseum Campense, hvor Vespasian overnattede, inden han drog trium-

¹⁾ Marquardt, Handbuch der röm. Alterthümer IV, S. 426, Anm. 2920.

ferende ind i Rom; men dette var en særegen Undtagelse. I Aaret 21 forbød Augustus den ægyptiske Gudsdyrkelse i Byen Rom og i den nærmeste Omegn indtil $7\frac{1}{2}$ Stadium (Dio Cass. LIV, 6), og Regeringens Stemning blev i den nærmest følgende Tid ikke mildere. I Aaret 19 efter Chr. gjorde man endog et alvorligt Forsøg paa at fjerne denne fremmede Kultus fuldstændig fra Italien. Isisdyrkerne fik Befaling til at brænde deres Klæder og Redskaber, 4000 Isisdyrkere og Jøder bleve indrullerede i en Trop, der sendtes til Sardinien for ikke mere at komme tilbage, og de Andre forvistes fra Italien (Suet. Tib. 36. Tac. Ann. II, 85). Er det nu tænkeligt, at en Forfatter, der dedicerer sit Værk til August, kan omtale Isis' og Serapis' Dyrkelse som Noget, der maatte findes i alle Steder, og stille dem lige med Juppiter, Juno og Minerva, Apollo, Liber Pater, Hercules, Mars og Venus, thi dette er de Guder, han nævner?

Vitruvs arkitektoniske Forskrifter ere undertiden meget detaillerede, navnlig i Angivelse af Maalene for enkelte Bygningsdele (uden dog paa nogen Maade at blive fuldstændige), til andre Tider det Modsatte. I dette Værk, der skulde indeholde Alt, hvad den der vilde bygge, behøvede at vide, mangle aldeles saa vigtige Kapitler som Fremstillingen af Buer og Hvælvinger. Til Gjengjæld fortæller han en Del om Musik, om Uhre, om Krigsmaskiner og om Vindenes Navne, naturhistoriske og geografiske Kuriositeter o. s. v. Det er klart, det er ikke en praktisk Bygmester — hvor stor en Del han har havt i den, visselig ikke særlig skønne, Basilika, han har bygget i Fanum, kunne vi ikke sige — men en halvstuderet Mand, der havde faaet fat paa et Par Bøger om Arkitektur og Mekanik, og saa mente at være bleven en viis Mand og kunne være Verdens Lærer. En virkelig Bygmester havde aldrig begaaet den Bommert at give Vandledningerne et Fald af $\frac{1}{2}$ Fod i Stedet for $\frac{1}{48}$ Fod paa 100 Fod (semipede for sicilico VIII, 7, 1, se nærmere ndfr.), eller gjort sig skyldig i den Modsigelse paa eet Sted at lade den Maalsenhed, hvorefter alle Bygningens Maal bestemmes, modulus, være Søilens Diameter, paa et andet Sted dens Radius. Det Første er Tilfældet i III, 3, 7; det andet i IV, 3, 3. Han har skrevet ud af 2 forskellige Bøger; selv har han aldrig anvendt nogen modulus; i saa Fald maatte han vide om det var 1 eller $\frac{1}{2}$. Een Kilde følger han IV, 1, hvor han giver sin Fremstilling af de forskellige Søileordeners Oprindelse som dannede efter det menneskelige Legeme, en anden fra IV, 3, 3 af: «Nos autem exponimus . . . quemadmodum a præceptoribus accepimus etc.», hvor han minutiøst opskriver Maalene for den doriske Orden. Dette er maaske taget fra Varro. Hovedmaalene stemme i det Mindste med Plinius XXXVI, 178 f. (se ndfr.) og med den Tids Monumenter; naar den doriske Søiles Høide bestemmes som 6 Gange dens nederste Diameter, stemmer dette med Agoraporten i Athen (c. 2 eft. Chr.); i Søilegangene i Pompeii og senere Monumenter er Forholdet nærmere 7 : 1. Men vi finde andre arkitektoniske Lærdomme hos Vitruv, som ere absolut uklassiske og ganske sikkert ikke kunne forenes med Augusts Tid.

IV, 3, 1 fortæller han, at der var nogle gamle Architekter, der fordømte den doriske Stil paa Grund af den Uregelmæssighed, der fremkom ved Fordelingen af Triglyferne og Metoperne, idet Hjørnetriglyfen ikke kunde komme midt over Søjlels Axe, og Afstanden imellem den og den næste Triglyf, hvis den, som den egentlig skulde, stod midt over Intercolumniet, blev for stor, en Uregelmæssighed, som de klassiske Architekter ganske simpelt gjorde uskadelige ved at læmpe det Ene efter det Andet. Vitruv derimod, eller hans Kilde, der ikke vovede at overlade Noget til Kunstnerens Øie, men kun vilde følge det nøiagtige Maal, mener, der ikke er Andet at gjøre end at sætte Triglyferne paa deres bestemte Plads, og saa en halv Metope paa Hjørnet, en Smagløshed, som virkelig findes i senere Bygninger, som i det lille Tempel i Pæstum, hvis Bjælkeværk, som bekjendt, tilhører en sen Restauration, og i Diocletians Thermer, se Durm, Baukunst d. Römer S. 242; hvor tidlig dette er begyndt, vide vi desværre ikke.

IV, 1, 2 læse vi: «Cetera membra, quæ supra columnas (Corinthias) inponuntur, aut e doricis symmetriis aut ionicis moribus in Corinthiis columnis conlocantur, quod ipsum Corinthium genus propriam coronarum reliquorumque ornamentorum non habuerat institutionem, sed aut e triglyphorum rationibus mutuli in coronis et in epistylis guttæ dorico more disponuntur, aut ex ionicis institutis zophoroe sculpturis ornati cum denticulis et coronis instituuntur». Altsaa: korinthiske Søiler kunne lige saa godt have dorisk, som ionisk Bjælkeværk; men dette er ikke Tilfældet. Der findes i Italien (Etrurien, Rom, Campanien, Sicilien) Exempler nok paa, at Triglyfer ere forbundne med ioniske Søiler eller andre ioniske Architekturled, men ingen paa at de ere forbundne med korinthiske Søiler. Og vilde Nogen sige, at Vitruv siger heller ikke dette; han nævner kun mutuli og guttæ, saa siger han jo, at disse mutuli ere dispositi e triglyphorum rationibus, hvilket er lige saa galt, thi Kragstenenes Tal er meget større end Triglyfernes vilde være, og Draaber paa Architraven findes heller ikke uden der er Triglyfer over dem; det maatte da være i Templer, der vare begyndte som doriske og fortsatte som korinthiske. Det Hele er fuldstændig meningsløst.

IV, 5, 1: «Regiones, quas debent spectare ædes sacræ deorum immortalium, sic erunt constituendæ, uti, si nulla ratio impedierit liberaque fuerit potestas, ædis signumque, quod erit in cella conlocatum, spectet ad vespertinum cæli regionem, uti qui adierint ad aram immolantes aut sacrificia facientes spectent ad partem cæli orientis simulacrum quod erit in æde, et ita vota suscipientes contueantur eadem et orientem cælum ipsaque simulacra videantur exorientia contueri supplicantes et sacrificantes». Ogsaa dette er galt. Grækernes Regel var som bekjendt, at Gudernes Templer havde deres Indgang fra Øst, og kun Heroernes fra Vest; Etruskernes, at Templet skulde vende mod Syd; Romerne fulgte vel i den ældste Tid Etruskernes Lov, og i de Guders Templer, som optoges fra Grækerne, Grækernes, men rettede sig forøvrigt ofte efter Omgivelserne, som Vitruv ogsaa

antyder. Naar den af Vitruv opstillede Regel er indført, vide vi ikke; men, hvis den overhovedet nogensinde har havt Gyldighed, kan dette næppe være før i det 5te Aarh., thi vi se de ældste christne Kirker ligesom de græske Templer orienterede mod Øst, og det er først senere, at Kirkerne regelmæssig faa deres Indgang fra Vest; de ældste Exempler synes at findes i Ravenna, se min Artikel i H. Scharlings Dansk Tidsskrift 1870 II S. 200 ff.

Endnu eet Sted har man anført som Bevis for, at Vitruv har levet i den latinske Litteraturs Guldalder, IX, 3, 17, hvor han omtaler sig selv som Lucret's, Ciceros og Varros Samtidige: «Item plures post nostram memoriam nascentes cum Lucretio videbuntur velut coram de rerum natura disputare, de arte vero rhetorica cum Cicerone, multi posterorum cum Varrone conferent sermonem de lingua Latina». Efter det Foregaaende vide vi, hvad vi skulle dømme om en saadan Udtalelse.

Derimod er der et Sted, jeg maa gjøre opmærksom paa, da det synes tydelig at røbe en senere Tid. I, 4, 9: «Maiores enim pecoribus immolatis quæ pascebantur in iis locis, quibus aut oppida aut castra stativa constituebantur, inspiciebant iocinera, et si erant livida et vitiosa primo, alia immolabant dubitantes utrum morbo an pabuli vitio læsa essent. Cum pluribus experti erant et probaverant integram et solidam naturam iocinorum ex aqua et pabulo, ibi constituebant munitiones, si autem vitiosa inveniebant, iudicium transferebant item humanis corporibus pestilentem futuram nascentem in his locis aquæ cibique copiam». Det er aabenbart Extispicia, han tænker paa. Disse staa for ham som en forsvunden Antikvitæt; men dette var de ikke i August's Dage. Det vilde jo være umuligt, at August, der ellers gjorde Alt, hvad han kunde for at bevare og gjenoplive de gamle religiøse Skikke, skulde stille sig anderledes ligeoverfor denne, hvis Undladelse kunde demoralisere Hæren i det afgjørende Øieblik; men vi behøve ikke at indskrænke os til Slutninger; vi have et positivt Bevis i Lucans udførlige Skildring I, 610 ff. Vitruv synes ikke engang at ane, at det er en religiøs Offerhandling; det er for ham en hygieinisk Foranstaltning for at prøve Drikkevandets Godhed; og den anvender han ikke blot, naar der skulde anlægges en By, hvortil man vel, hvis Stedet var usundt, kunde vælge en anden Plads, men ogsaa ved Anlæg af Leire, hvor det militære Hensyn maatte være det bestemmende. Ved stativa tænker han ikke paa de Leire, som Cæsar og hans Feltherrer opslog, og som tænkes at skulle benyttes en Vinter over eller maaske to, men paa Keisertidens Grænsefæstninger, der vare virkelige Byer. De ældste af disse finde vi ved Rhinen, og havde Vitruv levet paa August's Tid, kunde han altsaa ikke tillægge «maiores» dem.

V.

De foregaaende Undersøgelser have ledet os til det Resultat, at Forfatteren til Vitruvii libri de architectura ikke har levet paa Augusts Tid, men en rum Tid senere, næppe før det 3die Aarh., maaske endog i det 5te, hvis vi tør uddrage nogen bestemt Slutning af hans Theori om Templernes Orientering (se foreg. S.). Han synes at have levet i Ravenna eller dens Omegn. Han er ikke nogen praktisk Architect, men en Dilettant, som han selv siger VI Præf. 4: «Cum ergo et parentium cura et præceptorum doctrinis auctas haberem copias disciplinarum, philologis et philotechnis rebus commentariorumque scripturis me delectans eas possessiones animo paravi, e quibus hæc est fructuum summa, nullas plus habendi esse necessitates, eamque esse proprietatem divitiarum maxime, nihil desiderare». Hvor megen Tillid han end har til sine Kundskaaber i Architektur og Mekanik, saa har han dog ikke havt Mod til at udgive sin Bog under sit eget Navn. Han hører ikke til dem, der, som han udtrykker sig III Præf. 2, dignitatis notas et commendationis gratiam habuerunt, men til dem, der, uagtet de ere ligesaa dygtige som de store Mestre, dog forblive ubekjendte, fordi de a felicitate fuerunt deserti, han har derfor valgt et gammelt Navn, der syntes at have en vis Anseelse, og givet sin Bog Skin af at være forfattet af den hos Plinius nævnte Vitruvius.

Lignende havde været gjort før. I Grækenland var det maaske ikke saa meget flænge efter Platons og Demosthenes' Død, at man forfattede Breve og Taler, der udgaves for at være skrevne af disse Forfattere; man forfattede et Brev, som Kong Philip af Macedonien skulde have skrevet til Athenæerne o. a. l. Nogle af disse Forfalskninger bleve allerede opdagede af Oldtidens Kritikere; andre ere paaviste af nyere Philologer, som Phalaris' Breve; ligesaa den iblandt Lukians Skrifter opbevarede Bog om den syriske Gudinde, hvis Sprog efterligner Herodot og hvis Forfatter vel ikke nævner sig selv, men fortæller at hans Navn er opskrevet i Gudindens Tempel¹⁾; endelig den saakaldte Kreter Diktys og hans Efterfølger, Phrygeren Dares, der udgav sig for at have levet paa den trojanske Krigs Tider og at kunne fortælle Historien om Troias Ødelæggelse i en troværdigere Skikkelse end Homer. Romerne stode i denne Henseende ikke tilbage for Grækerne. Cornelias Breve til hendes Søn C. Gracchus ere meget omtvistede, og det Samme gjælder om Ciceronis Epistolæ ad Brutum, især om 2den Bog. Den ham tillagte Oratio antequam iret in exilium og de Sallust tillagte Breve til Cæsar og hans Invectiva in Ciceronem ligesom Ciceros Svar derpaa ere aabenbart uægte. At den Kogebog, vi have under Navnet Apici Coeli de re coquinaria, skulde være af den hos Seneca og Tacitus omtalte Gourmand fra Tibers Tid, er der Ingen der tror. Og for at nævne et med vor Vitruv fuldstændig analogt Exempel, den latinske Oversætter af Daretis Phrygii de excidio

¹⁾ Kalkmann, Pausanias der Perieget S. 9.

Troia historia vil jo bilde os ind, at han er Cornelius Nepos og har dediceret Bogen til Sallust.

At Vitruv har baaret sig ad paa samme Maade, have vi søgt at bevise. Ikke blot det Uklassiske i Sprog og Stil, men endnu mere Forfatterens Omtale af reale Forhold røber, at han ikke har været Augusts Samtidige. Det er ikke muligt at tænke sig, at nogen Samtidig kunde skrive en saadan Dedikation til August. Ligesaa utænkligt er det, at Nogen, der havde tjent under Cæsar kunde komme med en saadan Røverhistorie som den om Castellum Larignum, eller, hvad der er endnu stærkere, give en saa fuldstændig urigtig Fremstilling af Massilias Beleiring. Det er ubegribeligt, at en Romer, der paa Augusts Tid skrev om Architektur, ikke med et Ord skulde omtale alle de Architekturs Vidundere, der da reiste sig, og, naar han vilde have oplysende Exempler, ikke tog dem fra hvad Alle kjendte, men indskrænkede sig til at skrive ud af en ældre Haandbog. Vi kunne heller ikke tro, at man paa en Tid, da Isisdyrkelsen næsten var forbudt i Rom, skulde betragte det som en Selvfølge, at der skulde være et Isistempel i enhver By. Men allerubegribeligst er det, at han, medens han ikke tiltaler August med dette hans Hædersnavn, som Alle brugte, dog bygger et Tempel for August i Fanum, skjøndt August ikke tillod, at man byggede Templer for ham i Italien, saa længe han levede, og Cæsars Samtidige maatte være en udlevet Olding, hvis han havde overlevet August.

Om dette Augustustempel og Basilikaen ere byggede af den virkelige Vitruv kort efter Augusts Død, eller hvordan det hænger sammen dermed, derom ville vi ingen Mening yttre, da vi nu engang ikke have nogen Tillid til den Mand, der har antaget hans Navn og beskrevet denne Bygning. Om den virkelige Vitruv vide vi meget lidt. Han er ældre end Frontinus. Plinius nævner ham blandt sine Kilder; men vi vide slet ikke, hvad han har taget fra ham. Servius citerer et Sted af ham, men dette findes ikke i den under Vitruvs Navn overleverede Bog (se ovfr. S. 104 (12)); det er saaledes sandsynligt, at denne endnu ikke dengang har set Lyset, men den ægte Vitruv har endnu existeret. Den af nogle Philologer fremsatte og forsvarede Paastand, at Plinius skulde have excerperet Vitruv, have vi gennemgaaet og modbevist i det Enkelte; det maa snarest antages, at baade Plinius, Palladius og Vitruv have benyttet Varros Skrift de architectura, og af og til benyttet det saa nøiagtig, at der er fremkommen en næsten ordret Overensstemmelse imellem de tre Forfattere. Derimod kan det betragtes som afgjort, at Vitruv har benyttet og delvis oversat Mekanikeren Athenæos, der maa antages at have levet i det 3die Aarh. eft. Chr.

Uagtet Forfatteren saaledes har vist sig som en Charlatan, der omgaaes mislig med Sandheden, ere vi ham dog taknemlige for mange af hans Meddelelser, fordi vi savne de Kilder, han har havt til sin Raadighed; men alle hans Meddelelser maa underkastes en streng Kritik. Særlig viser Uvederhæftigheden sig, hvor han roser sig af sin store Læsning og Litteraturkundskab. VI, Præfat. 3 citerer han Epikurs Ord: «pauca sapientibus

fortunam tribuere, quæ autem maxima et necessaria sunt, animi mentisque cogitationibus gubernari». Han tilføier, at ogsaa andre Filosofer havde sagt det Samme; derefter: «non minus poetæ, qui antiquas comoedias Græce scripserunt, easdem sententias versibus in scæna pronuntiaverunt, ut Eucrates, Chionides, Aristophanes, maxime etiam cum his Alexis». Eukrates er der Ingen der hedder; man kunde maaske rette det til Krates; men man kan være ganske vis paa, at Forfatteren aldrig har seet et Vers hverken af Krates eller af Chionides, selv om man vilde antage, at han har kjendt Citater af Aristophanes og Alexis. — III, Præf. 2 siger Vitruv, at medens nogle Billedhuggere have været saa heldige at opnaa et stort Navn, er der andre, som, uagtet de vare lige saa dygtige, ikke have havt samme Held, ut Teleas Atheniensis, Chion Corinthius, Myagrus Phocæus, Pharax Ephesius, Boedas Byzantius etiamque alii plures; non minus item pictores, uti Aristomenes Thasius, Polyycles et Andron Ephesii, Theo Magnes ceterique. Ganske vist ere disse aldeles ubekjendte, og der er Ingen ellers, der har stillet dem ved Siden af Polyklit, Phidias og Lysip; men vi tillade os ogsaa at betvivle ikke blot Vitruvs Berettigelse dertil, men ogsaa overhovedet at de have existeret. — Meget interessant vilde VII Præf. 11 ff. være, hvis vi turde stole derpaa. Forfatteren fortæller, at Agatharchos, der malede Theaterdekorationer for Æschylos, havde efterladt sig en Optegnelse (Commentarius) derover; hvorefter Demokritos og Anaxagoras nøiere havde udviklet Perspektivens Theori. § 12: «Postea Silenus de symmetriis doricorum edidit volumen, de æde Iunonis quæ est Sami doricæ Theodorus, de ionica Ephesi quæ est Dianæ Chersiphron et Metagenes, de fano Minervæ quod est Prienæ ionicum Pytheos, item de æde Minervæ doricæ quæ est Athenis in arce Ictinos et Carpion, Theodorus Phocæus de tholo quæ est Delphis, Philo de ædium sacrarum symmetriis et de armamentario quod fecerat in Piræei portu, Hermogenes de æde Dianæ ionica quæ est Magnesiæ pseudodipteros et Liberi patris Teo monopteros, item Arcesius de symmetriis corinthiis et ionico Trallibus Æsculapio, quod etiam ipse sua manu fecisse dicitur, de Mausoleo Satyrus et Pytheos». Af disse Kunstnere er der nogle, som ikke kjendes andenstedsfra, Silenus, Carpion, Theodorus Phocæus og Mausolæts Bygmestere; Junos Tempel paa Samos har aldrig været dorisk; selv de allerældste Levninger, som ere fundne ved de nyeste Udgravninger, ere ioniske, se Girard: *Bullet. de Corresp. Hellén.* IV p. 389. § 14 fortsættes: «Præterea minus nobites multi præcepta symmetriarum conscripserunt, uti Nexaris, Theocydes, Demophilos, Pollis, Leonidas, Silanion Melampus, Sarnacus, Euphranor» (af disse ere Silanion og Euphranor Billedhuggere, en Leonidas nævnes som Maler, en Pollis som Billedhugger; de Andre ere aldeles ukjendte). «Non minus de machinationibus uti Diades, Archytas, Archimedes, Ctesibios, Nymphodorus, Philo Byzantius, Diphilos, Democles, Charidas, Polyidos, Pyrros, Agesistratos. «Ogsaa her findes nogle aldeles ukjendte Navne, hvorimod den af Vitruv selv saa stærkt benyttede Athenæos ikke nævnes; han har formodentlig ligget hans egen Tid altfor nær; at nævne ham vilde

være at røbe sig selv. Der fortsættes: «quorum ex commentariis quæ utilia esse his rebus animadverti, collecta in unum coëgi corpus, et ideo maxime quod animadverti in ea re ab Græcis volumina plura edita, ab nostris oppido quam pauca. Fuficius nimirum de his rebus primus instituit edere volumen, item Terentius Varro de novem disciplinis unum de architectura, P. Septimius duo». At han skulde have læst alle disse Skrifter, som han selv siger, er selvfølgelig Humbug¹⁾; han har næppe kjendt Andre end Varro. Om de Andre alle have existeret, er et stort Spørgsmaal. De ældste Navne tilhøre en Tid, da der slet ikke kan tænkes en saadan Faglitteratur; vi maa ned til det 5te Aarh., inden der kan være Tale om Sligt; Polyklits Kanon er det første Exempel. Hvad Philon angaar, er der naturligvis Intet i Veien for, at han kan have skrevet de ædium sacrarum symmetriis; men naar man vil dokumentere hans Skrift om Skeuotheket i Piræus ved den af Meletopulos i 1882 fundne Indskrift (Corp. Inscr. Att. II, 2 n. 1054), saa er denne jo ikke noget litterært Arbeide, men den med Staten oprettede Kontrakt, hvorefter han paatager sig at opføre Bygningen. En saadan blev altid oprettet, og indhugget i Sten; vi have flere høist vigtige Exempler af denne Art tilbage, som Indskriften om Restaurationen af Athens lange Mure (Corp. Inscr. Att. II, n. 167), Indskriften fra Lebadea (Fabricius, de architectura Græca commentationes epigraphicæ 1881), den Epidauriske (Baunack, Aus Epidaurus, 1890), de Deliske (C. I. A. IV, 3 n. 1054 og Bull. de Corr. Hellén. 1890), de Eleusinske (C. I. A. IV, 2, n. 1054 b f.); men alt dette hører ikke Litteraturen til. Grækernes arkitektoniske Litteratur har sikkert været temmelig fattig og væsentlig tilhørt en sen Tid.

¹⁾ Smlg. Urlichs Ueber griechische Kunstschriftsteller (1887), S. 17.

Observations sur Vitruve et sur le temps où peut avoir été écrit l'ouvrage qui
porte ce titre

par

J.-L. Ussing.

(Résumé.)

Depuis sa première apparition à la fin du XV^e siècle, l'ouvrage de Vitruve sur l'architecture a été regardé comme un des plus précieux trésors de l'antiquité. Un traité complet d'architecture, écrit du temps d'Auguste, c'est-à-dire aux plus beaux jours de l'art romain, était d'un excellent secours pour l'intelligence des restes de l'antiquité; et c'était un manuel utile pour ceux qui cherchaient à imiter ces chefs-d'œuvre. Jusqu'au siècle dernier on n'avait pas encore pu étudier assez exactement les monuments grecs; mais alors on commença à se méfier un peu de lui; on vit que, s'il est le seul à qui nous devons ce grand nombre de renseignements précieux sur l'architecture, son recueil contient beaucoup de choses où l'on sent peu le goût de l'art vraiment classique, et d'autres qui, répugnant à un véritable homme du métier, ne peuvent être écrites que par un auteur très superficiel. Les philologues avaient toujours trouvé que sa manière d'écrire était affreuse; mais, disait-on, c'est un simple ouvrier peu instruit dans la grammaire et la rhétorique et parlant le jargon du bas peuple. Au contraire, c'est un homme qui se vante de son instruction et de ses connaissances (voir la préface du VI^e livre) et qui évidemment cherche à imiter Cicéron. Enfin, dans une lettre à Goethe (1829) un Allemand, C.-F.-L. Schultz, conseiller à la cour de Wetzlar, déclara ouvertement que ce Vitruve était un imposteur. Il n'avait pas vécu du temps d'Auguste; on se trompait en croyant qu'il avait fourni des matériaux à Pline et à Frontin; les erreurs colossales qu'il commet, surtout dans le chapitre sur les aqueducs, en étaient la preuve; en somme, il n'était pas architecte. Schultz croyait même qu'il n'appartenait pas à l'antiquité, mais au moyen âge. Il conjectura que c'était le célèbre Gerbert qui devint pape en 999 sous le nom de Sylvestre II. La lettre fut publiée par Welcker dans le *Rheinisches Museum* 1837, mais l'opinion de Schultz fut mal appuyée par les philologues. Il avait aussi poussé trop loin ses hypothèses. Il condamnait non seulement Vitruve, mais aussi Pomponius Mela, qui ne présentait le flanc à aucun soupçon fondé. En outre, le plus ancien manuscrit de Vitruve date du X^e siècle et paraît antérieur à l'archevêque Gerbert. Schultz continua ses recherches, mais, occupé, comme il était, des affaires de l'État, il ne parvint pas à achever son ouvrage. Le fragment fut publié après sa mort par son fils: *Untersuchungen über das Zeitalter des römischen Kriegsbaumeisters Marcus Vitruvius Pollio*, von C.-F.-L. Schultz, Geheimen Ober-Regierungs-Rath, herausg. von Otto Schultz, Ingenieur Lieutenant, 1856.

Les témoignages contre l'authenticité de Vitruve y sont augmentés et corroborés, mais l'hypothèse qu'il aurait vécu au moyen âge, est abandonnée; S. est plus disposé à l'attribuer à l'âge de Constantin ou de Théodose. Cet excellent petit livre n'éveilla que peu l'attention. L'auteur n'était pas philologue et par conséquent peu estimé des philologues, et en général les philologues savaient peu de technique. Dans son histoire de la littérature romaine, Teuffel a fait mention de ce livre, mais comme un essai manqué. Cette note a été reproduite dans les éditions posthumes de Teuffel, mais supprimée dans la dernière (1890); il ne sera donc plus permis de douter de l'authenticité de Vitruve. Or, reprenons la question, et je suis convaincu que mes lecteurs rendront justice à Schultz, et j'espère que désormais ce Vitruve sera rayé du nombre des auteurs de l'âge d'or des Latins.

I.

Tout le monde est d'accord que le langage de Vitruve n'est pas celui qu'on écrivait du temps d'Auguste. L'ensemble en est tout différent, et l'on y trouve quantité de mots et de constructions inconnues à cette époque. J'en ai fait un recueil assez considérable, mais sans doute peu complet, p. 6 et suiv.; j'en citerai quelques traits des plus saillants.

L'auteur emploie plus souvent que les auteurs classiques des substantifs abstraits, même au pluriel.

Au lieu de *narrare* il dit *memorare*, au lieu de *ire* il dit *vadere*.

Il ne connaît ni *nim*, *nonne*, ni *an*, ni *ne* enclitique. La seule particule par laquelle il commence une interrogation indirecte, est *si*.

Les conjonctions *aut* et *sive* se remplacent indifféremment.

Il aime à employer des prépositions, surtout *ad* au lieu du datif, p. ex. *proximus ad, ad solvendum non erit*.

Dans les comparaisons, au lieu de l'ablatif il emploie quelquefois le génitif, p. ex. *superiora inferiorum fieri contractioniora*, et peut-être même la préposition *ab*, v. VI, 3, 5 selon la correction de Rose: *non enim atria minora ab maioribus easdem possunt habere symmetriarum rationes*.

Enfin, quant à l'ordre des mots dans la proposition, la négation se trouve souvent au commencement de la phrase, même quand elle devait être liée plus étroitement au verbe; et de même les verbes auxiliaires *esse*, *posse*, *velle* précèdent souvent leurs verbes complémentaires.

Ces traits et beaucoup d'autres sentent la décadence de la langue latine et sa transition aux langues romanes. Mais ce phénomène a été expliqué différemment par beaucoup de philologues. Ils pensent que c'est l'influence de la langue vulgaire, car on croit qu'à côté de la langue de la littérature il a existé, même dans les temps les plus reculés, une langue populaire qui en était très différente et qui serait la vraie source des langues romanes. Certainement, chez toutes les nations, on trouvera une différence entre la façon de parler des hommes cultivés et celle du bas peuple. La langue se montre un peu raffinée chez les uns, un peu négligée chez les autres, chez les uns enrichie de quelques notions de la culture d'esprit supérieure, chez les autres de quelques mots anciens oubliés par la société cultivée et de quelques formations plus ou moins arbitraires;

(l'argot proprement dit n'appartient pas à la langue, et un écrivain comme Vitruve serait le dernier à s'en servir). Mais malgré cette différence c'est toujours la même langue. Il n'est pas encore prouvé qu'il en ait été autrement chez les Romains et qu'il ait existé même dans les temps classiques une pareille langue vulgaire qu'on trouve vers la fin de l'Empire; en tout cas, comme nous le verrons plus clairement dans la suite, Vitruve ne peut pas être cité comme témoin.

II.

Il est certain qu'un auteur nommé Vitruve a vécu au commencement du premier siècle ap. J.-C., car il est cité par Pline et par Frontin; mais il n'est pas certain qu'il ait écrit le livre qui porte son nom. Dans le catalogue des auteurs dont Pline s'est servi pour son Histoire naturelle, Vitruve est nommé pour les 16^e, 25^e et 36^e livres, mais non pour le 31^e, ni pour le 33^e, où il y avait autant de raison de le nommer. C'est dans le 31^e livre, § 58, que nous lisons qu'un *fistula quinaria* est un tuyau de plomb formé d'une plaque large de 5 doigts, et Frontin (*de aquis*, 25) nous informe que cette explication du nom était donnée par l'architecte Vitruve, tandis que d'autres l'expliquaient autrement. On a comparé ceci à Vitruve VIII, 7 (6), 4, où on lit des choses qui concordent avec cette opinion, sans toutefois être identiques, ce qu'on attendrait, s'il était la source de cette notice. Vitruve est aussi cité au IV^e siècle par Servius ad Verg. *Æn.* VI, 43: *Vitruvius, qui de architectonica scripsit, cum ab aliquo arcemur ingressu, id ostium dicit ab ostando, cum ingredimur, aditum ab adeundo*; mais ce passage ne se trouve pas dans le Vitruve que nous avons, et cependant il n'y a pas une seule lacune dans les dix livres. Aussi de telles observations étymologiques ne se trouvent jamais dans cet auteur. On pourrait ajouter qu'il appelle son livre *de architectura*, et non, comme dit Servius, *de architectonica*.

Cependant on est généralement convaincu que Vitruve a fourni à Pline partout où ils parlent des mêmes choses. Dans une dissertation intitulée *Vitruv als Quelle des Plinius*, insérée dans le *Philologus* 1872, l'éditeur de Pline, M. Dethlefsen, a entrepris de comparer soigneusement les textes des deux auteurs afin de prouver que Pline avait simplement fait des extraits de Vitruve. Mais en établissant cette comparaison avec un peu plus de critique, on parviendra sans doute à une conclusion tout à fait différente. Il y a une grande différence entre le style de Vitruve et celui de Pline; l'un est prolix et babillard, l'autre bref, quelquefois jusqu'à l'obscurité. Or, on a cru que Pline avait abrégé Vitruve. Mais que dire quand, malgré son laconisme, Pline contient des faits qui ne se trouvent pas dans Vitruve, tandis que les amplifications de Vitruve sont ou de longs raisonnements fades et inutiles ou des choses qu'on pourrait facilement dire soi-même? Que dire, quand l'exposition de Pline est plus exacte et plus claire que celle de Vitruve, qui même s'est rendu coupable de quelques malentendus? Si le lecteur désire en avoir une idée plus complète, il voudra bien se reporter à l'exposition faite ci-dessus, p. 14 et suiv.; en voici quelques exemples.

Dans le XVI^e livre, Pline traite des arbres. Qu'il en consigne un plus grand nombre que Vitruve, ce n'est pas étonnant, car il a un autre but; mais comparons son

§ 197 à Vitruve, II, 9, 13. Pline: *Cedrus in Creta, Africa, Syria laudatissima; cedri oleo peruncta materies nec tineam nec cariem sentit. Iunipero eadem virtus quæ cedro; vasta hæc in Hispania, maximeque Vaccæis. Vitruve: Item cedrus et iuniperus easdem habent virtutes et utilitates, sed quemadmodum ex cupresso et pinu resina, ex cedro oleum, quod cedreum dicitur, nascitur, quo reliquæ res cum sunt unctæ, uti etiam libri, a tineis et carie non læduntur . . . Ea Ephesi in cæde simulacrum Dianæ, etiam lacunaria et ibi et in ceteris nobilibus fanis propter æternitatem sunt facta. Nascuntur autem ex arbores maxime Cretæ et Africæ et nonnullis Syriæ regionibus.*

Le prétendu architecte nous entretient de l'usage qu'on fait de l'huile de cèdre pour conserver les livres; c'est là matière à réfléchir; mais de plus voyons qu'il confond les deux arbres. Il raconte qu'ils croissent tous deux dans la Syrie, en Crète et en Afrique. Pline est mieux informé; il sait que le genévrier ne prospère que dans des climats plus froids, dans le Nord de l'Espagne. Quant au temple d'Éphèse, Pline rapporte § 213: *Convenit tectum eius esse e cedrinis trabibus; de simulacro ipso deæ ambigitur; ceteri ex ebano esse tradunt, Mucianus III cos. ex his, qui proxime viso eo scripsere, vitigineum.* Si cela se dérive de Vitruve, qu'il nomme parmi ses auteurs, ce n'est pas le même Vitruve que nous avons. — Aussi, en comparant Pline § 218 s. avec Vitruve, II, 9 et suiv., on observera entre autres choses que le cerisier, dont Pline vante la solidité, ne se trouve pas chez Vitruve.

Dans le XXXI^e livre, Pline parle des eaux et dans le § 36 des manières d'examiner leur qualité: *Damnatur imprimis fontes, qui caenum faciunt, quique malum colorem bibentibus; refert et si vasa aerea inficiunt, aut si legumina tarde percoquant, si liquatæ leniter terram relinquunt decoctaque crassis obducunt vasa crustis.* En comparant le passage parallèle de Vitruve (VIII, 5 (4), 1) on s'indigne de la prolixité inutile de cet auteur, et cependant il y manque une des preuves, et même une des plus faciles: si l'eau, filtrée doucement, dépose des sédiments (*si liquatæ leniter terram relinquunt*).

Dans le § 57, Pline parle des manières de conduire l'eau; Vitruve fait de même, VIII, 7 (6); mais ici on trouve une différence frappante. Chez Pline nous lisons: *Libramentum aquæ in centenos pedes sicilici minimum erit*, «La pente sera au moins de trois lignes par cent pieds»; chez Vitruve, VIII, 7 (6), 1: *Libramenta habeat fastigata ne minus in centenos pedes semipede.* Il veut une pente d'un demi-pied, ce qui est absolument impossible. Les éditeurs récents substituent franchement le *sicilico* de Pline au lieu de *semipede*; mais c'est corriger l'auteur et non le texte. En écartant les témoignages les plus décisifs, il sera plus facile de gagner le procès.

Les couleurs sont traitées par Vitruve dans le VII^e livre. On y lit c. 11, 1: *Cærulei temperationes Alexandria primum inventæ; postea item Vestorius Puteolis instituit faciendum.* Pline, XXXIII, 161: *Cæruleum arena est. Huius genera tria fuere antiquitus, Ægyptium, quod maxime probatur; Scythicum; hoc diluitur facile, cumque teritur, in quattuor colores mutatur, candidiorem nigrioremque; præfertur huic etiam nunc Cyprium. Accessit his Puteolanum et Hispaniense . . . Nuper accessit et Vestorianum ab auctore appellatum.* Dira-t-on qu'ici Pline a fait un extrait de Vitruve?

Dans le XXXV^e livre, § 170 et suiv., Pline donne des règles pour la fabrication

des briques¹⁾. *Lateres non sunt e sabuloso neque arenoso multoque minus calculoso ducendi solo, sed e cretoso et albicante aut ex rubrica vel si etiam ex sabuloso, e masculino certe. Finguntur optime vere, nam solstitio rimosi fiunt. Aedificiis non nisi bimos probant. Vitruve II, 3, 1: Primum de lateribus qua de terra duci eos oporteat dicam; non enim de harenoso neque de calculoso luto neque sabulone soluto sunt ducendi, quod ex his generibus cum sint ducti, primum fiunt graves, deinde cum ab imbris in parietibus spargantur, dilabuntur et dissolvuntur paleæque in iis non cohærescunt propter asperitatem. Faciendi autem sunt ex terra albida cretosa sive de rubrica aut etiam masculino sabulone; hæc enim genera propter levitatem habent firmitatem et non sunt in opere ponderosa et faciliter aggerantur. Ducendi autem sunt per vernum tempus et auctumnale, ut uno tenore siccescant; qui enim per solstitium parantur, ideo vitiosi fiunt, quod summum corium sol acriter cum præcoquit, efficit ut videatur aridum, interior autem sit non siccus, et cum postea siccescendo se contrahit, perrumpit ea quæ erant arida... Maxime autem utiliores erunt, si ante biennium fuerint ducti... Uticenses latere, si sit aridus et ante quinquennium ductus, cum arbitrio magistratus fuerit ita probatus, tunc utuntur in parietum structuris.*

Sans nous arrêter aux petites différences, nous noterons que suivant Pline, le printemps est la meilleure saison pour fabriquer les briques; Vitruve veut qu'on les tire ou au printemps ou à l'automne; mais l'automne est un temps peu convenable. Ensuite Pline dit qu'on ne doit les employer dans les édifices que deux ans après; Vitruve ajoute qu'à Utique il n'est pas permis de bâtir avec des briques ayant moins de cinq ans, ce que personne ne peut croire.

Je pense que ces exemples suffiront. Il est évident que Pline n'a pas abrégé Vitruve. On serait plutôt tenté de croire que Vitruve avait élargi Pline. Mais ne nous trompons pas; il y a une autre circonstance qu'il faut considérer. Un autre auteur romain, Palladius, qui a écrit un ouvrage de l'agriculture au IV^e siècle ap. J.-C., traite quelquefois des mêmes sujets que Vitruve et Pline, et souvent presque avec les mêmes mots. On a cru que lui aussi avait abrégé Vitruve; mais on peut faire la même objection qu'à l'égard de Pline. Palladius est toujours non seulement plus bref, mais aussi plus exact que Vitruve; il ressemble plutôt à Pline, sans que toutefois on puisse croire les notices de Palladius empruntées à Pline. Il n'y a qu'une seule chose possible, c'est que tous les trois aient puisé à la même source, et cela si fidèlement que très souvent ils ont rendu littéralement le texte même de l'auteur. Et cette source, il n'est pas très difficile de la découvrir; c'est Varron, qui dans son encyclopédie, *De novem disciplinis*, avait traité aussi de l'architecture. En beaucoup de choses, ce savant célèbre fut le précepteur de la postérité. Il est vrai qu'une grande partie de ses œuvres périrent prématurément, mais ses ouvrages principaux, surtout ses antiquités, fournirent des éléments à saint Augustin et à d'autres écrivains chrétiens. Il faut croire que son encyclopédie a été employée par tout le monde jusqu'à ce qu'elle fût remplacée par celle de Martianus Capella.

¹⁾ Il ne s'agit pas des briques cuites, mais des briques séchées au soleil; ni Pline ni Vitruve n'ont assez distingué ces deux genres.

III.

Varron est donc l'auteur primitif de toutes ces notices sur l'architecture; mais il n'en résulte rien concernant l'époque où Vitruve écrivait, car Varron pouvait être utilisé également par les écrivains du I^{er} et du V^e siècle. Mais nous aurons des preuves décisives.

Dans le livre X, où Vitruve traite des machines de guerre, il y a une grande partie dont nous connaissons l'original. MM. Schneider et Hase ont observé que les chapitres 13—15 (19—21) étaient empruntés à un auteur grec Athénée le Mécanicien. On ne se faisait aucun scrupule d'admettre cette opinion, car on croyait que cet Athénée était un auteur alexandrin de l'école d'Archimède ou de Ctésibius, et que ce Marcelle à qui il a dédié son ouvrage, était le célèbre conquérant de Syracuse; mais récemment une autorité en pareille matière, M. Diels (Sitzungsberichte der Berliner Academie 1893, p. 111, note) a déclaré que la langue et le style de cet auteur le renvoient au II^e ou III^e siècle ap. J.-C. Partageant l'opinion commune que Vitruve avait écrit du temps d'Auguste, il concluait naturellement qu'il n'avait pas traduit Athénée, mais que tous les deux avaient puisé à une même source. Un jeune philologue de Leipzig, M. Thiel, a saisi cette idée, et tâché de prouver que cette source commune était un certain Agesistratus qu'Athénée nomme comme son devancier. Il n'y a pas réussi. En comparant les textes des deux auteurs, ce que nous avons fait ci-dessus, p. 30—43, on se convaincra aisément que nous n'avons pas deux versions parallèles du même original, mais que Vitruve a simplement traduit Athénée. Suivant sa manière, que nous connaissons déjà, il a rendu l'original tantôt littéralement, tantôt plus librement en omettant ce qu'il ne comprenait pas et quelquefois ajoutant des commentaires et des réflexions banales, lorsqu'il se croyait assez instruit. Et, chose curieuse, cet homme traduit non seulement ce qui regarde son sujet, mais aussi des passages qui n'ont pas d'autre but que de satisfaire à la vanité de l'écrivain qu'il a traduit. Il répète presque littéralement le reproche que fait Athénée à Diades d'avoir promis solennellement de décrire quelques machines, et de ne pas tenir parole (Athen. p. 35, Vitruv. X, 19, 8). Évidemment Vitruve veut nous faire croire qu'il a étudié Diades, qui était contemporain d'Alexandre le Grand, et non Athénée qu'on savait avoir vécu au III^e siècle ap. J.-C., ce qui aurait compromis ouvertement le prétendu ingénieur de César et d'Auguste. Le texte d'Athénée dont s'est servi Vitruve, est presque toujours conforme au nôtre; mais ici il y a une différence qui paraît être due à la négligence de Vitruve. Chez Athénée nous lisons (p. 15): τὸν δὲ χόρακα οὗ φημι εἶναι ἄξιον κατασκευῆς. Athénée désapprouve complètement la machine appelée *corax*. Vitruve a lu *φησί* au lieu de *φημί*. Alors le sujet devient Diades, et l'ingénieur qui avait inventé cette machine, dit lui-même qu'il ne vaut pas la peine de la construire, ce qui n'est guère possible.

Quant à l'époque d'Athénée, il n'est pas nécessaire d'être très versé dans l'histoire de la langue grecque pour constater quand il vivait. On n'a qu'à lire l'introduction du livre. Du commencement à la fin elle rappelle les essais des sophistes des II^e et III^e siècles (voir ci-dessus, p. 29). A la fin du livre on trouvera un témoignage encore plus évident. L'auteur dit qu'il ne faut pas croire qu'il a écrit son livre pour apprendre aux hommes à

conquérir et détruire; il décrit les machines de siège pour mettre les assiégés en état de se défendre; car il faut être armé contre les assaillants, surtout contre ceux qui ne veulent pas se soumettre aux lois salutaires de l'empire, *κατὰ τῶν οὐχ ὑποταγησομένων τοῖς καλοῖς τῆς ἡγεμονίας νόμοις*. Il n'existe, on le voit, qu'un seul empire, l'Empire romain, et le plus grand danger vient des rebelles qui ne respectent pas les lois, mais aspirent à s'emparer de la couronne, ce qui nous met au III^e ou au IV^e siècle.

Du reste, M. Diels n'est pas le premier savant qui ait mis Athénée aux temps des empereurs. Déjà Casaubon, dans son commentaire à la biographie de l'empereur Gallien, a observé qu'Athénée le Mécanicien pouvait bien être le même que cet Athénée de Byzance, à qui l'empereur confia de veiller à la réédification et fortification des villes (Trebell. Poll. Gallien, c. 13: *instaurandis urbibus muniendisque profecit*). Peut-être l'ouvrage même que nous avons, lui a servi à qualifier cette fonction.

IV.

«Mais, a-t-on dit, c'est trancher la question que de récuser d'emblée le témoignage de l'auteur même; un faussaire se trahit toujours en quelque passage!» Eh bien! c'est justement ce que fait Vitruve. Abstraction faite du langage, voyons les faits qui se présentent dans l'ouvrage.

Commençons par la dédicace (ci-dessus, p. 5). On l'a comparée au commencement de la lettre d'Horace à Auguste, et il est très probable que Vitruve a connu Horace. Mais quelle différence entre ce chef-d'œuvre de tact et de finesse et ce qu'a produit Vitruve! Horace, l'ami personnel d'Auguste, n'oublie jamais la vénération due au premier homme de l'Empire; Vitruve, le sous-officier pensionné, commence, il est vrai, par l'hommage du *divina mens et numen* de l'empereur, et il dit comme Horace qu'il n'ose pas déranger l'homme occupé de toutes les affaires de l'État; mais au même moment il vante ses propres *magna cogitationes*. Il nous raconte qu'il a connu César, qu'il s'est intéressé à lui en raison de sa vertu (*eius virtutis studiosus*), et qu'après la mort de César il a transporté sa faveur (*contulit favorem*) à Auguste (!). Comme il a reçu une pension, il veut se montrer reconnaissant, et, voyant qu'Auguste élevait de nombreux édifices, il lui a offert cet ouvrage afin qu'il puisse lui-même s'instruire de ce qui est nécessaire sans avoir recours à d'autres. Croit-on vraiment que personne écrirait de pareilles choses à Auguste? M. Terquem (*La science romaine à l'époque d'Auguste*, Lille 1887) cherche à l'excuser en disant qu'il écrivait son livre sur la demande expresse d'Auguste, mais Vitruve dit lui-même qu'il le fait *proprio motu*, pour se montrer reconnaissant.

Vitruve appelle Auguste *Imperator Cæsar*; Horace l'appelle simplement *Cæsar*, ce qui était son nom de famille. Vitruve voulant faire quelque chose de plus, y ajoute *imperator*. Mais pourquoi ne lui donne-t-il pas le nom d'Auguste, ce titre unique que le sénat lui accorda l'an 27 av. J.-C.; qu'il accepta et que depuis ce temps on ne pouvait se dispenser d'employer, si l'on voulait lui faire honneur? Est-ce que son ouvrage a été écrit avant l'an 27, et les philologues se sont-ils trompés en affirmant qu'il date de l'an 13 environ? Mais Vitruve connaît très bien le nom d'Auguste. Dans le livre V, 1, 7, il

décrit une basilique qu'il a bâtie à Colonia Julia Fanestris, c'est-à-dire à Fano près de l'Adriatique. A cette basilique était attaché un temple d'Auguste, *aedis Augusti*.

Mais comment? Est-ce qu'en Italie nous trouvons un temple élevé à Auguste de son vivant? Nous savons par Suétone (*Aug.* 52) et Dion Cassius (LI, 20) que c'était là une chose qu'il ne permettait pas. Aux Grecs qui étaient depuis longtemps accoutumés à cette sorte de divinisation, il le permettait à la condition pourtant qu'on y ajoutât la déesse Roma et que ce fût un temple de Roma et d'Augustus. On pouvait ériger des autels et faire des sacrifices pour sa santé, pour son retour heureux, pour sa victoire, pour la paix qui en résultait, et généralement pour la Fortune Auguste, et l'on nommait des prêtres pour y faire des sacrifices; mais un temple proprement dit ne convenait qu'aux dieux du ciel. On a cherché à réfuter le témoignage de Suétone et de Dion en alléguant deux inscriptions du temps d'Auguste; mais l'une (*Inscript. Regni Neapol.* n° 1406) parle d'un *Cæsareum*, et non d'un *Augusteum*; l'autre, la célèbre inscription de Pise C. I. L. XI, 1, 1420 raconte en effet, que c'était *in foro in Augusteo* que les décurions s'étaient réunis pour décréter les honneurs au défunt Lucius César; mais un *Augusteum* n'est pas la même chose qu'un *aedis Augusti*. C'est plutôt une basilique qui porte le nom d'Auguste et l'honore par une statue, comme cet édifice de Pompéi qu'on a appelé *Marcellum Augusti*. Nous en avons le témoignage exprès chez Joh. Malalas, qui nous informe qu'à Antioche Jules César fonda une basilique qui fut appelée *Καὶσάριον* (voir ci-dessus, p. 49).

Vitruve parle quelquefois des choses qui se sont passées du temps de Jules César; p. ex., VIII, 4, 25: *C. Julius Masinissæ filius, cuius erant totius oppidi agrorum possessiones, cum patre Cæsare militavit. Is hospitio meo est usus; ita cotidiano convictu necesse fuerat de philologia disputare.* Il serait très hasardeux d'identifier ce Massinissa avec le Misintha, dont parle Suétone, *Jul.* 71, et il est impossible qu'il soit le même que celui dont parle Appien (*Civ.* IV, 54), qui était un pompéien acharné. Partant, comme nous ne savons rien d'un tel personnage, nous n'en pouvons rien conclure ni pour ni contre l'authenticité de Vitruve, mais tel n'est pas le cas touchant ce qu'il raconte du siège de Marseille (X, 22). Il raconte que les assiégeants avaient creusé plus de 30 mines, mais les habitants de la ville approfondirent le fossé devant le mur et formèrent de grands bassins d'eau pour noyer ceux qui réussiraient à pénétrer par les mines, de sorte que finalement ils triomphèrent, et l'ennemi leva le siège. Mais nous avons dans le II^e livre du *Bellum Civile* de César sa propre description de ce siège. Il n'y a pas là un mot de ces mines. Nous lisons des remparts qu'on érige, des tours et d'autres ouvrages et des machines qu'on avance vers les murs, comment les assiégés les incendient et les détruisent, mais les Romains les réparent et finalement forcent la ville à se rendre. L'histoire ancienne ne connaît aucun autre siège de Marseille; c'est le même dont parle Vitruve. On voit qu'il fait un conte; nous l'avons pris en flagrant délit.

On s'étonnera peut-être aussi en lisant chez cet ingénieur de César (I, 4, 9): *Maiores enim pecoribus immolatis quæ pascabantur in iis locis, quibus aut oppida aut castra stativa constituebantur, inspiciebant iocinera, et si erant livida et vitiosa primo, alia immolabant dubitantes utrum morbo an pabuli vitio læsa essent. Cum pluribus experti erant et probaverant integram et solidam naturam iocinorum ex aqua et pabulo, ibi constituebant munitiones, si autem vitiosa inveniebant, iudicium transferebant, item humanis corporibus pestilentem futuram*

nascentem in his locis aquæ cibique copiam, et ita transmigrabant et mutabant regiones. L'inspection des entrailles des victimes (*extispicia*) est pour Vitruve une antiquité qui a été en usage chez les ancêtres (*maiores*); mais il n'en était pas ainsi du temps d'Auguste. Lui qui montrait tant de zèle pour la conservation de l'ancienne religion, aurait-il négligé un acte dont l'omission pouvait démoraliser l'armée au moment le plus décisif? Et n'avons-nous pas dans Lucain (I, 610 et suiv.) la description détaillée de cet acte? Vitruve ne se doute pas de la vraie signification de l'inspection du foie. C'est pour lui une manière d'examiner la qualité de l'eau. Et cette preuve, il l'emploie non seulement lorsqu'il fallait choisir un lieu pour une ville à bâtir, mais aussi lorsqu'on cherchait la place favorable pour un camp, où les considérations stratégiques l'emportent sur celles de la salubrité des eaux. C'est que *castra stativa* était pour lui une autre chose qu'à la fin de la république, où l'on faisait de ces camps pour y passer un hiver ou tout au plus deux; pour lui, c'était une ville fortifiée comme on en établit dans les siècles suivants pour défendre les frontières de l'Empire.

Vitruve raconte encore du temps de Jules César une histoire qui est assez curieuse. Une petite ville des Alpes appelée castellum Larignum avait refusé à César de lui envoyer des vivres; elle devait y être forcée. On attaque la ville, et comme il se trouvait avant la porte une grande tour bâtie de troncs d'arbres se croisant comme dans un bûcher, on tâcha d'incendier cette tour, mais le bois ne put pas brûler. En demandant la cause de ce prodige, on apprit que c'était le bois du *larix*, arbre alors inconnu en Italie, qui avait cette qualité. Pline encore ne connaissait cet arbre que par ouï-dire, et croyait qu'il ne pouvait pas brûler, comme il croyait à d'autres choses merveilleuses; mais qu'un ingénieur de l'armée de César puisse le croire, c'est moins probable. Et comment se fait-il que cet arbre qu'on avait découvert du temps de Jules César, fût encore presque inconnu cent ans après? Je crois plutôt que c'est après le temps de Pline qu'à Ravenne et dans les autres villes de la côte de l'Adriatique où l'on avait besoin du pilotage on a fait de ce bois le fréquent usage dont parle Vitruve.

Si nous ne nous trompons, c'est dans cette partie de l'Italie qu'il faut chercher la patrie de l'auteur, à Ravenne ou à Fano, où la basilique fut bâtie par le véritable Vitruve, qui vivait sous la dynastie Julienne et dont notre auteur a emprunté le nom; sans doute il n'était pas domicilié à Rome. Qu'il ait vu Rome, cela va sans dire; mais dans son ouvrage il y en a peu de traces (p. ex. 5 VII, 9, 2). On s'étonne qu'en des temps où Auguste transformait Rome et d'une ville de briques faisait une ville de marbre, et que lui et ses amis couvraient cette ville de merveilles architectoniques dont l'aspect saisit d'enthousiasme, même le géographe Strabon, un contemporain ne parle jamais de ces constructions gigantesques, si ce n'est dans l'introduction où il dit qu'Auguste bâtit beaucoup et que partant il faut lui donner des conseils. Les édifices de Rome qu'il nomme dans son ouvrage, sont très insignifiants et ne souffrent aucune comparaison avec les ouvrages magnifiques d'Auguste et d'Agrippa. Ils paraissent tous appartenir à une époque plus ancienne. On a voulu excepter le temple de Quirinus (III, 2, 7) qui fut restauré par Auguste, mais c'était une restauration probablement faite sur le même plan que le vieux temple. En outre, comme exemple d'un *ædis in antis*, Vitruve (III, 2, 2) cite celui des trois temples de Fortune qui était le plus rapproché de la porte Colline, temple sans doute très ancien;

comme exemple du prostylos il cite le temple de Jupiter et Faunus dans l'île, qui fut consacré l'an 194 av. J.-C., et comme exemple du peripteros (§ 5) le temple de Jupiter Stator dans le portique de Metelle, qui fut érigé par le vainqueur de la Macédoine après l'an 168; et il faut remarquer que ce portique fut réédifié par Octavien après sa campagne de Dalmatie (an 33) et dédié sous le nom de sa sœur, de sorte que depuis ce temps il s'appelait *porticus Octavia*, et non, comme le dit Vitruve: *Metelli porticus*. Enfin, en parlant de l'ordre Toscan, il cite le temple de Cérès, qui était, disait-on, voué pendant la bataille du lac Regillus (an 496), et le Capitole. L'un et l'autre ont été détruits par le feu. Si en les restaurant après les incendies on a conservé le style Toscan, on l'a fait par respect pour la tradition, mais au moins pour le Capitole il est probable qu'on y substitua l'ordre Corinthien; mais en tout cas le Capitole et le temple de Cérès sont des plus anciens temples qu'on connaisse à Rome. Or, comment expliquer que tous ces exemples datent des temps de la République? C'est parce que l'auteur ne les a pas choisis lui-même; il aurait aisément trouvé des exemples plus illustres; il les a pris à un autre auteur, qui vécut avant l'empire d'Auguste. Cet auteur, nous l'avons indiqué plus haut, c'était Varron qui mourut nonagénaire en l'an 29 ou 28 av. J.-C.

Examinons de plus près quelques-unes des règles architectoniques de l'auteur. IV, 3, 3, en expliquant le système dorique tel qu'il «l'avait appris de ses précepteurs», il indique des mesures qui pouvaient bien être celles de Varron, car elles sont à peu près les mêmes que celles de Pline (XXXVI, 178 s.). Ajoutons qu'elles s'accordent aussi passablement à l'architecture du siècle d'Auguste; il veut p. ex. que la hauteur de la colonne dorique soit six fois son diamètre inférieur; c'est la même proportion qu'on trouve dans la porte de l'Agora à Athènes (an 2 ap. J.-C.), tandis que, dans les portiques de Pompéi et d'autres monuments plus récents, la règle est plutôt sept fois. Mais il y a d'autres préceptes qui paraissent plutôt appartenir à une époque postérieure: IV, 3, 1, il parle de la difficulté que cause la distribution des triglyphes dans la frise dorique, la place régulière du triglyphe étant dans l'axe de la colonne, mais l'architecture du temple demandant impérieusement qu'il y eût un triglyphe au coin de l'édifice. Les architectes classiques trouvant ceci tout à fait nécessaire, réglaient sur le triglyphe des angles le dispositif des autres triglyphes. Vitruve garde les triglyphes sur les centres des colonnes et met dans l'angle de la frise un demi-triglyphe. Cet expédient est peu avenant; nous ne le trouvons que dans quelques édifices de la décadence, comme dans le petit temple de Pæstum, dont l'entablement est restitué, et dans les thermes de Dioclétien à Rome. — IV, 1, 2, Vitruve enseigne que la frise qui couronne les colonnes corinthiennes, peut être ou dorique ou ionique; mais les monuments existants n'offrent aucun exemple de triglyphes employés dans l'ordre Corinthien; l'entablement en est toujours ionique: seulement on l'enrichit souvent jusqu'à l'excès.

I, 7, 1, Vitruve formule comment en fondant une ville il faut choisir les emplacements pour les temples des dieux: *Iovi et Iunoni et Minervæ in excelsissimo loco ... Mercurio autem in foro aut etiam ut Isidi et Serapi in emporio*. Ceci serait très naturel aux II^e et III^e siècles, quand le culte d'Isis était répandu partout, surtout dans les ports de mer; mais du temps d'Auguste il en était autrement. Ce culte égyptien comptait un grand nombre de sectateurs, surtout parmi le bas peuple, mais le gouvernement y résistait tou-

jours et le défendit maintes fois. En l'an 21 av. J.-C., Auguste ordonne qu'on ne le permette pas à Rome et dans ses environs (Dion Cass. LIV, 6), et en l'an 19 ap. J.-C. on le chasse même brutalement de toute l'Italie (Suet. *Tib.* 36. Tac. *Ann.* II, 85). Est-il possible qu'un auteur qui dédie son ouvrage à Auguste, pût mettre ces divinités étrangères à côté des dieux olympiques et regarder leur culte comme indispensable et devant se trouver dans toutes les villes?

IV, 5, 1, nous lisons: *Regiones, quas debent spectare ædes sacræ deorum immortalium, sic erunt constituendæ, uti, si nulla ratio impedierit liberaque fuerit potestas, ædis signumque, quod erit in cella conlocatum, spectet ad vespertinum cæli regionem, uti qui adierint ad aram immolantes aut sacrificia facientes spectent ad partem cæli orientis simulacrum quod erit in æde, et ita vota suscipientes contueantur eadem et orientem cælum, ipsaque simulacra videantur exorientia contueri supplicantes et sacrificantes.* Voilà qui est étonnant! On sait que chez les Grecs les temples des dieux regardaient l'Est, et seuls les temples des héros, hommes défunts, avaient l'entrée à l'Ouest. Les temples étrusques regardaient le Sud. Les Romains suivirent d'abord le système des Étrusques; mais les temples des dieux qu'on avait en commun avec les Grecs, étaient orientés comme chez eux, à moins que le terrain et les environs n'exigeassent une autre direction. C'est tout le contraire de ce qu'enseigne Vitruve. On sait que les églises chrétiennes les plus anciennes étaient orientées comme les temples grecs, mais que plus tard on demandait le contraire, et les églises eurent leur entrée à l'Ouest. Nous ne savons pas à quelle époque on a fait ce changement, peut-être vers la fin du IV^e ou au commencement du V^e siècle; les exemples les plus anciens de cette nouvelle orientation semblent se trouver à Ravenne. C'est cette règle que Vitruve a appliquée aux temples païens. Ne trouvera-t-on pas là un indice de son époque?

V.

Nous avons vu que Vitruve n'était pas architecte, mais un homme lettré — si on veut lui reconnaître ce titre dont il se donnait l'air. Nous avons vu aussi qu'il n'a pas vécu du temps d'Auguste, ce que ni la langue ni le contenu de son œuvre ne permettent de croire, et surtout le fait qu'il a traduit littéralement un auteur du III^e siècle. Mais pourquoi donc a-t-il fait cette mystification? Pourquoi n'a-t-il pas publié sous son propre nom cet ouvrage qu'évidemment il appréciait beaucoup lui-même? Ce n'est pas notre devoir de deviner les motifs de l'auteur; il suffit d'observer qu'il n'est pas le premier qui se soit rendu coupable d'une telle supercherie. Il y en a des exemples des temps modernes, et il y en a beaucoup de l'antiquité. En Grèce, peu de temps après la mort de Platon et de Démosthènes, on leur supposait des lettres et des oraisons factices; on composait une lettre du roi Philippe aux Athéniens, une lettre de Thémistocle, des lettres de Phalaris et beaucoup d'autres. Enfin le prétendu Dictys de Crète et son successeur Darès le Phrygien, qui feignaient d'avoir vécu au temps de la guerre de Troie, racontaient l'histoire de cette guerre, disaient-ils, fidèlement en omettant toutes les fables dont l'avait embellie Homère. Les Romains ne le cédèrent pas aux Grecs. Les lettres de Cornélie à son fils Caius Gracchus sont très suspectes, et quant à l'oraison de Cicéron

antequam iret in exilium, les épîtres de Salluste à Cicéron et les invectives de Salluste contre Cicéron et la réponse de ce dernier, personne ne doute qu'elles ne soient contrefaites. Un petit livre sur l'art du cuisinier, *de re coquinaria*, s'est arrogé le nom d'un fameux gourmand du temps de Néron, Apicius. Et nous avons même un exemple tout à fait analogue au nôtre. Celui qui a traduit l'histoire troïenne de Darès le Phrygien s'appelle Cornélius Népos et dédie son livre à Salluste. C'est de même que l'auteur des dix livres de l'architecture s'est appelé Vitruve et a dédié son ouvrage à Auguste.
